

Є. Ф. Лозинська

УКРАЇНСЬКЕ
НАРОДОЗНАВСТВО
ДІТЯМ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Є. Ф. Лозинська

УКРАЇНСЬКЕ НАРОДОЗНАВСТВО ДІТЯМ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

*Рекомендовано Міністерством
освіти і науки України*

Львів
Оріяна-Нова
2008

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА УКРАЇНОЗНАВЧОЇ РОБОТИ (регіональний аспект)

РАННІЙ ВІК

Третій рік життя

СІМ'Я. Усвідомлення свого "Я", мами, тата, дідусів, бабусь, їхніх імен.

Іменини трирічної дитини у сім'ї. Хатня робота батьків. Перші трудові дії дитини.

УКРАЇНЬСЬКА ХАТА. ХАТНЄ НАЧИННЯ. Рідний дім: хата, міський будинок (зовнішній вигляд). Дерев'яні ложки – великі, маленькі; глиняні миски – великі, маленькі; кухлик, відро, стіл. Вишита подушечка – подарунок батьків.

НАРОДНА МОРАЛЬ. Формування понять: "співчуття", "подільчівість", "слухняність", "самостійність".

УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ. Розучування з дітьми потішок, пестушок, примовок. Співання колискових. Розповідання простих казок.

ГРА. УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНА ІГРАШКА. Народні ігри-забави. Опішнянські іграшки. Зацікавлення звуками, заохочення до звуко-наслідування.

УКРАЇНСЬКИЙ ОДЯГ. Сорочечка-льоля. Перший віночок, підготовлений батьками.

КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВІ СВЯТА. Свято в родині Коляди. Прикрашання Дідуха. Виготовлення різдвяних іграшок разом з дорослими – батьками, вихователями. Відвідування хрещених батьків, дідусів, бабусь з вечерею.

ВЕЛИКДЕНЬ. Паска. Крашанка. Крапанка. Ігри з крашанками.

МОЛОДШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

СІМ'Я. Усвідомлення сутності сім'ї, її складу за зображенням (фотографіями, малюнками). Шанобливе ставлення до батьків. Матуся, ненька. Татко, татуньо, татусь. Сімейні взаємини. "День матері". Братики, сестрички. "День родини". Найближчі родичі: дядько, тітка... Дідусеві забавки. Хатня робота батьків. Перші домашні обов'язки дитини. Професії батьків. Сімейні свята.

УКРАЇНЬСЬКА ХАТА. ХАТНЄ НАЧИННЯ. Українська хата, міський будинок, їх порівняння. Хата: світлиця, кухня, сіни; подвір'я,

огорожа. В хаті: піч, стіл, піл. Вишиті подушки для батьків і дітей. Мисник. Глиняний опішнянський, хомутецький посуд: горщик, покришка, миска, глечик, горнятка-двійнятка, тазки, цвітошники, тикви, макітри. Полтавська хата-мазанка, хата з рундуком. Начиння для печі: рогачі, коцюба, хлібна лопата. Меблі – лави, ослин. Подвір'я: приміщення для тварин; клуня, сад, город, квітник.

НАРОДНА МОРАЛЬ. Формування понять: "співчуття", "доброта", "гостинність", "співпереживання", "чемність", "чесність", "правдивість", "лагідність", "ввічливість".

УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ. Колискові, заклички, мирилки, колядки, щедрівки, казки, лічилки, засівальні пісні, прислів'я, приказки, загадки.

ГРА. УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНА ІГРАШКА. Хатні та надвірні ігри. Розглядання народної іграшки (дерев'яна з Яворова, глиняна з Опішні). Малювання пташок, тварин на площинних формах. Опішнянські іграшки. Натура у ліпленні, аплікації. Хомутецький посуд у творчих іграх.

УКРАЇНСЬКИЙ ОДЯГ. Український національний костюм для Іванка і Наталі (ляльки). Віковий віночок для дівчинки. Український національний костюм (жіночий, чоловічий). Полтавські костюми. Костюм козака.

КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВІ СВЯТА. КОЛЯДА. Вивчення колядок, щедрівок; відвідування родичів з батьками. Свято в родині. Прикрашання Дідуха. Виготовлення різдвяних іграшок разом з дорослими – батьками, вихователями. Обрядові страви. Виготовлення обрядового печива з дорослими.

ЗУСТРІЧ ВЕСНИ. Пробудження природи. Веснянки.

ВЕЛИКДЕНЬ. Паска. Крашанки. Мальованки. Писанки. Великодні композиції (разом з дорослими). Обрядові ігри.

ЗЕЛЕНА НЕДІЛЯ. Прикрашання оселі (з батьками та вихователями). Плетіння вінків (з дівчатками). Заквітчування колес (з хлопчиками). Пошанування природи.

ІВАНА КУПАЛА. Плетіння вінків з мамами.

ЖНИВА. Збір урожаю. Пошанування хліборобів.

НАРОДНІ РЕМЕСЛА. ГОНЧАРСТВО. Ліплення намиста, куманця, макітер, глечиків, ваз, кухликів, кашників, іграшкових свистунців.

ВИШИВКА. Рушники-утирачі "Грайлик", "Росяничка", "Перешитий". Рушники "пісні". Полтавський святковий "Дерево життя"(розглядання готових виробів)

ТКАЦТВО. Рядно, килим. Решетилівські килими.

СТАРШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК

СІМ'Я. Склад сім'ї за літературним описом. Родовід, родина, рідня. Взаємодопомога членів родини, родичів. Свято Матері, Родини. Бабусині розповіді.

УКРАЇНСЬКА ХАТА. ХАТНЄ НАЧИННЯ. Сволоок. Скриня. Начиння для догляду за білизною, одягом – рубель, качалка, праска. Інтер'єр полтавської хати. Предмети національної культури у сучасній домівці.

НАРОДНА МОРАЛЬ. Розуміння понять "скромність", "працьовитість", "дотепність". Звичаєві правила. Взаємодопомога. Толока. Боротьба добра і зла.

УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ: колискові, заклички, мирилки, колядки, щедрівки. Засівальні пісні. Прислів'я, приказки, примовки, казки, загадки, небилиці. Легенди, перекази, оповідки.

ГРА. УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ІГРАШКА. Хатні та надвірні ігри: командні, гуртові, удвох. Опішнянські іграшки: бариня з куркою, бариня з дитям. Натура у ліпленні, аплікації. Хомутецький посуд у творчих іграх.

УКРАЇНСЬКИЙ ОДЯГ. Український національний костюм – буденний, святковий (жіночий, чоловічий). Полтавські костюми. Хустка.

КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВІ СВЯТА:

КОЛЯДА "Живий вертеп". Виготовлення обрядового печива: "Баришні", "Вершники".

Обрядові страви: кутя й узвар.

ЗУСТРІЧ ВЕСНИ. Весняні звичаї. Народні прикмети.

ВЕЛИКДЕНЬ. Дряпанка. Мальованка. Полтавські писанки. Природні барвники Полтавщини. Великодні ігри.

ЗЕЛЕНА НЕДІЛЯ. Пошанування дерев, квітів.

ІВАНА – КУПАЛА. Марена, Купало. Полтавський обряд "водіння тополі".

ЖНИВАРСЬКИЙ ЦИКЛ. Хвала хліборобській праці. Жниварські вінки. Дідух. Обжинкові пісні.

НАРОДНІ РЕМЕСЛА (за вибором навчального закладу).

ГОНЧАРСТВО. Кераміка та її види. Центри гончарного виробництва Полтавщини. Майстри гончарства.

Орієнтовні вироби для ліплення: куманець, плесканець, кухлик, ваза, горнятка-двійнятка, горщик, опішнянські баришні, казкові герої.

ВИШИВКА. Історична спадщина. Знаряддя та інструменти. Освоєння швів "вперед голка", "ланцюжок", "через край".

Орієнтовні вироби: серветка, лялькова подушечка, рушничок, скатерка, хустина, сорочечка-льоля.

ПЛЕТІННЯ з рогозу, лози, соломки, мотузка (за вибором).

Орієнтовні вироби: кошики, корзинки, підставки для олівців, підставки для квітів, сумочки для писанки, занавіски для ляльчиної кімнати, шалик для ляльки, доріжки тощо.

ТКАЦТВО: килимки, ліжник, пояси, ковдри, полтавська плахта для ляльки та ін.

СІМ'Я, РІД, РОДОВІД

За "Тлумачним словником української мови" сім'я – це група людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які живуть разом. Слово *сім'я* в щоденному спілкуванні українців репрезентує шлюбне подружжя (чоловіка й жінку), дітей та інших близьких родичів, які живуть разом. До складу сім'ї входять батько, мати, дідусь, бабуся, а також діти – братики і сестрички.

В. О. Сухомлинський стверджував: "Сім'я – це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави." "Без сім'ї – нема щастя на землі," – твердить народна мудрість. Ідеал народної педагогіки – це повна сім'я: чоловік, жінка, діти. Сім'я є хранительською моральних норм, національних звичаїв і традицій, пам'яті предків. Функції сім'ї надзвичайно благородні й різноманітні: відтворення, продовження роду людського, виховання дітей, організація домашнього господарства, споживання та побуту, забезпечення й передача новим поколінням духовних і матеріальних цінностей та життєвого досвіду, трудових умінь і навичок, підготовка молоді до сімейного життя.

Родина – група споріднених людей, яка складається з жінки, чоловіка, дітей, бабусі, дідуся, що живуть разом. *Рід* – ряд поколінь, що походять від одного предка.

Родовід – історія поколінь певного роду: перелік, запис, що виявляють та ілюструють походження, послідовність поколінь (генеалогічне дерево).

Сформувати в молодого покоління знання та відчуття роду – важливе завдання педагогічної праці. Саме через відчуття роду і завдяки йому кожна людина приходить до світлого образу Батьківщини.

У нашому народі, як і у всіх народів світу, здавна живе добра й благородна традиція: підтримувати теплі родинні взаємини, долати родинні незгоди.

Шанобливе ставлення до рідні зафіксоване у багатьох українських народних прислів'ях і приказках:

"Хоч і по коліна в воду, аби до свого роду", "З родини йде життя людини", "У кожної деревини свій плід, а в кожної людини свій рід" тощо.

Батько і мати в українців мають спільну назву – батьки. Їм відводиться найголовніша роль у сім'ї. В народі існує ласкаво-шанобливе звертання до кожного члена родини, обов'язково на "Ви": матусю, нене, татку, няню, бабусю, дідусю.

Мати, мама, неня, ненька, матуся. Все найрідніше, найдорожче, наймиліше увібрало в себе це дивовижне, містке, сонячне слово, перше слово, яке з радісною усмішкою вимовляє дитина. Походить воно від дитячого лепету: "Ма – ма – ма".

Рідна мати – перший педагог, від якого розпочався родовід, і її ніким замінити не можна.

Чому батька українці називають ТАТУСЕМ? "Давно колись до молодої матері навідувалася лісова царівна Леля, бо полюбився їй синочок на ім'я Тато. Його сині оченята нагадували прозорі озерця, а личко – рожеве яблучко. Коли малий починав їсти, з його ротика виглядали братчики-зубчики веселі блискунчики. Він весь час усміхався до своєї гості-красуні, і та подарувала йому пісеньку "Татонько, татунько".

Промайнули роки. Хлопчик виріс у ставного парубка. Згодом одружився. Народилися в нього діти, та ще кращі, ніж він сам. І їх Леля навчила кликати свого батечка: тато, татуньо, татусенько. Чи справді була така царівна Леля, чи люди вигадали, проте всі українські діти з давніх-давен кличуть свого батька татком, таточком, татусем."

Дошкільний заклад покликаний допомогти дитині пізнати свою сім'ю, батьків, рід. Вже змалечку дитя в змозі засвоїти імена матері і батька, дідусів, бабусь, сестер, братів, які піклуються про неї. Щоб довести до свідомості дітей склад їх сімей, педагог спочатку вивчає це сам, а потім, користуючись різними прийомами, знайомить дітей. Наприклад, для дітей молодшого віку він може підготувати чіткі ілюстрації зі зображенням мами, тата, бабусі, дідуся, розглянути їх з дітьми, закріплюючи ці поняття. Далі наклеїти їх на пелюстки квітки та навчити викладати сім'ю, бо вона така дружна і красива, як ця квіточка. З малюками в ході індивідуального навчання, педагог вивчає примовлянку та вчить дітей грі з пальчиками, а разом з тим і закріплює знання про сім'ю. Вихователь бере ручку хлопчика чи дівчинки і, загинаючи по черзі пальчики, промовляє:

Ось цей пальчик – мій дідусь,
А оцей – бабуся,
Ось цей пальчик – мій татусь,
А оцей – матуся.
А цей маленький пальчик-
Я сам, (сама) Василько! (Наталочка!).

Лялька як образ людини входить в дитяче життя з її народження. Дівчатка рано обирають собі роль мами, виконують прості ігрові дії з лялькою, співають їй колискових пісень. На ніжність, турботу мами про малюка і наголошує вихователь в таких ігрових ситуаціях, вчить співати колисаночки. За необхідності консультує і молодих батьків. Колисаночки передавалися з покоління в покоління, були надзвичайно різноманітні й співалися в певній послідовності. Не всі молоді батьки обізнані з ними. Саме тут має допомогати педагог.

У першій колисаночці є звернення до сонця й вітру, оскільки сонячні промені й повітря дуже впливають на перші відчуття немовляти:

Баю, баю, бай.
Сонечко, гойдай
Ти мою кровинку –
Малесеньку дитинку.

Колісанки були ранкові, денні, вечірні та чарівні, для дівчаток і хлопчиків. За віком колискові поділялися на досвітні (для місячних немовлят), веселинки-говоринки (шестимісячних), замовні (з шести місяців до року), сонні (од року до трьох). Ці пісні передавалися у спадок від бабусі до мами, від мами до доні. А ще ж були дарчі колісанки – од бабусь-повитух, знахарок, сусідів, родичів. І що мелодія – то символ. Наспіви: а – а – а, о – о – о, у – у – у за давніми повір'ями вважались сонячними ключами, ними зачиняли слова од дитяти, а в колисочку сон кликали. Вірили, що ці звуки – діти сонця: а – червоний, у – оранжевий, о – жовтий.

Батькам необхідно також розповісти про особливий святковий день, названий в Україні Днем родини. На це свято приходили лише жінки, приводили дітей, щоб показати немовля. Ніхто новонародженого не хвалив, а казав лукаво: "Тьху, яке погане! І хто його таке народив – велике та плаксиве. Нехай росте велике, а доля красою нехай примножиться." В День родини приносили гостинці, які дарувались матері. Молодій матері приносили з церкви колодку з трьома ключами. Ключі-амулети мали захистити дитину від бід у житті. За давнім звичаєм матері дарувались також ложка і гребінець. Ложка – символ достатку, за узорами й написами на ній можна було прочитати долю дитини. Гребінці для дітей робили з деревини груші, дуба, горобини, срібла, бронзи. Жіночі прикрашали малюнками птахів, риб, магичними знаками, чи декоративним розписом. У день родини приносили й монети: мати берегла їх до весілля сина чи доньки і обсіпала ними молодят, з тих монет виготовляли

й каблучки (кільця, прикраси, що нанизувалися разом з глиняним намистом) і одягали матері після народження первістка.

Великим святом у родині були іменини трирічної дитини. В цей день навесні їй одягали на голову фіалковий вінок, сплетений з лугових квітів. Восени та взимку – з барвінку і калини. Іменинника садовили на стілець і піднімали над головою. Питали при тому, що він бачить. Коли відповідав, що бачить батьків, піднімали ще вище. Коли казав, що бачить гостей, ті співали "Многії літа!" Кожен вітав дитину, брав на руки, бажав здоров'я. Мама дарувала йому вишиту подушечку на міцний та здоровий сон. А батько – велику ложку з побажанням:

Дарую тобі ложку велику,
Щоб здоров'я черпав і силу,
Щоб стіл був твій щедрий,
А життя довге, чесне.

Бабуся й дідусь дарували онукові півня. Коли він утримував птицю, то давали йому ще й палицю. Маленького віднині нарікали пастушком, чи пастушкою. Таких діток уже залучали до найпростішої домашньої роботи. Змалку виховували в них працелюбність, дбаючи водночас, щоб росли здоровими та загартованими і ніяких труднощів не боялися.

Знання про сім'ю розширюються у дітей протягом усього дитинства. На етапі розуміння дитиною абстрактних понять можна вносити ускладнення в дидактичну гру "Сімейна квітка". Спочатку вихователь підбирає ілюстрації (їх повинно бути багато), домовляється з дітьми, що червоним кольором пелюстки будем позначати маму, зеленим – тата, синім – бабусю і т. д., а дітям пропонує набір ілюстрацій та пелюсток. Таким чином може гратися кожна дитина, викладаючи сімейну квітку. Після такої роботи зможуть викладати діти 6 р. ж. будь-яку родину без затруднень, як за ілюстрацією, так і за словесним описом. Епізодично вихователь пропонує дітям з їхніх сімейних альбомів приносити фотографії членів сім'ї, поговорити з ними, вислухає дитячі розповіді про сім'ю. У старшому віці будуть цікавими для дітей, а для вихователя – матеріалом для подальшої роботи малюнки дітей на тему "Моя сім'я". Аналізуючи малюнки, вихователь дізнається про ставлення дитини до членів своєї родини, їх місце в сім'ї. Про це розкажуть кольори, підібрані дітьми, просторове розташування фігур, розміри їх зображень тощо.

Багата народна мудрість про сім'ю, родину, батька і матір, дідуся й бабусю. Окремі прислів'я, приказки, народні повчання можна вивчити з дітьми вже в дошкільному віці.

У давнину любляча дитина, повернувшись з далекої дороги, вклонялась рідній ненці "в пояс", дарувала подарунки: сукню чи хустину, чоботи добрі, щоб ноги не мерзли, здоров'я додавали. Діти, виховані за приписами народної моралі, любили свою маму не так за надбане для них, як за подарунки-обереги (рушник, сорочку, ключ, миску, гребінець), намагалися зберегти й духовні заповіді, цінність яких підтверджувалась самим життям: "Пам'ятай, дитино, на світі мама одна, як і дорога життя, а її діти – то стежки, що по всьому світі стеляться та назад до матері повертаються". "Хто матір забуває, тому гірко в житті буває".

Материнська заповідь, яку людство береже з давніх-давен: "Тобі і людям дарую я людську пам'ять. Шануй її, як життя, бережи, як дитя, вір, як мені, матері."

У дошкільні заклади повертається традиція відзначати свято Матері (друга неділя травня). У цей день виражають пошану МАТЕРІ. Діти ідуть в гості до неньки. Готують дарунки. Сини – черевики (чобітки), щоб ноги здорові були, донечки – вишиванки: сорочку, кофтину, чи й весь костюм. Обов'язково несуть хліб: дорослі – на рушнику, діти – в хустині. Біжать до бабусі в цей день онуки. Їх дарунки – намисто (янтаре) і хліб, зав'язаний в хустину з "ріжками". Готуючи дітей до свята Матері, навчіть їх вдивлятися в мамині очі, розпізнавати мамину посмішку, впізнавати її руки, запах волосся. Приготуйте разом з татами подарунки для мам. Не забудьте, що в цей день повинен бути квіт'яблуні.

Відомий давній звичай... Якщо Ви далеко від мами, поставте в стакан яблуневу гілочку і запаліть свічку. Спостерігайте, як горить свічка: рівненьке полум'я догори – здорова мама, все благополучно; якщо ж хилиться свічка, полум'я тягнеться донизу, тухне – спішіть в дорогу, мама потребує Вашої допомоги. Найтепліші слова, найкращі побажання, слова подяки скажуть діти в цей день своїм мамам. Тож вивчіть з ними вірші, пісні і таночки; пограйте разом з мамами. Нехай мами з зав'язаними очима впізнають своїх діток у грі "Впізнай своє дитя", чи дітки впізнають своїх мам, обмацуючи мамині руки у грі "Впізнай свою маму". У ході такого свята кожна дитина дарує своїй мамі ласкаву, ніжну посмішку.

За добрими народними традиціями активними вихователями дитини в сім'ї поряд з батьками є також усі її члени – бабуся, дідусь, сестри та брати. Особливо вагомий вклад у виховання дітей вносять представники старшого покоління – бабуся і дідусь. У душах онуків вони на все життя залишають незгладимий слід. Тож і повага дітей до них має бути особливою. Педагог повинен часто звертатись за порадою до дитячих дідусів і бабусь. Хай це бачать діти, адже дідусь і бабуся багато прожили, багато бачили і багато вміють. Давайте епізодично завдання дітям: розпитати у дідуся і бабусі про звичаї, гру, страву тощо. Частіше запрошуйте дітей в гості до дідуся та бабусі, "ідіть" по бабусині казки, оповідки, до дідуся за ремеслом чи забавкою. Цікавими для дітей є тематичні дозвілля" У бабусі Одарки та дідуся Панаса. "Там можна послухати казки, повчитись народним ремеслам, виготовляти народні іграшки, відзначити народне свято, поколядувати, чи й просто пожартувати. Діти будуть весело ділитись сімейними враженнями, якщо вихователь познайомить батьків із святами в родинному колі. Це передовсім за все іменни всі членів родини, особливо дітей та Свято Родини.

У куточку для батьків бажано помістити рекомендації щодо проведення іменин. Цікавим для батьків буде опис Ольги Волосюк іменин для старших дошкільників ("Обереги" ж. Дошкільне виховання № 9, 1991 р.). Особливо захоплюючими є календарно-обрядові свята в родинному колі. (див. "Щедрий вечір" О. Кириченко ж. "Дошкільне виховання" № 12, 1991 р.)

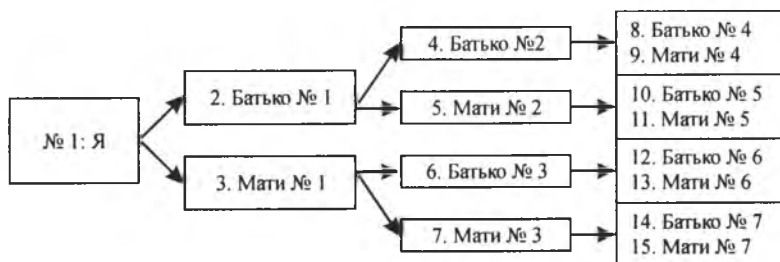
Сутність родових відносин розкривається у дитячому фольклорі часто через образи навколишньої природи, персоніфіковано, що дуже імпонує уяві, розуму й серцю дітей, а тому легко запам'ятовується. З цікавістю діти інсценізують українську народну пісеньку "Ходить Гарбуз по городу", усвідомлюючи поняття роду. Залучаючи батьків і дітей до вивчення свого роду, прослухайте пісню "Родина" у виконанні Н. Яремчука:

Родина, родина!
Від батька й до сина,
Від матері донькам її передам.
Родина, родина!
Це все Україна!
З глибоким корінням,
З високим гіллям.

СХЕМА КРОВНОГО РОДИЧІВСТВА

ПОКОЛІННЯ I ПОКОЛІННЯ II ПОКОЛІННЯ III ПОКОЛІННЯ IV

Особа – Я Батьки Діди, бабусі Прабабусі, прадідусі

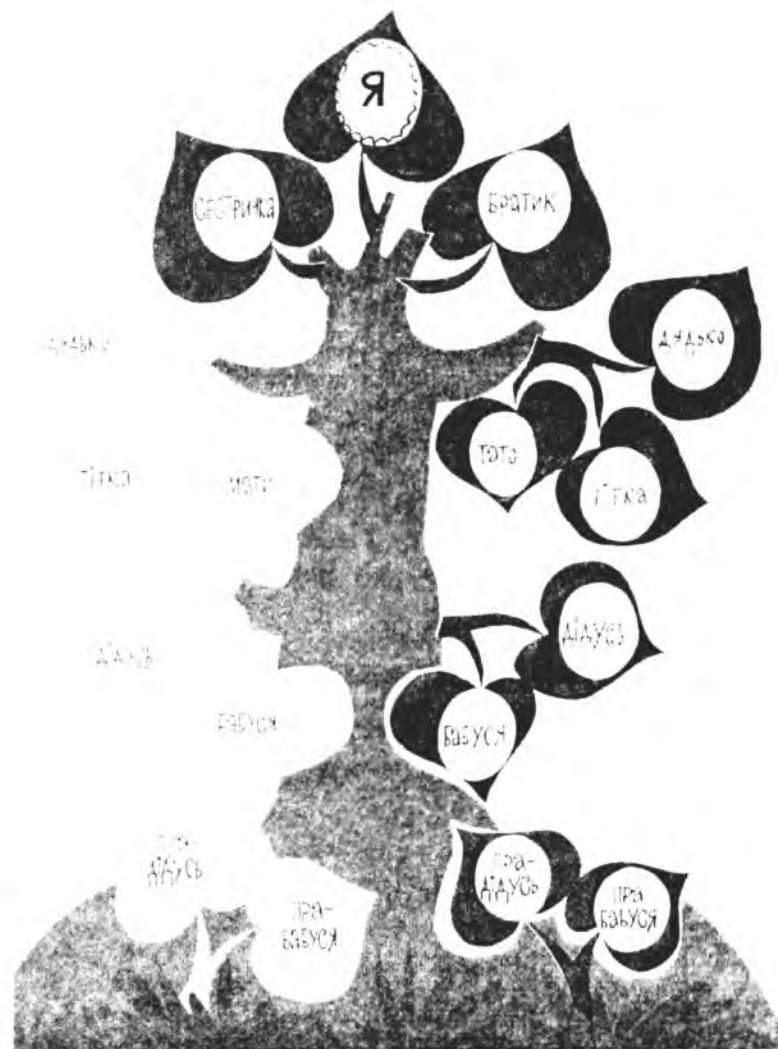
Як бачимо зі схеми, родовід відображає зв'язок багатьох, чи кількох поколінь, це родинна пам'ять, історія. У родоводі міститься не лише історія родини, а й історія народу. За звичаєвим правилом годиться знати своє коріння до семи поколінь.

Свій родовід зберігали слов'яни ще в період вузликового письма. Дві основні нитки зображали батька і матір, а від них прив'язувались стільки ниток, скільки було діточок. Якщо нитка була обірвана, це означало обірване життя – смерть. Вчити дітей шанувати своїх предків – обов'язок батьків. Скласти родовідне дерево можуть діти старшого віку разом з батьками та вихователем.

Цікавою та повчальною для дошкільнят може стати книжка-картинка "Про тебе" (Розробка теми і текст Ірини Глебової. К., 1986.) Вона допоможе дітям глибше пізнати себе, свою родину, родичів.

Колись у родині було хороше правило: перед вечерею дитина тримала перед мамою і нем'ям звіт, що доброго зробила за цей день, тому діти поспішали щодня робити хороші справи. Чому б і тепер не ввести його в щоденне життя дітей дома та в дошкільному закладі.

Доцільно також використовувати прислів'я, приказки, логічні завдання, загадки, вірші, оповідання тощо. Наприклад, логічні завдання для старших дошкільників:

Родовідне дерево

ЗИМОВИЙ ВЕЧІР

Вечірній час...
Метелиця мете.
Вітрисько дме в шибки та у причілок...
Татусь читас.
Мама щось плете, –
Зима для хлібороба – відпочинок.
Під завірюхи нескінченний спів
Вмикаєм телевизор – я і тато, –
І на екрані
”Танець лебедів”.

Танцюють молоденькі лебедята.
Я музику сполохати боюсь,
Вона прекрасна, ніби дивне диво.
Заслухавсь, зачарований татусь,
І мама посміхається мрійливо...
Шкода не чує музики-краси,
Не бачить лебедят сестра Оленка:
Вона у нас завжди у ці часи
Вже міцно спить,
Бо зовсім ще маленька.

Прочитавши цей вірш дітям, можна дати такі завдання: визначити склад сім'ї, порахувати кількість людей, підібрати для них українські імена, викласти сімейну квітку тощо.

ДОДАТОК № 1

Загадки

[illegible]

* * *

Два сини, два батьки
Три риби ловили,
Без великих спорів
Які слова зашифровані? (Батько, син, онук).

Так ся поділили,
Що кожному одна ціла
Дісталася без розділля.

* * *

Кожен із 10 братів має одну сестру.
Скільки всього братів і сестер?

* * *

Раз- два-три.
Два батьки
і два синочки
в ліс ходили
по грибочки.

Кожен з них у кузубку
ніс додому по грибку.
Я рахую:
Раз – два – три!
Чом їх три тут – розбери?

Вірші, оповідання

Ігор Січовик
ПЕРШЕ СЛОВО

Коло, ризку, закарлючку
На папері пише ручка.
Все з'єдналось загадково –
І з'явилося перше слово.
Здогадались, яке саме? –
Наймиліше в світі: "МАМА".

Олег Головка
ХАЙ МАТУСЯ ВІДПОЧИНЕ

Як прийду я з дитсадочка –
Нагодую вдома квочку,
Підмету у хаті, сніях,
Принесу теляті сіна.
Хай матуся відпочине,
Щоб не поралась сама.
Бо який же я мужчина,
Якщо допоміч нема?

Олена Пчілка

МАМА Й ДОНЯ

Погляньте на двох їх:
Он з донею мати.
Чи можна ж маленьку
Ще більше кохати?

Впадає матуся,
Дівчатко милує –
І рученьки й ніжки
Маленькій цілує.

В. Лучук

ДАРУНКИ ДЛЯ МАМИ

Я мамі
хмаринку дістану
із неба,
щоб дощ – під рукою,
коли його треба.
І вітра, –
що в кованій
схований скринці
з ключем чарівним
на шовковій шворинці.
Хай пахощі вітер
несе по роздоллі, –

зрадіє матуся,
працюючи в полі.
А на цукроварні
очисні споруди
збудую, —
і риби
у річці прибуде.
За працю матуся
мені аж дві цукерки
найкращих цукерок
насиплю в кишені!

В. Лучук

ТІЛЬКИ МАМА

Я на ковзанку піду!
А коли ж до хати? –
Тільки мама вміє так
лагідно спитати.
На ходу сніданок з'їм!
Так не слід робити! –

Тільки мама може так
лагідно сварити.
В снах літаю до зірок...
Час вставати, сину...
Тільки мама збудить так
лагідно дитину.

В. Грінчак

МАМИНІ РУКИ

Мамині руки – щедрі, робочі –
Втоми не знають з ранку до ночі.
Вранці, коли ще усі спочивають,
Сонце, напевно, вони піднімають.
Мамині руки – ніжні і милі –
Воду ранкову з криниці носили.
Діти плескались, діти вмивались,
Сонцю і матері щиро всміхались.
Їх теплотою щоранку зігріті,
Йдуть в дитсадок усміхнені діти.
Мамині руки – добрі ласкаві –
Всюди в пошані, всюди у славі.
І на заводі біля верстата,
В полі, у школі – всюди їх знати.
Мамині руки все вміють робити,
Як же нам руки ці не любити?

Андрій М'ястківський

НАШ РІД

Мама вишиває на білому полотні зелений барвінок, чорно-
бривці, сині волошки. Навіть маленьку качечку-утінку вишила.
– А що це буде, нене? – питає Андрійко.
– Українська святкова сорочечка для тебе.
– Чому українська? – допитується Андрійко.
– Бо вишиваю такі квіти, які ростуть на нашій землі. А земля
наша зветься Україною. І ти – маленький українець.
– А ти, мамо?
– І я українка, і татко, й бабуся, й дідусь. Ми українського роду
і любимо нашу землю, нашу мову, наші квіти. Україна – як наша
рідна хата. І сусіди в нас є – Білорусія, Росія, Молдова, Грузія,
Вірменія. Ми і сусідів любимо, бо вони – наші друзі.

Марія Хоросницька

МОЯ МАТУСЕНЬКА СПІВАЄ

Моя матусенька співає
пісні давно минулих днів.
Самого серденька сягає
Матусин чародійний спів.

В них людські радощі і болі,
Жива душа така, як в нас...
Співай, матусенько, поволі!
Співай, матусенько, ще раз...

Пісні хоч давні, невідомі,
як зазвучать вони лишень –
справжненьке свято
в нашім домі
від прабабусиних пісень.

Від мами переймаєм з братом
пісенність наших прабабусь.
Пісень у мами так багато, –
не знаю, чи усіх навчусь!

Марія Хоросницька

В НАШІМ ДОМІ

Всі хвилини вільні
в нашім домі спільні.
Батько щось ладнає,
мати вишиває...
І мене вчить мати
Також вишивати.
Спершу все для Галі –
для моєї лялі.

Потім по стібочку
братові сорочку...
Вишиває навчуся,
як уміє ненька.
Вишию з любов'ю
рушничок чудовий
на портрет Шевченка.

Марійка Підгірянка

МАТИ

Хто тебе так щиро любить,
І вбирає, і голубить,
І кладе у постіль спати?
Мати.
Хто стеріг тебе від злого,
Відмовляв собі усього,
Щоб тобі віддати?
Мати.
Хто тебе узяв за руку
І до школи на науку
Вів, щоб розуму навчати?
Мати.

ПОМІЧНИКИ

Татусю, татусю, куди йдеш?
Чому мене, синочка, не береш?
Ти будеш косити,
Я – траву носити.
Чи візьмеш?
Матусю, матусю, куди йдеш?
Чом ти мене, донечку, не береш?
Ти будеш сапати,
Я – бур'ян збирати.
Чи візьмеш?

Марійка Підгірянка

ПРОБУДЖЕННЯ

Снилось мені ясне сонце, Що в хаті світило, – А то лиш так моя мама Дивилася мило. Приснивсь мені легкий вітрик, Що пестив колосся, – А то мені моя мама Гладила волосся.	Снилась мені ягідочка, Як мед солоденька, – А то мене цілувала Мама дорогенька. Снилось мені, що на крилах Я в гору несуся, – А то мене із постелі Піднесла матуся.
--	--

МІЙ ДІДУСЬ

Мій дідусь старенький, Як голуб, сивенький, По садочку ходить І мене малого, Онученька свого, За рученьку водить.	По садочку ходить, Яблучка знаходить, Ще й з орішків зерна. Дідусь любий, милий, Як голубчик, сивий, Голівка сріберна.
--	---

Дмитро Білоус

ВОГНИЩЕ РОДИННЕ

На світі білому єдине, як і дніпрова течія, домашнє вогнище родинне, оселя наша і сім'я. Ми відтоді початки лічим, як муж з камінням і паліччям за вітром кидався вдогонь, а жінка берегла вогонь, вогонь, що предки розкладали, здобутий ними від тертя; пожитки різні, причадали, що перейшли з первобуття. Й слова житейські необхідні, що проростали, як зерна,	вогнем освячені і рідні: горнутись, горниця, горня. Хоч їх походження і різне – немає в цьому дивини. Та дух вітчизни, материзни несуть і досі нам вони. Слова, що доти їх не знали, первісні трепетні слова, що зігрівали і єднали, – І мова врунилась жива. В щасливі і в тяжкі години – куди б нам не стелився шлях – не гасне вогнище родинне, в людських запалене серцях.
--	---

В. Гринько

ЩЕ В КОЛИСЦІ НЕМОВЛЯ

Слово "мама" вимовля.
Найдорожче в світі слово
Мати,
Матінка,
Матуся,
Мама,
Мамочка,
Мамуся!
Називаю тебе я,
Рідна ненечко моя!

З. Бондарчук

Я І БРАТИК МІЙ

Я і братик мій Гнатко
Дуже любим молоко.
Ми, як трошки підростем –
Гнатик стане доярем,
А я коника впряжу,
З луків сіна навожу.

БАБУСИНІ РОЗПОВІДІ

Краще зі святою водою

В одному селі жила відьма, жила добре, в достатку. От молода сусідка і позаздрила їй. Приходить і просить: "Навчи мене, щоб і я стала відьмою. Буде в мене доволі молока, масла, забагатію і житиму заможньо". Відьма усе відмовляла, але сусідка наполягала, та і погодилася. "Візьми, каже, грудку сиру і прихось до ставка. Я там буду".

Зустрілись опівночі біля ставка.

Відьма й каже: "Давай свій сир". Взяла й кинула його у воду. Сир поплив собі." – А тепер дивись!" – і відьма кинула у воду свою грудку. Що тут почалось! З усього ставу сплилися гади, жаби і почали ту грудку шарпати і на частини рвати. "Що це?" – запитує перелякана сусідка. "Оце так, – відказує відьма, – після моєї смерті всяка нечисть мою душу рватиме, а твоя буде спокійна. Ну, що, хочеш стати відьмою?" Нізащо! – відповіла сусідка. – Краще зі святою водою, ніж з поганим молоком".

Стоколос

Колись на землі, як свідчить легенда, хліб родив не такий, як зараз. Дав був людям Бог стоколос: хлібні зерна від землі до верху були в колосі. Люди збирали багато хліба: самі їли, і птиці, і домашнім тваринам вистачало. Жили в достатку, та душі в них зчерствіли.

Поглянув якось Бог на землю і вирішив спуститися та й подивитися, як живуть там. Разом зі святим Петром одяглися вони

жебраками і якраз надвечір зайшли в село. В першій же хаті попросили в господарині повечеряти. Молода жінка саме кинула шматок хліба під стіл. Подивилася на старців, що вони такі убогі, і каже: "А що я вам дам? Немає нічого (а в самої повна комора борошна). Хіба що отам під столом кусок хліба візьміть". Нагнувся Господь Бог, підняв той шматок – і пройняв його гнів праведний. Нічого не сказали старці господарині і попрямували в поле. А собака з тієї хати побіг за ними. Прийшли на хлібний лан. Заходився Бог колоски чухрати. Все обірвав, тільки зверху пучечок стримить. Господь обірвав би й той, та став собака дуже жалібно просити: "Боже, я ж тоді зовсім з голоду пропаду". Зглянувся Бог на тварину і лишив один верхній колосок. Відтоді люди мають хліба не стільки, як раніше, а, либонь, собачу долю.

Свято землі

Усі трави цілющу силу мають, тільки потрібно знати, коли їх рвати. Є один день на рік, коли все зілля у силу вступає, і тоді його слід збирати. То 23 травня.

Раніш цього дня заміжні жінки святково одягалися і йшли до лісу. Зайшовши у нього, віталися: "Добрый день тобі, лісе! Прийшли до тебе по всяку траву, яка помагає від усякого горя". І кожну – звіробій, суніцю, ромашку, материнку, конвалію, Іван-чай, малину, подорожник – рвали. Повернувшись додому, варили трав'яний чай і пили його, а ввечері купалися в зіллі і співали:

Щоб я жила, не боліла

На голову, на все тіло

І щоб мої діти росли, не боліли

На голову, на все тіло.

І всі були здорові, і не хворіли, а висушені трави використовували протягом року.

ДІДУСЕВІ ЗАБАВКИ

М. Федоренко

Пищики

Гриць підходив до дідусевого подвір'я, як з-за паркану донеслося розложисте "ку-ку-рі-ку!". Хлопчик став шукати очима птаха, а побачив дідуса Панаса, що хитрувато посміхався до нього.

– "Іди, навчу, – сказав він. – Береш пір'їну або листок жита, затискуєш між великими пальцями обох рук, щоб утворився гострокінцевий отвір, по центру якого пролягає листок. І дми. Можеш півнем заспівати, а можеш гусаком загелгати".

Хрюкавка

Гриць знайшов дідуса Панаса на городі. Побачивши онука, покликав його:

– "Іди, щось покажу. Зрізаєш гарбузову трубочку, обережно відрізаєш листок, щоб торець лишився закритим, і в ньому робиш ножем щілину завглибшки сантиметр-півтора. Тепер дмеш у неї – мов поросся хрюкає".

Потім дідусь зрізав пір'їну цибулі. Подув, злегка стискаючи губами кінчик, – знову пролунав звук.

– "Ми у дитинстві так лякали один одного", – дідусь Панас заливисто зареготав.

Хлопавка

Гриць заздрить дідові – у нього вигадка скрізь лежить, куди оком кинеш. Ну добре, он акація, он береза – що тут змудруєш?

А ти дивись лишень... Дід Панас склав вказівний і великий пальці лівої руки кільцем, зірвав чималенький листок акації, змочивши слиною кільце, приклеїв той листок. А правою рукою різко ударив по ньому. Гриць аж вуха затулив од несподіванки – листок "вистрілив".

Фуркавка

З городу несли до льоху викопану картоплю. Тільки де-не-де залишалися припечені сонцем бульби. – "Зараз пустимо їх у діло", – сказав дідусь Панас.

Він знайшов кілька пір'їн, загублених півнем, устроїв їх гострим кінцем у картоплини і одну за одною різко кинув далеко від себе. Картоплини з пір'їнами, швидко обертаючись, летіли з кумедним фурканням. Грицеві пригадалося, що приблизно так фуркають перепілки, тікаючи від людей.

Завдання для вихователів, батьків і студентів

1. Запишіть з розповідей своїх дідусів чи бабусь народні забавки, обіграйте їх з дітьми.

2. Оформіть сімейні альбоми, ознайомте дітей зі своїми родинами.

3. Спільними зусиллями розробіть сценарій "Свято Родини", проведіть його в дошкільному закладі, чи сім'ї.

УКРАЇНСЬКА ХАТА ТА ХАТНІ ОБЕРЕГИ

Українське народне житло пройшло багатівіковий шлях розвитку від однокамерних до дво-, три – та багатокамерних споруд. Двокамерне житло – хата і неопалювані сіни, триподільна хата з розташуванням сіней у центрі споруди та двобічним відносно до них розташуванням інших двох камер: з одного боку – житлового приміщення (хати, хижі, халупи, хатини), з другого – підсобного, для зберігання продуктів, реманенту або сезонного одягу (комори, кліті).

Поширеним типом сільської хати на Полтавщині була мазанка, конструктивну основу якої складали дерев'яні стовпи, заплетені лозою. Такі стіни з обох боків обмазували товстим шаром глини. В окремих повітах Полтавщини і Чернігівщини будівлі зводили з набивної глини: поміж двома рядами жердин, що складали основу стін хати, щільно витрамбовували суміш глини і землі. У Хорольському, Миргородському районах валькові хати, споруджували з довгуватих валиків глини, замішаної з посіченою соломною, а сирцеві хати, зводили з саману. Такі стіни були дуже товсті, а вікна подібні на бійниці.

Хата гончаря із села Велика Павлівка на Полтавщині

При основі хати (по її периметру) влаштовували призьбу. Їх теж щільно набивали глиною й надалі час від часу регулярно підмазували. Земляну підлогу традиційної хати – долівку – ретельно вибивали довбнею і вимазували шаром глини. Звичайним явищем було фарбування задньої стіни, призьби чи долівки хати жовтою або червоною (рудю) глиною. Традиційна українська хата мала, як правило, не менше трьох вікон. У чільній стіні – двоє: проти печі – перепічне, а проти столу – покутне; третє – у причілковій стіні – застільне.

Поширеними на Полтавщині були *хати з рундуками*. Український поет і громадський діяч Кесар Білиловський був родом з Полтавщини, але так сталося, що більшість свого життя провів за межами України. Може, тому в пам'яті саме таким зберіг образ рідного краю, батьківської хати:

Біліють і блищать на сонці
В садочках хати з рундуками,
Обведені малі віконця
Зорять червоними смужками.

Слово "рундук" тепер рідко вживається. Це те саме, що ганок, піддашся.

Як відомо, на характер будівництва впливає багато факторів: наявність будівельних матеріалів, клімат, соціальні, економічні та політичні умови, етнічні традиції. Північна та центральна частина Полтавщини віддавна була багата лісами, і це зумовило будівництво всіх споруд з дерева, у південній частині будували хати-мазанки.

Дерев'яні хати були зрубні та "в шуги" – з заповненням дошками. Зрубні хати до висоти вікон складали з міцних дерев, вище – м'яких. Торці замків на вікнах не обрізували. Стеля була на сволоці та 2-4 балках, на яких лежали дошки. Здебільшого всі хати ззовні та всередині обмазували глиною та білили. Дах чотирискілий, під соломною, з м'якими обрисами.

Зовнішньому вигляду житла на Полтавщині приділяли багато уваги. Поетичності надавав хаті солом'яний дах з великими виносами – стріхами. Звис даху підтримували дерев'яні стовпи, утворюючи неширокий навіс – піддашок (рундук). Солом'яний дах добре поєднувався з дерев'яними стінами комори та сіней і підкреслював близьку житла. За допомогою різнокольорових глин робили смуги, якими вкривали стіну до вікон, вони виконували функцію оберегу. При цьому жовтою глиною покривали призьбу. Багато уваги при-

діляли оздобленню вікон і віконниць. Їх прикрашали різьбою та фарбуванням.

Двері також відігравали важливу роль у вирішенні фасаду. У деяких селах їх розмальовували. Микола Гоголь у повісті "Ніч перед Різдом" описує хату, в якій на дверях було зображено козака на коні.

У художньому обрисі хат значна роль належала лиштві. Це була широка дошка, підшита під виступ даху для підтримування і вирівнювання стріхи. Лиштвa в конструкції фасаду поєднувала дах зі стіною. Певну роль у завершенні композиції хати відігравали димарі, які мали форму зрізаної піраміди.

Існує така легенда щодо побудови первісної хати. Побудувавши хату, Сатана не здогадався зробити вікон, через що в ній було темно. Не знаючи, як бути, Сатана взяв мішок і давав носити мішком сонячне світло в хату. Принесе, випустить його, а світла в хаті немає й немає. На той час приходить Бог і питає Сатану, що той робить. Сатана розкажує, що збудував хату, та тільки в ній темно, як уночі, тоді, як тому хотілося б, щоб у хаті було світло, як удень надворі: "Скільки ж стараюсь, скільки не ношу світла, а в хаті всеодно пільма".

– "Подаруй мені хату, – сказав Господь. – Я вже цю справу залагоджу."

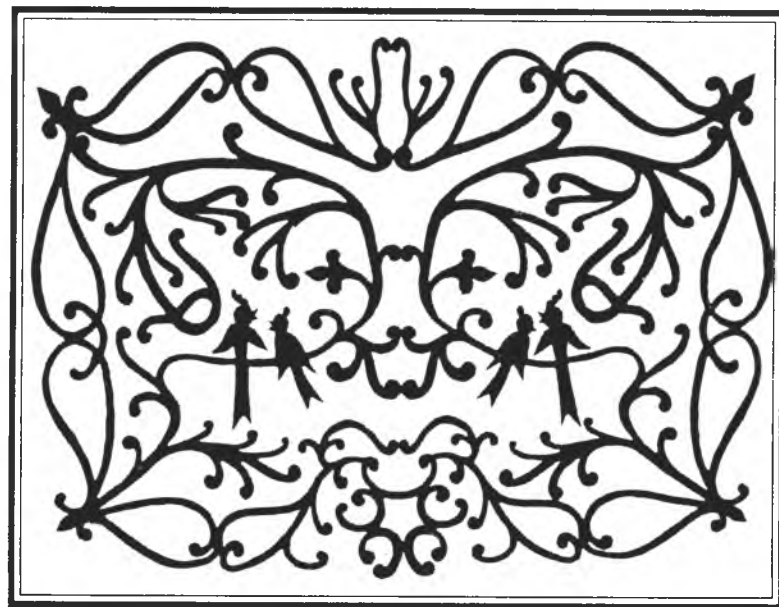
– "Бери, а то мені набридло носити світло".

Тоді Господь зробив три вікна і в хаті стало світло...

З тих пір люди будують хати з вікнами.

Перші віконця зі склом у наших предків, були невеличкими отворами. Майстри-гутники виготовляли скло до цих віконць, розкачували скляну кульку, отож і круглим було віконечко. Пізніше вікно узвичаїлося в побуті. Для цього використовували чотири скляних кружечки. Чотири тому, що це немов погляд на всі сторони світу: північ, південь, схід, захід. Промінчики, що ішли до хати, несли велику радість: це було своєрідне "хатнє" сонечко. Сонце дарувало врожай, тому світлові в домі віддавали належну шану. Щоб привернути до нього ще більшу увагу, прикрашали різноманітними візерунками – витинанками зі шкіри.

Згодом скло стало прозорішим, і його навчилися робити великим та різати на квадрати – шибки. Люди забули про першу кругленьку шибочку, а світло з вікна не було вже для них символом сонця. Нікому й не вірилось, що хата могла бути без вікон, але витинанки все різали та клеїли на шибках. На зміну шкіряним прийшли витинанки паперові.

Весільна витинанка

Коли сіяли жито – клеїли витинанку, яка розповідала про це, збирали врожай – клеїли "врожайну", готувались до весілля – "весільну". Поступово тісно стало витинанкам у вікнах: їх почали клеїти на сволоках. Потім стали різати витинанки – байки для забави дітям.

Внутрішній інтер'єр хати поділявся на чотири зони: побутова – піч, камин, мисник; робоча – зона для праці /станок, інструменти тощо/; спальня – піл, колиска, скриня; покуття – найсвятіше місце в хаті.

Українська **піч** завжди займала внутрішній кут з боку вхідних дверей і була обернена своїм отвором (челюстями) до фасадної стіни (чільної, вхідної, передньої), де були вікна. Піч робили із сирцю. Вона складалась з таких частин: широкого переднього комина; припічка з боковою діркою в стіні для виходу диму в димар; із челюстей, які розміщені над припічком; все місце печі за припічком, на якому горить огонь і ставлять горшки, називається черінь; низ печі – підпіччя; груба – зігріває кімнату, а простір за нею до стіни – запічок. Можуть бути також маленькі закапелки або пічурки.

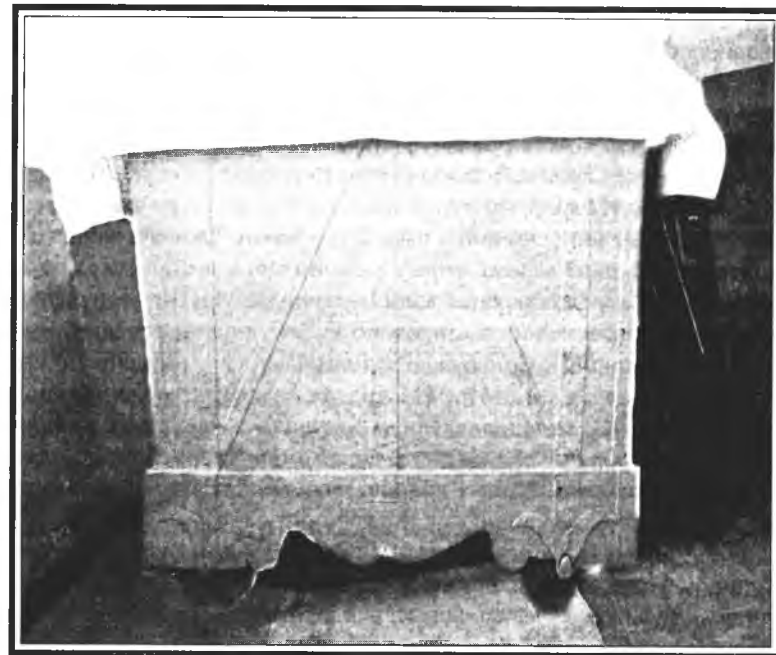
Хата-музей І. П. Котляревського

У народі говорять: "Піч – наша рідна мати". Як мати зігриває всіх своїм теплом і ласкою, так і піч дає багато тепла. Тут господиня готує їжу, пече у печі паляниці духмяного хліба, навчає поратися коло печі доньку. Після вечері, по закінченню хатньої роботи, часто збирались на печі бабусі й онуки, робили іграшки, вишивали. А найбільш любили діти слухати бабусині казки, оповідки.

У куточку біля печі завжди були рогачі, коцюба, кочерги, хлібна лопата. Рогачі були різних розмірів, щоб і великі, і маленькі горшки можна було брати. А коцюбою поправляли дрова, розгортали жар. Як мудро говорили в народі: "Не в тім річ, що у хаті піч, а в тім діло, щоб у печі кипіло". Господиня завжди доглядала за піччю, підмазувала її. За станом печі судили про охайність господині: "Яка піч – така й господиня," – говорили люди. Уважалось, що коли запалений уперше вогонь горів ясно, то життя тут буде радісне, якщо тьмяно, дим ішов на хату, то й ладу не буде в ній.

По діагоналі від печі влаштовували парадний кут (покуть, червоний кут, святий вугол).

Уздовж причілкової стіни ставили **стіл**. Попід тильною стіною робили довгу дерев'яну **лаву**, а з зовнішнього боку – маленький переносний ослінчик. Лави на свята прикрашали доморобними ряднами (веретами, коцами), а в заможних сім'ях – килимами. Зліва від столу розміщалась **скриня**, яка завжди була у великій пошані.

Скриня кована

Сюди складали одяг, рушники, полотно, прикраси – все найцінніше для господині. Тут зберігалось придане нареченої. Виходячи заміж, дівчина забирала з собою й скриню, котра символізувала працелюбність нареченої та родини, бо все, що в ній було, виготовлялося власноручно.

Скрине ж моя мальована!
Да не рік, не два пряла,
Да не зимоньку ткала,
Да не літо білила,
Весь рід обдарила.

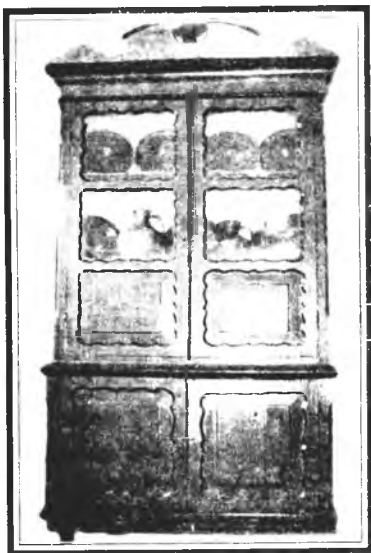
За звичаєм скриню ставили на видному місці. Поряд з вишиваними рушниками та килимами вона була окрасою хати. На весіллі при перевезенні – "пересувинах" – скриню оглядало все село, обговорюючи її вартість і художнє оздоблення.

На Полтавщині мальовані скрині виготовляли чи не в кожному повіті. Поміж численних ремесел була і професія скринника. Скрині виробляли переважно з липи, тополі, берези, вільхи чи верби – з весни і до середини літа, бо після Спасівки вже починалися весілля.

Найретельніше розписували передній бік скрині, зовні та всередині малювали рідше, побутовув звичай застеляти її скатертиною або килимом. У розписах "з голови" переважав рослинний орнамент, його основні мотиви – квіти різних розмірів, скомпоновані в букети або вазони, червоні та рожеві яблука, маки на зеленому тлі. Як і в інших видах народного декоративного розпису, тут переважали яскраві соковиті барви, які створювали світлий життєрадісний настрій. Про мальовану скриню в народі говорили: "Аж очі забирає". Полтавські скрині мають форму розширеного догори паралелепіпеда. Тож у невеликих хатах вони служили за стіл. Ще були скрині ковані, які обковувались металом по кутах та через середину.

Уздовж тильної стіни був дерев'яний настил, на рівні пічної лежанки, так званий **піл**. Його застиляли домотканими ряднами, у квадратну кучку складали великі подушки, а зверху обстиляли ряднами, оздобленими трьома смужками по краях. Окремо, одна на одну викладали вишиті головні подушки. Над полом влаштовувалась жердка, на якій висів буденний одяг.

Біля дверей (на сінешній стіні) та понад ними були дерев'яні полицки, – так званий **мисник**, у більш заможних – шафа (судник) для посуду, а уздовж чільної стіни над вікнами проти печі – полиця для хліба (хлібна полиця) та хатнього начиння. Там виставляли в ряд череп'яні миски, деякий ритуальний посуд, кухлі, дерев'яні ложки та скляні вироби.

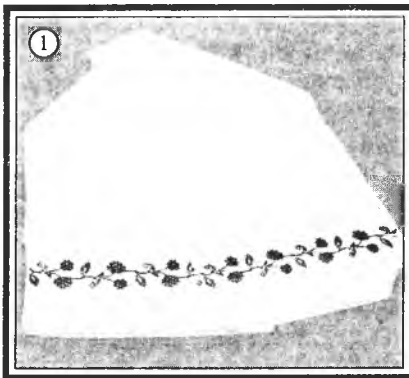
Посудна шафа-судник

Живописний напрям українського мистецтва виявлявся у традиційному стінописі. Одвічні в мистецтві багатьох народів світу, в українському стінописі архаїчні солярні знаки, рослинні мотиви набувають своєрідного забарвлення завдяки особливостям композицій, прийомам стилізації (особливо цікавою є подача квітів у розрізі), технології (розпис по сухій і вогкій штукатурці). Народні художники саморобними пензликами, трафаретами або навіть пальцями наносили на білені стіни хат барвисті малюнки. Окремо розмальовувався комин печі. Були також печі обкладені кахлями.

Сволоком у конструкції традиційного українського житла називався брус зі стовбура дуба чи липи, на якому держалася стеля в хаті. Тримаючи на собі весь мікрокосмос оселі, сволок (або ще "бальок", "трам") символізував собою її міцність, довговічність. Добрий сволок часто переносили зі старого житла в нове. Вирізьблені або намальовані на ньому знаки – сонце, хрести, квіти, птахи, місяць та зорі – мали оберігати дім від злих сил. На сволоку, як правило, писали дату побудови хати, рік народження її господаря. У сволок над полом забивався кріючок, до якого підвішували **колиску**. Колиску робили з ліщини, горіха, калини, щоб "дитя спало – щастя мало, росло – не боліло, на серденько не кволіло". У кужіль клали хлопчику – любисток (щоб любили), гілочку дуба (щоб був міцний, як дуб), а також барвінок і тую, щоб довго жив, чорнобривець (щоб був чорнобровий), живокіст (щоб міцними були ручки і ніжки). Дівчинці клали ромашку (щоб рум'яна була), калину (щоб красива була), любисток (щоб люб'язна була) чи яблуко (щоб була червоненька). Підвішували колиску на рівні грудей матері, що сиділа біля неї. Її могли піднімати, або опускати залежно від температури повітря у хаті. У матрацик клали соломку. А подушечку-гулечку міряли батьківським кулаком.

За народними повір'ями, коли снилось, що в хаті сволок надтріснутий або відсутній, то це віщувало хворобу або смерть. І навпаки, на довге життя і добре здоров'я піднімали куми до сволока немовля. І поки стояв на землі дім, сволок надійно захищав усіх, хто проживав у ньому.

В українській хаті широко використовувався **рушник**. За функціональним призначенням розрізняли рушники побутові: "утирачі", які використовували для рук і обличчя, "стирок" – для посуду, стола і лав; рушники для прикрашання – буденні та святкові, які розвішувались над віконними отворами та в простінках між вікнами; рушники обрядові, що обрамляли ікони у парадному кутку хати.

Дитячі утирачі: «Росянничка» для дівчат (1),
«Грайлик» для хлопців (2)

Розміщення їх було постійним і ніколи не змінювалось. У курних хатах їх вивішували тільки у святкові дні.

На Україні побутовали "вибічані", мальовані та паперові рушники (Дніпропетровщина), а також оздоблені апікацією зі шматків нашитої тканини (Черкащина).

Хата була головним і майже єдиним місцем зберігання глиняного посуду, що стало невід'ємною ознакою внутрішнього простору домівки, одним із обов'язкових і суттєвих елементів структури будинку. Розташування посуду мало символічне осмислення в організації інтер'єру житлового приміщення та життя селянської сім'ї в цілому. Кожний вид глиняних виробів мав конкретне традиційне місце збереження і використання. Частина кухонного посуду / горшки,ринки тощо / трималися біля печі, під припічком.

Утирач для дорослих.
Рушник перешитий

Деякий посуд стояв під лавою, на лаві, на тій її частині, що розміщувалася навпроти печі.

У заможних господарів мисник замінювався невеликою настінною шафою-поставцем, судником. До чільної стіни, понад передпінним і покутнім вікнами, прикріплювалася довга дошка-полиця. Її краї, як і в миснику, завершувалися кониками – різьбленими стилізованими фігурками кінської голови. На полиці догори дном виставляли кухонний посуд, а саме – горщики. Як підмітили дослідники, посудові /переважно глиняному, тобто такому, що б'ється/ відводиться роль обмежувача верхньої частини інтер'єру: верх стін і стеля.

До складу кухонного інвентаря більш-менш заможної селянської сім'ї на Лівобережній Україні, окрім дерев'яних та деяких металевих виробів, входило, насамперед, близько 15 шт. горшків; використовувалися вони за різним призначенням, а тому були чотирьох-п'яти гончарних величин. Для горщиків, що ставилися в піч, тримали 3–4 покритишки. У великому полив'яному горщику для опари заправляли рідке тісто. Сім'ї, котра мала одну або кілька корів, необхідно було 10–20 глеків. Для розтирання маку та інших потреб тримали 2–3 макітри, причому одна з них зберігалася про запас. У застіллях використовували близько чотирьох мисок, а ще декілька зберігалася на горищі. Кілька найкращих мисок – гордість сім'ї – виставляли на миснику. У вжитку вони були тільки під час урочистостей, святкувань.

Серед столового посуду в ХІХст. з'явився чайник. Були також череп'яні кухлі та полив'яна солянка. Подібний склад кухонно-столового інвентаря характерний для більшості історико-географічних регіонів України. Він міг дещо варіювати залежно від рівня розвитку місцевого гончарства та економічного стану сім'ї.

Українська хата оспівана в піснях, описана в казках та інших літературних творах. Про неї народ береже цікаві повір'я, прислів'я, приказки, легенди. Отож, давайте "погостюємо" в українській хаті, дещо самі дізнаємось, а багато чого дітям розкажемо і покажемо.

– Я вас чекала, стільки літ чекала!
Заходьте всі, – поклікала руками,
І зацвіла рясними рушниками,
І сивим смутком тихо привітала.
Чому не йшли, пташата, не летіли,
Де вирій вас тримав, що не вертали?

... В куточку піч, замріяна і біла,
 Що тепла, хоч з крижинками, у січні,
 А червню подарує прохолоду.
 Чубатий кужіль з веретеном-дивом
 На лаві дума свою білу думу:
 "Коли ж мені так просто і красиво
 Зів'ється в безконеччя нитка суму?"
 ... Тут сорочки на свято і на будень
 Із полотна, що вибілило сонце,
 Палкий вогонь у серці заховала.
 Дубовий мисник, горщик полив'яний,
 На скриню миска дивиться щербата...
 Десь півсела одним борщем духмяним
 Нагодувала за столом у хаті.
 Вода на лаві у відрі правічнім –
 Стомилась кружка черпати ту воду,
 Зійшов намул з джерел, що обміліли,
 Ми в землю проростаємо цупкіше.
 Щось так приємно в серці заболіло
 Від щастя, що і ширшає, і глибша.
 За вашу хату вдячні ми вам широко,
 За пісню і стола просту гостину.
 І усміхнувся з рушника Шевченко,
 Мов привітав кохану Україну.

Одним зі шляхів розширення кругозору дітей є спостереження: "Українська хата", "Міський будинок". Чи в міському, чи в сільському дитячому садку таке спостереження можливе і необхідне. Якщо поруч чогось не вистачає, можна використати ілюстрацію. Мета такого спостереження: уточнення структури будівлі, матеріалу, геометричних форм, лічба, досягнення будівництва як галузі виробництва і звичайно ж пізнання історії народу. Доречно вихователю використати ілюстративні матеріали музею "Народної архітектури" в Переяславі-Хмельницькому. Діти мають змогу простежити історію української хати. Для підвищення цікавості доречно й авторське художнє слово.

Звертаючись до педагогічної спадщини С. Русової, використовуйте в роботі з дітьми її поради "Зима надходить, піч набирає ваги". Можна також дітям запропонувати загадку Глібова:

ПЧ

"Ой ви, дітки, квіти наші,
 Наварю вам горщик каші,
 Поїсте ви до смаку", –
 Мовить баба у кутку.
 – Я щедруха, я гладуха,
 В мене донечка-красуха (вогонь),
 Кучерявенький синок (дим),
 Як той сизий голубок.

Я морозу не боюся,
 І хто мерзне, я сміюся.
 Бабу гріє не кожух,
 А веселий, теплий дух.
 Біля мене всі товчуться:
 І веселі дітки в'ються,
 І старесенький дідок
 Тут мурлика, мов коток".

На основі цього віршика діти складають з кубиків піч. Їх можна розпитати, за що усі люблять піч, чому про неї сказано, що її гріє не кожух, а веселий теплий дух. Чим топлять печі?

Розглядаючи з дітьми піч, познайомимо малюків із словами пісеньки "Піч і хлібець", яку діти вивчать на музичному занятті:

А в нашої печі
 Золотії плечі,
 А срібнії крила,
 Щоб хлібець гнітила.

А в нашої печі
 Низенькі плечі,
 Будем піч рубати,
 Хлібець добувати.

Можна прочитати також вірш Андрія М'ястківського "Рогачі":

У бабусі є рогач,
 І на яблуні – рогач.
 Той, бабусин, – у піч,
 Мов погрітись захотів.

Полетів, полетів.
 Той рогач і той рогач,
 Не побачиш, то хоч плач.
 Не збагнеш, чому рогач.

Другий сонечку навстріч

Старшим дітям розкажіть про деякі звичаї та повір'я, пов'язані з піччю, які побутували в народі. Наприклад, що домовик любить піч, має в ній своє житло. Саме через це в хаті не говорили лихих слів. "Сказав би..., та піч у хаті". Після похорону брались за піч – щоб не боятись покійника. У весільних співах зверталися до печі з проханням, щоб вона спекла коровай. Коли молода виходила заміж, то брала з дому вуглинка.

Хлібна лопата й коцюба, викинуті з хати на подвір'я під час сильної зливи так, щоб упали нахрест, відводили град. Аби запобігти пожежі під час сильної грози, у піч кидали кілька гілочок свяченої на Вербну неділю верби. На південному Подніпров'ї хазяйка на Василя (перший день старого Нового року) ходила "лякати" ко- чергою курей, щоб добре неслися. Повчальною для дітей буде і казка М. Малюка "Домовичок".

Зі старшими дошкільниками можна пограти в дидактичну гру "Опиши бабусину хату", їм під силу і розуміння народної мудрості:

"Хата – як віночок, господиня – мов квітонька".

"У хорошій господині хата – то повна чаша".

"Де мир, там і лад, там є в хаті благодать".

"У веселій хаті – веселі люди".

"Люди добрі – хата тепла".

"Хата хоч і бідненька, але чиста й чепурненька, а тому гарна й веселенька".

Повчальними будуть для них повір'я:

Не можна свистіти в хаті, бо накличеш нечисту силу.

Ножі треба ховати на ніч у стіл, щоб домовик ними не грався.

На стіл не можна було сідати (чиряками обсипле) або класти шапку.

"Хай буде щедрим ваш стіл," – кажуть, бажаючи комусь достатку в домі, бо стіл і дім – здавна поняття нерозривні. З правіку в Україні був такий звичай: закінчували будівництво хати і першим заносили до неї стіл, застелений обрусом, на якому лежав хліб. Давно з'явилася традиція трапезувати за одним столом на знак взаємного миру та дружби.

ДОДАТОК № 2

Євген Железняков

Леся Українка

БАБУСИНА ХАТА

У бабусі хата
Сонечком залята.
Мальви на причілку,
Груша хилить гілку.
Просяться до рота
Стигли бергамоти.
Чорногуз на хаті
У бабусі Каті.
В хаті – рядна чисті
І онуки... в місті.

На зеленому горбочку,
У вишневому садочку
Притулилася хатинка,
Мов маленькая дитинка.
Стиха вийшла виглядати,
Чи не вийде її мати.
І до білої хатинки,
Немов мати до дитинки,
Вийшло сонце, засвітило
І хатинку звеселило.

Марійка Підгірянка

ГОСТИННА ХАТА

Тесляре, тесляре, збудуй мені хижку
В зеленім садочку, в квітучім затишку.

Змуруй мені, муляре, піч та й рівненько,
Щоб в хаті зимою було всім тепленько.
Ти справ мені, столяре, двері й віконця,
Поріг – від дороги, а вікна – від сонця.
А ти мені, скляре, встав скло ясне в рамку,
Аби мені сонце світило від ранку.
Ковалю, ковалю, зготов мені ключик,
Залізні завіси й замочок блискучий.
Я буду раденько замок відмикати,
Щоб ви не минали гостинної хати.

Євген Железняков

РІДНИЙ ДІМ

Хай живе наш рідний дім! –
Тепло й затишно у нім.
Тут і тато, тут і ненька,
І бабусенька рідненька,
І веселий наш дідусь
Крутить пишний русий вус.

Євген Гуцало

СИНЯ СКРИНЯ

Дерев'яна синя скриня
В хаті справжня господиня.
Синя скриня всіх взуває,
Синя скриня й зодягає.
В синій скрині є убори
Без узорів і в узорах.
В синій скрині є обновки
Полотняні, з льону, з шовку.
В скрині є весільна квітка.
Є сережки, є намітка.
В дерев'яній синій скрині
Є намісто старовинне.
Голки є. І є наперсток.
Є маленький срібний хрестик.
В дерев'яній синій скрині
З торочками є хустина.
Ця хустина, мов жар-птиця,
Жаром грає та іскриться.

Ця небачена хустина –
Ще бабусі Катерини.
В синій скрині є намісто,
Самоцвітне, променисте.
В дерев'яній синій скрині
Є каблучка старовинна.
В скрині гребінь є із рогу,
Що лежить там довго-довго.
Рушники у синій скрині,
Мов птахи – зелені й сині.
Плахта є, і є запаска –
Теж з бабусиної ласки.
Бинди є у синій скрині,
Бинди теж зелені й сині.
Є вишневі, наче вишні,
Що в саду вродили пишно.
Навіть заполоч у скрині
Ще бабусі Катерини!

В синій скрині дерев'яній
Скатертина є давня. –
Скатертина ця давня –
Про бабусю пам'ять славна.
Про бабусю Катерину,
Бо її ця синя скриня.
То бабуса все надбала –

Й нам у спадок передала.
Добре нам цей спадок мати
У веселій рідній хаті.
Дерев'яна синя скриня
В хаті – справжня господиня...
Наче й зовсім то не скриня,
А бабуса Катерина!

І. Гнатюк

НАША ХАТА

Я люблю свою хату,
І подвір'я, й садок,
Де і сонця багато,
І в жару холодок.

Все для мене тут рідне;
Стіни – білі як сніг,
І віконце привітне,
І дубовий поріг.

Тихо й затишно. Квіти
Коло хати цвітуть,
І невтомно все літо
Бджоли в цвіті гудуть.

І ряденця строкаті,
Й рушники на стіні, –
Навіть дим в нашій хаті
Рідно пахне мені.

Розвага "КОЛОБОК" для дітей 3р. ж.

(Біля печі порається бабуса Ганнуса).

Вихователь:

Вище хмари до зірок
З димаря пливе димок.
У печі бабуса Ганна
Випікає колобок.

А хитренький колобок
Розгріба в печі жарок
Та й пригадає стежину
Через поле на ярок.

Бабуса:

Що за гамір, що за гам,
А... добридень, дітки, Вам.

(Вклоняється, витягає з печі колобка, бере його в руки, показує дітям).

Колобок мій скрізь гуляє,
Оббіжить весь світ навпіл
І тоді стрибне на стіл.

(Бабуса залишає колобок на столі, запрошує малят на килимок, розповідає казку, а вихователь тим часом ховає колобок на вікні).

Бабуса (розгублено):

– Де ж колобок мій подівся?
Може, в лісі заблудився?
Ви скажіть, любі малята,
Де його мені шукати?

Вихователь:

Діти, допоможемо бабусі знайти колобка?

(Всі шукають колобка, знайшовши, віддають помічнику вихователя, миють руки, запрошують бабусю і сідають смакувати колобком (полуденок)).

Конспект заняття для дітей 4 р. ж. Тема: Українська хата.

Мета: познайомити дітей з українським посудом – глечик, кухоль. Поглибити знання дітей про будинок і атрибути сільського побуту /піч, ослін, ліжко, скриня, стіл/.

Вправлятись в утворенні прикметників з суфіксами – *еньк*, вживанні іменників у різних відмінкових формах з прийменниками *з, на, під*.

Розвивати мовне дихання. Продовжувати вчити чітко вимовляти 3–4 - складові слова, відпрацьовувати роздільну вимову сполучника з йотованим "я", голосних.

Розвивати вміння спілкуватися українською мовою, виховувати інтерес до предметів українського народного побуту, українського фольклору.

Закріпити вміння активно вживати слова ввічливості /*добрий день, дякую!*/.

Матеріал: макет української хати, лялька в українському костюмі, глечики, кухлі, іграшковий котик, запис на магнітофонній плівці голосів кота та ляльки, маленькі ляльки, атрибути до української народної гри "Віночок".

Хід заняття

Вихователь: Малята, сьогодні ми з вами підемо в гості до ляльки Олечки, яка нас так щиро запрошувала. /*Діти підходять до будиночка!*/.

Вихователь: Діти, притихнемо трішки!

Десь наче нявкає кіт чи кішка?

/Вмикається запис на плівці голос кота!.

– Знову нявчить...
– Що це означає?
– Може, сміється він?
– Може, плаче? */Звертає увагу на кота/*.
– Ой ти Котя, коток,
Згорнувся у клубок,
Шубка м'якенька,
Зуби гостренькі,
А лапки біленькі, всім діточкам ти миленький.
/Читає вдруге/.

– Ой ти Котя, коток,
Згорнувся у клубок,
Шубка м'якенька,
/Яка у котика шубка?/.
Зуби гостренькі,
/Які зуби?/.
А лапоньки біленькі,
/Які лапоньки?/.
Всім діточкам ти миленький.
/Який же котик діткам?/.

Котик: Ви такі, малята, хороші. Мені дуже сподобались. Я хочу з вами погратися в гру "Підкажи слово". Я буду читати про себе вірш, а якщо забуду якесь слово ви мені підкажете його. */Читає вірш, не доказуючи слів "м'якенька, гостренькі, біленькі, миленький"/*.

Вихователь: Нам дуже сподобалось, котику, з тобою гратися, та на нас чекає лялька Олечка, нам треба до неї завітати */Заходять до кімнати/*.

– Хто в кімнаті цій живе?
Хто із сонечком встає?
Це прокинулась раненько
Наша Олечка маленька.
Потягнулась, ковдру вбік –
І сама на ніжки – скік...

Лялька: Добрий день, малята, любі хлопчики й дівчатка.

Діти: Добрий день.

Лялька: Я дуже рада вітати вас в своїй кімнаті у цей час.

Вихователь: Діти, подивіться, як гарно у кімнаті Олечки. Малята, а ці меблі нам уже знайомі, давайте згадаємо як вони називаються?
/ослін, скриня, стіл/.

Лялька: В печі я готую їсти, піч зігріває мою кімнату, як батареї вашу групову кімнату.

Вихователь: Діти, подивіться, будь ласка, який посуд стоїть на столі? */гличик, кухоль/*. Це гличик, російською мовою "кувшин". У гличик наливають молоко, компот, квас, сік, воду, узвар. То як же називається цей посуд українською мовою?

Лялька: А зараз я вас почастую соком ось із цих гарних кухликів.
/Діти п'ють сік, дякують ляльці/.

– З чого ти пив сік, Петрику? Наталочко? І т. д.

Лялька: Діти, поки я вас частувала соком, а мої подружки, маленькі ляльки від мене заховалися, допоможіть мені їх відшукати.

Вихователь: Діти, подивіться уважно, де ж маленькі ляльки, скажіть Олечці. */Дитактична гра "Відшукай ляльку", під столом, на ослоні, на ліжку/*.

Лялька: Дякую, малята, що ви допомогли мені відшукати моїх друзів. А тепер я хочу, діти, на веселу українську гру вас запросити.

В коло швидше станьмо,
Гру "Віночок" починаймо.

/Діти стають у коло, вихователь ходить по колу з лялькою і носить віночок/.

– Я віночок сплету,

Я з віночком піду.

А кому я цей віночок

На голівку покладу?

Я Тетяночку знайду */Кого я знайду?/*.

Я до неї піду,

Я Тетяні цей віночок

На голівку покладу */Кому на голівку віночок покладу?/*.

Ой, і гарний вінок

І веселий танок!

Ви заплескайте гучніше,

Звеселяйте наш гурток.

/Діти плескають в долоні, а дитина у віночку виконує прості танцювальні рухи/. Повторити гру 2–3 рази.

Діти, сподобалось вам гостити у Олечки? Давайте подякуємо іще раз нашій ляльці і запросимо її з нами на прогулянку.

Розвага "Українська хата" для старших дошкільників (фрагмент)

(В музичній залі макет полтавської хати, подвір'я).

Вихователь:

Стоїть хата небагата, солом'яна стріха; Причілочки у китицях, мальовані вікна; Обмазана, підведена, а сама біленька. На подвір'ї, як барвінок,	трава зелененька, Ще й садочок, як віночок, хатину квітчас, У віконце з неба сонце в хату споглядає. Там чистенько і гарненько, там усе в порядку:
--	--

– Зайдемо до хати, та подивимось, чи дійсно в хаті все в порядку.
(Переходять на другу половину зали, там зображений внутрішній інтер'єр хати).

– Будемо шукати хатні предмети, відгадуючи загадки про них.

З землі родився, на кружалі вертівся,
На огні пікся, на базарі бував,
Як упав, то пропав – ніхто не поховав. *(Горщик)*

Зроблена я, зроблена
З орішка, з орішка.
Заколисю ніжненько
Мамину потішку. *(Колиска)*

Сама гола, а за пазухою сорочки носить. *(Скриня).*

Хурчить, дзижчить, крутиться,
А хвіст в нього сучиться. *(Прядка)*

Одно просить дня, друге просить ночі, третє каже: "Мені як
удень, так і вночі витріщати очі". *(Ліжко, двері, вікно).*

Сама не їм, а всіх годую. *(Ложка)*

Я морозу не боюся,
А хто змерзне – я сміюся.
Бабу гріє не кожух,
А веселий, теплий дух. *(Піч)*

Лючений,
Товчений,
Сушений,
Душений.
Хто умивається,
З ним привітається. *(Утирач)*

Маю чотири ноги, ще й чотири роги,
В полотно мене вбирають,
Їсти й пити заставляють. *(Стіл)*

Стоїть на дорозі, усім заважає:
Хто йде, той штовхне,
А з дороги ніхто не приймає. *(Двері)*

Сивий кугут тікає, а червоний його за хвоста хапає.
(Дим і вогонь).

У лісі народився, у лісі виріс, в дім зайшов, всіх
навколо себе зібрав. *(Дерев'яний стіл).*

Зв'язаний, скручений, а щоранку по хаті танцює. *(Віник).*

– Ой ви, діти – квіти наші,
Наварю вам горщик каші,
Поїжте ви до смаку, –
Мовить бабка у кутку. *(Піч)*

Поле склене, а межі дерев'яні. *(Вікно).*

Хто всім нам хліб ділить? *(Ніж).*

Вік у кутку вікує,
Усе літо сумує.
А як прийде зима –
Весела сама і хату веселить. *(Піч)*

*(Вихователь хвалить дітей, запрошує повернутись на подвір'я
і пограти в улюблені народні ігри).*

Завдання для вихователів, батьків і студентів

1. "Побудуйте" разом з дітьми полтавську хату (з будівельного, чи природнього матеріалів).

2. Підготуйте консультацію для батьків на тему: "Хатні обереги, їх функції".

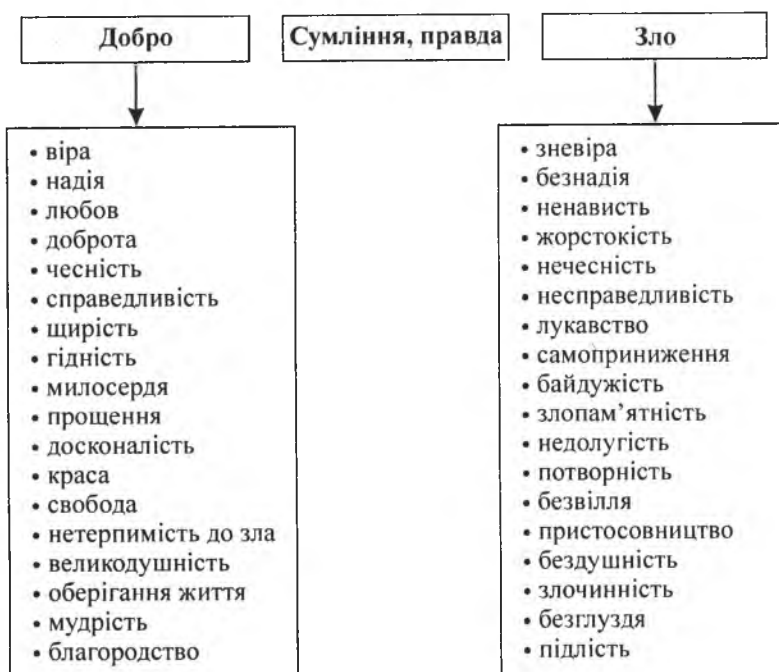
ПРАВИЛА НАРОДНОЇ МОРАЛІ

Три нещастя є в людини: старість, смерть і погані діти. Старість неминуча, смерть невблаганна, а від поганих дітей, як і від пожежі в будинку, можна уберегтися, не допустивши помилок у їх вихованні.

Метою виховання є надання допомоги дітям в пізнанні та засвоєнні моральних і духовних цінностей, які відповідають стратегічній меті розвитку суспільства, забезпечують гармонію взаємин людини з соціальним і природним середовищем.

Ознайомимось із Кодексом цінностей сучасного українського виховання (за О. Вишневським).

Абсолютні, вічні цінності та їх антиподи

Основні національні цінності

- українська ідея
- державна незалежність України

- самопожертва в боротьбі за свободу нації
- патріотизм, готовність до захисту Батьківщини
- єдність поколінь на основі віри в національну ідею
- почуття національної гідності
- історична пам'ять
- громадська національно-патріотична активність
- пошана до державних та національних символів, до Державного гімну України
- любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій
- пошана до Конституції України
- підтримка владних чинників у обстоюванні незалежності України та розбудові атрибутів державності
- орієнтація власних зусиль на розбудову Української держави і розвиток народного господарства
- прагнення побудувати справедливий державний устрій
- протидія антиукраїнській ідеології
- готовність стати на бік народів, які борються за національну свободу
- сприяння розвитку духовного життя українського народу
- дбайливе ставлення до національних багатств, рідної природи
- увага до зміцнення здоров'я громадян України

Основні громадянські цінності

- прагнення до соціальної гармонії
- обстоювання соціальної і міжетнічної справедливості
- культура соціальних і політичних стосунків
- пошана до закону
- рівність громадян перед законом
- самовідповідальність людини
- права людини (на життя, власну гідність, безпеку, приватну власність, рівність можливостей тощо)
- недоторканність особи
- право на свободу думки, совісті, вибору конфесії, участі в політичному житті, проведення зборів, на самовияв тощо
- готовність до захисту індивідуальних прав і свобод інших людей
- пошана до національно-культурних цінностей інших народів
- повага до демократичних виборів і демократично обраної влади
- толерантне ставлення до чужих поглядів, якщо вони не суперечать абсолютним і національним цінностям

Цінності сімейного життя

- подружжя вірність
- піклування про дітей
- піклування про батьків і старших членів родини
- пошана до предків, догляд за їхніми могилами
- взаємна любов батьків
- злагода та довіра між членами родини
- гармонія стосунків поколінь у родині
- демократизм відносин, повага до прав дитини і старших
- відповідальність за інших членів сім'ї
- допомога слабшим членам сім'ї
- гармонія батьківського і материнського впливу у вихованні дітей
- спільність духовних інтересів членів сім'ї
- здоровий спосіб життя, заняття спортом
- культ праці, дбайливе ставлення до її продуктів
- дотримання народних звичаїв, охорона традицій
- гостинність
- сімейна відкритість щодо суспільного життя
- гігієна сімейного життя
- багатодітність

Цінності особистого життя

- орієнтація на пріоритет духовних цінностей
- внутрішня свобода
- особиста гідність
- воля (самоконтроль, самодисципліна тощо)
- мудрість, розум, здоровий глузд
- мужність, рішучість, героїзм
- лагідність, доброзичливість
- правдивість
- поміркованість (в їжі, статевих стосунках, висловлюваннях тощо)
- урівноваженість в особистих і громадських справах
- оптимізм, почуття гумору, життєрадісність, бадьорість
- терплячість
- гармонія душі та зовнішньої поведінки
- зовнішньоетична вихованість (звички, манери, гігієна та акуратність у побуті, відроза до лихослів'я тощо)
- підприємливість, старанність, ініціативність

- працьовитість, цілеспрямованість, витривалість, наполегливість
- самостійність (у мисленні, діяльності і т. ін.)
- творча активність (розвинені уява, інтелект, спостережливості тощо)
- дотримання слова, точність
- самокритичність, почуття відповідальності
- ощадливість, дбайливе ставлення до свого і чужого часу
- вміння мовчати і слухати інших
- культ доброго імені, надійність у праці, партнерстві, збереженні чужої таємниці тощо
- шляхетність і відповідальність у стосунках з особою іншої статі
- протидія згубним звичкам (алкоголізму, наркоманії, палінню тощо)
- щедрість, допомога хворим, слабшим, сиротам, захист знедолених
- уважність до власного здоров'я, заняття спортом
- вдалий вибір сфери діяльності та повноцінна самореалізація
- розвиток естетичних смаків і творчих здібностей
- турбота про охорону довкілля

У народному досвіді, традиціях і звичаях, що шліфувалися протягом віків, у яскравих образах, життєстверджуючих дотепах, афоризмах, приказках, прислів'ях закладена мудра народна філософія, своєрідний моральний кодекс, визначені поведінкові норми – бути чесним, правдивим, скромним, працьовитим, допомагати слабшому й немічному, поважати старших, турбуватися про батьків, не нищити природу тощо.

Народна творчість містить у собі не голе моралізування, а переконливі аргументи, що глибоко впливають на всю емоційну сферу дитини, а тому запам'ятовуються на все життя і стають керівництвом до практичної дії в різноманітних обставинах.

Здавна живуть і передаються з покоління в покоління непорушно традиційні "неписані" життєві правила: "Так з дідів-прадідів повелось", "Як у людей, так і у нас", "А що люди скажуть".

Алгоритм формування у дітей дошкільного віку загальнолюдських моральних якостей складається з таких компонентів:

інформаційний – знання дитиною моральних норм, якостей; усвідомлення нею їхнього значення для подальшого життя та існування в людському суспільстві;

мотиваційний – спрямований на виховання бажання дотримуватись правил моральної поведінки, прагнення плекати високі моральні якості;

поведінковий – визначає рівень засвоєння дитиною моральних норм, їхні прояви у поведінці і наскільки це стало нормою її життя.

Добір активних форм взаємодії дитини з дорослим називають методом, чи прийомом. У формуванні моральної свідомості дитини головними є переконання на основі роз'яснення, читання художньої літератури, розповідання казок, етичні бесіди; у формуванні моральної поведінки: привчання, у процесі якого потрібні вказівки, показ, пояснення, контроль, оцінка; громадська думка; створення виховуючих ситуацій. А для формування моральних почуттів необхідні: приклад, заохочення у формі похвали, підбадьорення, подяка, покарання (засудження, осуд).

Моральну Школу народної науки дитина дошкільного віку здобуває спочатку вдома – на руках матері, батька, бабусі, наслідуючи старших братиків чи сестричок, а потім у дошкільному закладі. Одним із засобів морального виховання є усна народна творчість, зокрема та її частина, що дістала назву "дитячий фольклор" і яка супроводжує дитину від колиски до юності.

Колискова – це пісня материнської душі й незглибимої любові, ласки й неповторної ніжності. У ній щільно переплетена радість і біль, тривога й надія. Біля колиски, плетеної з лози або різьбленої з дерева, творилася найбільша тайна людського буття – переливання в душу дитини найщиріших материнських почуттів. Століттями виростали покоління, вбираючи всім єством колискову матері. За переконаннями Ніни Матвієнко "колискова пісня – благословенний світ високої поезії українського народу, це ті Лаври-Хранителі, що становлять духовний закон цілих епох". Бабусі стверджують, що немовлятам пісень майже не співають, а гойдаючи ведуть мелодію колиханочку без слів. Маля присипляється від гойдання колиски та ритму мелодії, які кожна мама добирає до серденька своєї дитини. Ця майстерність матері така складна, що не запишеш на нотному стані.

Колискові пісні чарують своєю простотою, безпосередністю, ніжністю, варіативністю. У кожного народу це важливий засіб виховання. Ось як про це сказав поет Дмитро Білоус:

Синів і дочок багатьох народів
Я зустрічав, які перетинали
Гірські й морські кордони і на подив
Багато бачили, багато знали.

Я їх питав із широю душею:

– Яку ви любите найбільше мову?

І всі відповідали: – Ту, що нею

Співала рідна мати колискову.

Колискові багаті на поетичну абстракцію образів. Найчастішими є Сон та Дрімота, а головним персонажем пісеньок-повчань є Кіт. Існує наукова думка про те, що колискова виконує не лише виховну функцію, а й лікувальну. Вона здатна діяти заспокійливо як на дитя, так і на маму. Особливо корисна вона для хворих дітей.

Проте, на жаль, колискова стала рідкісним явищем у сучасній сім'ї. Можливо, це і стало однією із причин недоброзичливих стосунків матері та доньки, нездорового мікроклімату сім'ї, розлучень, відмови від власних немовлят. Сучасні естрадні мелодії витіснили народну пісню, а для дітей – колискову. Тому необхідно шукати спосіб повернення колискової пісні дітям, майбутнім мамам і вихователям.

Серед прозового дитячого фольклору **казка** – доступний засіб виховання дітей з раннього віку як в умовах родинного, так і в умовах суспільного виховання.

Казки про тварин, героїко-фантастичні, соціально-побутові, чарівні, легенди, перекази – багаті захоплюючим сюжетом, варіативним змістом, магічністю чисел (3, 7, 9, 12), неперевершеними художніми та композиційними засобами.

У чудодійному казковому світі герої казки стають досить близькими і зрозумілими дітям. Вони здатні аналізувати їх поведінку, оцінювати вчинки, зіставляти із засвоєними знаннями та правилами. Так, діти четвертого року життя, відповідаючи на запитання – чому дідусь не витяг ріпку? – відповіли: бо був один, а разом їх багато, вони сильні.

Добро і зло – ці абсолютно вічні моральні цінності – пізнаються дитиною через казку. Правда і кривда, щастя і біда, сміливість і боягузтво, скромність і хвалькуватість, працьовитість і лень здебільшого ідуть поруч. У казці їх обирають герої, а в реальному житті – діти. Казки про звірят – адресовані дітям раннього та молодшого дошкільного віку, в середньому до них додаються чарівні казки, а в старшому – історичні, легенди, перекази, небилиці тощо. Завдання ж дорослих допомогти дітям вибрати потрібну казку та донести її до свідомості дітей.

Зустріч з казкою може здійснюватись різними шляхами: народною – через оповідь, авторською – через читання, через показ

театрів і діафільмів, розігрування, інсценізацію, та переказування, перегляд телепередач, відеозаписів, слухання радіопередач тощо. Із старшими дошкільниками можна вести евристичні бесіди, розв'язувати логічні задачі, самостійно складати казки, виводячи моральні правила.

У нині діючих програмах чітко окреслені завдання для дітей різного вікового періоду, вихователям залишається донести їх до свідомості батьків і дітей, оскільки казки часто підміняються у родинному вихованні недитячими телепередачами, комп'ютерними програмами тощо. Для молодших дітей рекомендується такий алгоритм роботи з казкою:

1. Ігровий прийом до вступної бесіди, розглядання наочності.
2. Розповідання (читання) казки. Пояснення незрозумілих слів.
3. Бесіда за змістом, прийом активізації дітей.
4. Виведення морального правила.

Прийоми активізації старших дошкільників ускладнюються, їм пропонуються завдання творчого характеру. Для прикладу наведемо алгоритм співпраці дорослого з дітьми на тему "Гостинність" з використанням літературної казки:

1. Гра "Гостинні квіти" (Діти-квіти запрошують дітей метеликів до себе у гості та складають привітний діалог).
2. Бесіда:
 - Чи любите ви запрошувати у свій дім гостей, як ви їх зустрічаєте?
 - До кого ви любите ходити в гості та чому?
 - Як зустрічають гостей ваші батьки, дідуся чи бабусі?
 - Назвіть якості гостинної людини.
 - Які з них є у ваших близьких?
3. Читання дітям казки В. О. Сухомлинського "Бджола і гарбузовий цвіт".
4. Бесіда за змістом твору.
5. Малюнок "Зустріч гостей".
6. Творче завдання "В гостях у гарбуза" (можна виконати вдома разом з батьками).

Казки сприяють розвитку у дітей творчої уяви, логічного мислення, мовлення. З цією метою для старших дошкільників можна розробляти логічні задачі на основі народних чи авторських казок. Наприклад, вихователь розпочинає розповідати казку "Хто найкращий майстер на землі":

– В одному селі жінки вирішили показати свою майстерність. Домовилися, що в неділю всі придуть на сільський майдан і кожна принесе найкраще з того, що вона зробила своїми руками.

У призначений день усі жінки прийшли на майдан і принесли безліч дивовижних речей. У тих, кому громада доручила назвати найкращих майстринь, очі розбіглися: тут були і гаптовані золотом і сріблом шовкові покривала, і тонкі мережані занавіски, і вишиті рушники, і чудові скатертини та одяг.

На сільський майдан прийшла і дружина бідняка – Марія. Вона не принесла ні вишиванок, ні мережив, хоч усе вміла чудово робити. Ця жінка прийшла з своїм п'ятирічним сином Петрусем, який приніс жайворонка, якого він вирізав з дерева. Приклав Петрус жайворона до губів – заспівала, защебетала пташка, як жива. Всі завмерли на майдані, всіх зачарувала пісня і раптом у блакитному небі заспівав справжній жайворонок, якого привабив спів на землі.

– Хто ж став переможцем?

(Діти висловлюють свої думки, мотивуючи їх). А далі вихователь продовжує:

"Хто творить розумну і добру людину? Найкращий майстер на землі", – таке було рішення найстарших.

Батьківські поради

(Українська народна казка)

Жив у одному селі чоловік, і був у нього син. Якось батько каже йому:

– Слухай, сину! Живи так, щоб ти мав у кожному селі хату, на кожний день нові чоботи, щоби всі люди тобі кланялися.

Задумався син над батьковими словами і питає:

– Як це, батьку, я можу поставити в кожному селі хату, купувати щодня нові чоботи і примусити всіх мені кланятися?

Завдання для дітей:

– Як синові виконати батькові поради?

– Хто як думає?

А ось як закінчується казка:

"Засміявся старий і говорить:

Дуже легко, сину! Матимеш у кожному селі доброго товариша – будеш мати і свою хату. Щоб на кожний день були нові чоботи, треба їх щовечора чистити, і на ранок вони будуть як нові. І вставай,

сину, рано-раніш всіх, і йди на роботу, і роби, а їтимуть на роботу люди, то всі будуть тобі кланятися і вітатися”.

З цікавістю сприймають старші дошкільнята так звані ”Казкові салати”. Це коли герой з однієї казки потрапляє в іншу, й діти шукають вихід із ситуації.

Створювати казки разом з дітьми, доцільно повчитись у В. Сухомлинського, читаючи його книгу ”Серце віддаю дітям”.

З багатих скарбів усної народної творчості важливе місце у вихованні дітей займають **прислів'я, приказки, загадки, скороговки**. Вони і за змістом, і за формою доступні дітям дошкільного віку. У них вихователь може знайти пораду, підтримку, осуд. Але слід пам'ятати поради Ціцерона: ”Недостатньо володіти мудрістю, потрібно вміти користуватись нею”. На рекомендаціях для дорослих і зупинимось.

Кожен вихователь має знати напам'ять велику кількість прислів'їв та приказок, щоб у будь-який час влучно використовувати їх у виховній роботі з дітьми. У повсякденному житті завжди можна знайти привід вжити ту чи іншу приказку або прислів'я.

Наприклад, у спілкуванні з ровесниками вихованці часто вживають образливі слова, на що діти часто скаржаться. Допоможуть вихователю тут такі прислів'я: ”Слово може врятувати людину, слово може і вбити”, ”Слово – не горобець, випустиш – не піймаєш”. Розгніваній дитині вихователь порадить: ”Мовчанка гнів гасить”. У процесі приймання їжі можна використовувати прислів'я: ”Каші маслом не зіпсуєш” ”Дорога ложка до обіду” –, скаже вихователь черговим, що залишили без ложки товариша; коли їжі більше нема, а хочеться, вихователь згасить бажання – ”Добрый борщик, та малий горщик”, хороший апетит вихователь ствердить: ”Так їсть – аж за вухами лящить”. Надмірно говірких дітей можна застерегти: ”Менше говори – більше діла твори”; дитині, що не знайде собі діла під час праці: ”Не хитруй, не мудруй, а чесно працюй”. Поспішливого застерігає: ”Поспішиш – людей насмішиш” чи ”Косо, криво, аби живо”, млявого підштовхне: ”Робить, як мерзле горить”.

Хвалькуватих дітей присоромить прислів'я: ”Хвастун – пустий чоловік”, нечесним підкреслить: ”Правда кривду переважить”. У боротьбі зі страхом дітям допоможуть такі прислів'я: ”Страху нема там, де його не бояться”, ”У страху очі великі”, ”Вовків бояться – в ліс не ходити”. Добирає вихователь прислів'я та приказки і про скромність, ввічливість, чуйність, дружбу, товаришування, колек-

тивізм, а допоможе вихователю в цьому посібник ”Відгадай”, упорядники: Л. В. Гураш, Г. Г. Ключева, А. М. Богуш. – К., 1981.

Багаті на моральні норми і народні **звичаї**. В народі кажуть, що коли вперше побачите ластівку, то візьміть грудочку землі та й киньте їй услід, приказуючи:

На тобі, ластівко, на гніздо,
людям – на добро.

Організовуючи спостереження за вербою, дайте зразок дітям люблячого ставлення до природи:

Дозволь, вербице, з тобою привітатись,
Долі та щастя тобі побажати.

Багатий народний досвід шанобливого поведіння з хлібом. Хліб завжди берегли, шанували, ставились до нього як до святині. Про нього створено багато повір'їв, які мали практичний та ритуальний-магічний зміст. Пильнували, щоб хліб не падав додолу, а як упаде, то слід перепросити, поцілувати і з'їсти. Якщо так не зробити, будуть великі збитки. Коли хтось знаходив на дорозі окрасць, не можна було через нього переступати. Треба підняти, обтрусити і покласти на видному місці птахам. За гріх вважалося надкусити і недоїсти шматок. Не можна давати його свиням, ”бо на тому світі покійному хліба не дістанеться”. У святкові дні хліб ділили, привмляючи: ”Скориночка малесенька – для горобчика, а вже друга скибочка – для дідусенька, а третя для бабусеньки, четверта для батечка, п'ята для неньки, а решта – для діток, яких багатенько”.

Прочитавши дітям оповідання Ольги Волосюк ”Біля порога” (журн. ”Дошкільне виховання” № 9, 1992), ви ознайомите їх з багатьма нормами народної моралі: як зайти до хати: ”Першою має радість до хати увійти, а потім і сила”; привітатись, дарувати і приймати подарунки тощо. Наступного дня повправляйте дітей у вході (та виході) з приміщення дошкільного закладу, нагадуючи, щоб вони подумали, хто ж з них радість, а хто сила.

Особливо повчальними у цьому плані для дітей є твори Василя Олександровича Сухомлинського: ”Чому плакав Сергійко”, ”Комірінча для дідуса”, ”Розгубився” й інші.

Епізодично плануйте з дітьми 5–6-го року життя бесіди морально-етичного змісту, опираючись на усну народну творчість та авторські тексти.

У час духовного відродження нашого народу необхідно частіше звертатися до його історії, витоків культури, побуту, моралі.

Зупинимось на **застільному етикеті**, про який можна поговорити з дітьми. За давньою українською традицією обід вважався священним. Обідали завжди всією родиною в один і той же час. Педагог може запитати в дітей, як організовують обід в їхній родині, яких правил дотримуються. І тут же розповідь дітям про правила в українській родині.

Першим за стіл сідав батько. Під час обіду заборонялося сміятися, галасувати і навіть голосно розмовляти. Їли з однієї миски, тому батько брав перший, а потім інші. Якщо дітей багато, вони їли окремо від дорослих. На Полтавщині побутовало повір'я: "Як хто за обідом вилається, в хаті хліб переведеться". Тому всі тихо та поважно обідали. Дітям не дозволялось й ногами качати під столом, бо нечистий причепиться. Не можна грюкати ложками, чи ножем. Як щось упаде з рук, коли обідають, то якісь збитки трапляться.

Спонукає дітей до додержання **норм спілкування в колективі** – важливе завдання для педагога. Але в реальному житті, в ігрових взаєминах виникають непорозуміння, інколи навіть конфліктні ситуації. Одним із шляхів їх вирішення є народні мирилки. Ті, хто сварились, з'єднують замком мізинці і промовляють:

Мир-миром,
Пироги з сиром,
Варенички в маслі,
Ми дружечки красні,
Поцілуймося.

Здавен український народ відзначався *гостинністю та привітністю*. Привітання виявляє повагу до інших, турботу про них, побажання здоров'я. Українці користуються різними формами вітання в різні проміжки доби та на свята, використовуючи для цього вдале слово, міміку, жести.

Вихователь у дитячому садку вчить дітей привітності – вітатися, прощатися з дорослими та дітьми. Але форма цих привітань досить типова (добрий ранок, день, вечір, до побачення). Тому бажано, щоб вихователь вчив дітей також іншим формам привітань. Зустрічаючи дітей з лялькою Катрусею, педагог акцентує увагу дітей:

– "Молодець, ти привітався, а наша Катруся вмів вітатися по-іншому".

– "Ось послушайте, як вона буде вітатися з іншими дітьми та їх батьками: добридень, доброго Вам здоров'я, здрастуйте" тощо.

Арсенал засобів виховного впливу в народній педагогіці дуже багатий. Сім'я та дошкільний заклад закладають перші цеглинки майбутньої особистості. Тож пам'ятаймо, що "Звичай – то другий закон", як стверджує народна мудрість, використаємо всі можливості народної моралі для виховання здорової особистості.

Кожна дитина у процесі росту й духовного розвитку засвоює досвід етнічної поведінки спочатку через засвоєння звичаїв, а потім через сприйняття традицій.

Традиція – це досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки і т. ін., які склалися історично й передаються з покоління в покоління. Педагогічне значення народних традицій полягає в тому, що вони одночасно виступають як результат виховних зусиль народу протягом багатьох віків і як незамінимий виховний засіб. Через систему традицій кожен народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер і психологію у своїх дітях.

Із традиціями незрозивно поєднані звичаї. *Звичай* – це загальноприйнятий порядок, правила, які здавна існують у громадському житті й побуті певного народу, суспільної групи, гурту, об'єднання та ін. Недарма кажуть: "Кожен край має свій звичай". Звичаєм є те, що стало звичним, засвоєним, визнаним, насущним. Тому й в українській мові слово "звичай" походить від дієслова "звикати", тобто привчатися до чого-небудь, взяти щось у звичку. Звичай формує звички прості, тобто стереотипні, напіваавтоматичні, а традиції – складні, що виражають певну спрямованість поведінки. Існує немало правил і приписів, виражених у крилатих народних висловах, прислів'ях і приказках, кожний із яких вказує на те, що потрібно робити, і залишає в тіні мотивування вчинку, як – от: "Нових друзів наживай, старих не забувай", "Зобов'язався словом – закріпи ділом".

Завдяки звичаям дитина звикає дотримуватися правил поведінки значно раніше, ніж розуміти їх моральну суть. Це відбувається в такому віці, коли вона найбільшого мірою сприймає вплив етнічного (національного) середовища. Педагогічна сила звичаю полягає в тому, що він підсилюється фізіологічним виробленням певних рефлексів, які формують стереотипну поведінку.

ДОДАТОК №3

МИРИЛКИ

Вишні-черешні розвиваються, Дві подруженьки посварилися,
Синє озеро розливається. Тобі яблучко, мені грушечка,
Ясне сонечко усміхається, Не сварімося, моя душечка.
Жито силюньки набирається. Тобі яблучко, мені зернятко,
Через тин вишня похилилася, Не сварімося, моє серденько.

Равлику-Павлику. Несварітесь, помирітесь,
Вистав ріжки та ніжки: Дайте собі ручки, –
Тобі два, мені два українські дітки,
Помирімося обидва. Помирітесь.

Винний я, і винний ти. Дай скоріш мізинчик свій,
Так бува у нас завжди. Зачипи його за мій.
Тож обоє уклонились Мізин, мізин, мізинець,
І швиденько помирились. Помири нас – молодець.
Миристь, миристь
І більше не сварись.

Мирилка летіла, на плече сіла.
Сказала тихенько: "Миріться швиденько".

Не дивіться так сердито, Не сварітеся, помирітеся.
Дуже хочу я дружити, Дайте один одному
Ось мізинчик-мізунець, По дві рученьки – помирітеся.
Сварці нашій кінець.

Сорока-білобока А дітки маленькі
По тину скакала, Дарункам раденькі.
Діток викликала. Дам тобі пиріжок,
Добром дарувала. Помирімося, мій дружок.

Прислів'я та приказки

- Велике слово – Спасибі.
- Все минеться, одна правда останеться.
- Добро творити – себе веселити.
- Хороше діло само себе хвалить.
- Друг пізнається в біді.
- Лінивому завжди свято.
- Лінивий сидячи спить, лежачи працює.
- Багато захочеш, останнє втрапиш.
- На добрий привіт – добрий відповідь.
- На хотіння – терпіння.
- Не шукай краси, а шукай доброти.
- Нема такого друга, як рідна мати.
- Від ввічливих слів язик не відсохне.
- Порядок – душа всякого діла.
- Правду всякий хвалить, та не всякий її береже.
- Звичка – друга натура.
- Терпіння – дає вміння.
- Добро і в сні хороше.
- Люблю того, хто не зобідить нікого.
- На чужий коровай рот не роззявляй.
- Нема худа без добра.
- Із малої іскри, великий пожег.
- Правда – дорожка золота.
- У страху очі великі.
- Чужого не хватай, а свого не кидай.
- Вчасно посіяне, вчасно зійде.
- Дитя, що тісто, як замісив, так і виросте.

ВІТАННЯ

Добрідень! Добрий день!	Слава Ісусу Христу! Слава навіки!
Дякую! Прошу!	Христос ся рождає! Славимо його!
Вибачте!	Христос Воскрес! Воістину Воскрес!
На здоров'я!	Дай Вам, Боже, щастя!
До побачення!	Бувайте здорові.
Добраніч!	

Авторські тексти

Б. Гірський

Як вітатися, ти знаєш?
Хоч воно і важче,
Не "Привіт" казати треба,
А "Вітаю" – краще.

Л. Пишенична

ШКОЛА ВВІЧЛИВОСТІ

Заходить Галя до кімнати,
Забула Галя, що сказати.
Стоїть, мовчить, анітелень,
Кажі, Галинко: – Добрий день!

Л. Забашта

Людина починається з добра,—	Хай оживає істина стара:
Сказав мудрець:	Людина починається з добра.
– Живи, добро звершай!	
Та нагород за це не вимагай.	

Д. Чередниченко

НА ДОБРАНІЧ, МОЇ ЛЯЛЕЧКИ

На добраніч, мої лялечки,	Позаплющуйте свої віченьки
Мої зайчики і ведмедики.	Та позатуляйте свої вустонька,
На добраніч, мої котики,	Ніженьки простягніть,
І слухняники, і вередики.	Спіть...

М. Познанська

ПРАВДА Ж, МАМО, Я ВЕЛИКИЙ?

Правда ж, мамо, я великий?	Сам лице і руки мию,
Сам взуваю черевики,	Сам зачісуватись вмію,
Зашнуровую шнурочки.	І не плачу я ніколи...
Сам вбираюся в сорочку.	Скоро я піду до школи!

О. Пархоменко

ДЕТИМАМ І ЯВСЕСАМ

Мала мати два сини,	А молодший – Явсесам.
Дивно звалися вони:	Явсесам за кожне діло
Трохи старший – Детимам,	Бравсь охоче,

Бравсь уміло:

– Вчусь робити я все сам!..
Детимам же тільки хниче
Та щоразу маму кличе:
– Я не вмію... Де ти, мам?..
Явсесам сьогодні зрана
Клеїв іграшки старанно,

Літаки і голуби.

Детимам сидів і хлипав:
– І мені таке зроби!
Детимаму мовить мама:
– Так негоже, Детимам.
Вчися, синку, в Явсесама,
Пробуй все робити сам.

Завдання для вихователів, батьків і студентів

1. Підберіть прислів'я та приказки, що підкреслюють вічні моральні цінності народу, зрозумілі для дошкільнят.
2. Підготуйте письмову консультацію для батьків з використання дитячого фольклору в умовах сімейного виховання.
3. Складіть у дошкільному закладі анотовану картотеку звичаїв і обрядів, доступну дітям, відповідно до циклічності української календарної обрядовості.
4. Організуйте дитячу бібліотечку вдома з різними жанрами дитячого фольклору.

ГРА. УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ІГРАШКА

Народні ігри та іграшки – один з важливих засобів народної педагогіки. К. Ушинський заповідав, що треба звертати увагу на народні ігри, розробляти це багате джерело, організувати і створити з них прекрасний і могутній виховний засіб. Тому відродження і розбудову національного дитячого садка не можна уявити без народної гри, оскільки гра є основним видом діяльності дошкільника.

Чинні програми для дошкільних закладів передбачають орієнтовну тематику народних ігор. Виходять друком збірки народних ігор. Зокрема, практиками схвалені "Літала сорока по зеленім гаю" уклад. В. Довжик. – К., 1990; В. Верховинець "Весняночка". – К.: Музична Україна, 1989; "Дитяча розвага". – К.: Музична Україна, 1993, що надрукована за виданням: Дитяча розвага. Збірка забавок для дітей. Склав Титаренко С. – К., 1918.; "Горохова скриня" – упорядкування, передмова та літературний запис Вадима Пепи. – К.: Веселка, 1993 та ін.

Ігри та забави – основа народної дидактики, яку М. Стельмахович виділив як одну зі складових української етнопедагогіки. Вони охоплюють найрізноманітніші аспекти: народознавчий, мовленнєвий, природничий, математичний, оздоровчий, пізнавальний, естетичний. Народні ігри супроводжують свята і обряди, розкривають перед дітьми сезонні явища, працю людей тощо. У жодній порі свого життя людина не виявляє стільки рухливості, як під час забав у дитячому віці. Важко переоцінити ігри та забави у справі формування фізично здорового, етично стійкого та інтелектуально розвинутого майбутнього члена суспільства. Гра веселить дитину, радує, а здорова радість необхідна для здорового розвитку душі й тіла.

На сьогодні відомі різні спроби класифікацій народних ігор. Так, С. Русова, засновниця першого українського дитячого садка, ще у 70-ті роки XIX ст., пропонуючи зміст навчання дітей, акцентує увагу на хатніх іграх та іграх на свіжому повітрі, наводить приклади ігор, опираючись на пори року. "А щоб забавки-ігри мали найкращий вплив, бажано, щоб вони проводилися по змозі вільно, з самостійної ініціативи дітей", – підкреслює вона.

Професор Степан Килимник зазначає: "Дитячі ігри розрізняємо: раннє дитинство, шкільного віку, юнацького віку (підлітки). Далі

дитячі ігри розрізняємо: весняні, літні, осінні, зимові; хатні і надвірні; ігри символічні й "громадського" характеру; ігри хлопчиків і дівчаток; ігри педагогічні і самодіяльні. Ігри розрізняємо: спільні всім національностям – обручі, м'яч (бол), вовчок, жмурки, навипередки, та ігри національні, в тому числі українські".

Багато авторів виділяють в окрему групу ігри обрядові, звичаєві, які організовуються лише у конкретно відведений час. Саме так і пропонуємо у нашій розробці (див. розділ "Календарно-обрядові свята").

Василь Верховинець, виступаючи на Третньому з'їзді працівників дошкільних закладів Полтавщини у 1921 р., говорив: "Гра є наймиліша хвилинка, котрої потрібно дитині для всебічного виховання її молоденького тіла, розуму та її індивідуальних здібностей". На основі фольклорного матеріалу, власних творів і кращих зразків музично-ігрової дитячої літератури своїх сучасників, він підготував "Весняночку", що перевидавалась уже багато разів. У ній він зазначає, що не можна абсолютно, раз і назавжди, встановити постійні схеми, але в загальних рисах потрібно добре обдумувати, яку саме гру можна проводити з вихованцями того чи іншого віку, маючи на увазі дитячу психіку, що з роками змінюється, як і самі захоплення та бажання дитини. Вважаючи природу нескінченною у своїй красі, автор бере собі за спільників Весну, Літо, Осінь, Зиму і так поділяє дитячі ігри. Ще він радить усі різноматематичні ігри поділити на групи реалістично-побутового плану, хороводи, танцювальні композиції, ігри на тему праці, патріотичні; за кількістю учасників – прості, призначені для однієї особи, ("Ладки, ладусі"), складні гуртові ("Дінь-дінь", "Вийшли в поле косарі", "Два півники").

Узагальнюючи здобутки українських фольклористів, народні ігри умовно можна поділити також на хатні та надвірні. Серед ігор надворі виділяють масові, гуртові та парні, удвох. Масові ігри, в свою чергу, бувають командні, коли гурт ділиться нарівно, і такі, де один ведучий, а решта гравців-учасників діє кожен сам за себе. Наприклад "Гуси" – командна, "Квач-присідний", "Жмурки", "Штандер" – масові. Хатні ігри – це здебільшого ігри сидячи. Прикладами можуть бути "Зіпсований телефон", "Фарби", "Кільце" тощо.

Однією з особливостей народних ігор є їх багатоваріантність навіть у межах одного регіону. Наприклад, гра **Крем'яхи**. Для гри треба п'ять кругленьких камінчиків чи бабутьок (маленькі кісточки із свинячих ратиць). Грають в одній партії двоє, троє, четверо.

Сідають в коло, хто-небудь починає гру, а останні грають по черзі, справа наліво, за сонцем. У крем'яхи люблять бавитись переважно дівчатка, ця гра їх дуже захоплює. Крім того, гра корисна ще й тим, що дуже добре впливає на розвиток спритності рук і очей.

Курчата. Гра відбувається у такій послідовності: 1. Єдинки: розкинувши камінчики на землі, один камінчик з них підкидають вгору правою рукою (перед початком гри умовляються, якою рукою грати – правою чи лівою), і в той час, коли він летить вгору, беруть з землі один камінчик і ловлять підкинутий в ту ж руку. Знов підкидають і беруть другий, потім третій і, нарешті, четвертий. 2. Двійки: один камінчик підкидають, а останні збирають, тільки вже не по одному, як в Єдинках, а по два. 3. Трійки: збирають один, а потім зразу три камінчики. 4. Перекидь: взявши в руки всі п'ять камінчиків, підкидають їх трохи й ловлять на руку, повернуту долонею вниз. Скільки камінчиків дасть перекидь, стільки курчат нагнано на гравця з правого боку, а той в свою чергу наганяє на свого сусіда з правого боку і т. д. Грають звичайно вдвох. Один нагонить на другого, а той одгонить і намагається з свого боку побільше нагнати на першого. Коли перекидь не дасть ні одного камінчика, то черга переходить до наступного гравця. Попередня праця пропала марно й треба, коли надійде знов черга, починати спочатку.

Кінь. Порядок такий: 1. Єдинки. 2. Двійки. 3. Трійки. 4. Перша: підкидають один камінчик і, взявши з землі зразу чотири камінчики, ловлять його. 5. Друга: з п'яти камінчиків, що в руці, один підкидають і, поклавши на землю останні чотири, ловлять його. 6. Третя: як і Перша. 7. Борщ: розкидають всі камінчики, один підкидають і, поки він летить, беруть правою рукою один камінчик і кладуть в ліву руку, а тоді ще й ловлять підкинутий. Так збирають всі останні, потім, підкинувши один камінчик, перекладають всі в праву руку і ловлять підкинутий. 8. Каша: підкидають по одному камінчику й ловлять в ліву руку, а коли зберуть всі – підкидають один вгору, а всі останні перекладають в праву руку і ловлять підкинутий. 9. Збірка: підкидають один камінчик і по одному збирають в ту руку, якою підкидають вгору камінчик. 10. Масло: коли всі камінчики будуть зібрані в одну руку, один підкидають, кладуть останні чотири камінчики й ловлять підкинутий. 11. Підмасло: як Перша. 12. Випорстень: підкидають один камінчик, беруть з землі теж один і ловлять підкинутий; підкидають знов один і в той час, коли беруть з землі інший камінчик, кладуть на землю (камінчик випорскує)

той, що був перед тим в жмені і т. д., поки не випорснуть всі четверо, а тоді підкидають один, а решту – чотири – зразу беруть в руку й ловлять підкинутий. 13. Перстень: підкидають камінчик, беруть з землі один, другий і третій, а як треба вже брати четвертий, підкинувши один, збирають одразу всі чотири камінчики і ловлять підкинутий. 14. Пекучі єдинки: розкидають всі п'ять камінчиків, і так як вони лягли, не розгортаючи, треба їх і збирати; різниця від простих єдинок та, що не можна доторкатись до того камінчика, який треба буде потім брати.

Цим і закінчується гра в Коня. Хто скінчив, той і має вже Коня. Коли ж на Пекучих єдинках гравець схибить, тоді вся попередня праця пропала і треба починати наново.

Циганка. Порядок гри такий: 1. Єдинки. 2. Двійки. 3. Трійки. 4. Перша. 5. Друга. 6. Третя. 7. Високий дуб: як і Єдинки, тільки підкидають камінчик дуже високо. 8. Цокало: так як і Єдинки, тільки треба так ловити підкинутий камінчик, щоб він ударився, цокнувся об камінчик, що беруть в руку з землі. 9. Нецокало: ловлять так, як і попереду, тільки пильнують, щоб підкинутий потім не цокнув в руці об той камінчик, що беруть з землі в руку. 10. Перегон: розкидають камінчики, ставлять вказівний і великий пальці лівої руки так, щоб між ними був прохід (Ворота), підкидають і, поки він летить, переганяють один камінчик через Ворота і ловлять підкинутий: таким же чином переганяють другий, третій і четвертий, а потім, підкинувши камінчик вгору і прийнявши ліву руку, правою рукою збирають одразу всі чотири камінчики і ловлять підкинутий. 11. Циганка: розкидають всі п'ять камінчиків, підкидають один і беруть в руку другий, потім підкидають два й беруть третій, далі підкидають три і беруть четвертий і, нарешті, підкидають чотири і беруть п'ятий. 12. Пекучі єдинки. Хто не схибнув на Пекучих єдинках, той і виграв партію.

Увага. Черга переходить від одного до другого: а) коли гравець не піймає підкинутого камінчика; б) коли схопить з землі не той камінчик або не стільки, скільки треба; в) коли доторкнеться до того камінчика, до якого торкатися не слід; г) взагалі, коли він не додержить якої-небудь умови гри. Того, хто з успіхом веде, гурт намагається розсмішити або примовляє, щоб стратив: "Йшла дядина та сказала: "Зрадила!", "Їхали попи та сказали: "Не схвати!", "Їхав піп, а колісце в ямку – скік, а крем'яшок із рук – пик!".

Практика переконує, що в ранньому віці, де переважає індивідуальне спілкування, найбільш доцільні ігри-забави, в молодшому

віці діти з цікавістю об'єднуються у підгрупи, тому так і гратись цікавіше. Полюбляють ці діти заклички, прості хороводи. Діти 5 р. ж. активні в гурті, вони прагнуть до активного руху, виконання ролей. Тож для них більш характерні рухливі ігри з простим сюжетом, дещо складніші хороводи. Старші дошкільники полюбляють ігри з багатим діалогом, хороводи зі співом, зміст яких розкриває логіку взаємопов'язаних подій, трудових процесів тощо.

В. Верховинець вважає, що дітям до чотирьох років не потрібні рухливі ігри. Вони ще не прагнуть до гурту однолітків, і їх забавки зводяться здебільшого до копіювання та наслідування старших. Після 4–5 років дитині одній уже нудно. Вона тягнеться до товаришів, хоче, щоб хтось придумав їй різні ігри, забави. Педагог, приступаючи до проведення гри, мусить добре ознайомитись з ігровим репертуаром, він повинен підбирати такі ігри, які змістом, формою і способом проведення відповідали б віковій дитини. Найкраща форма гри – це замкнене або розірване коло. Воно може бути одне або складене із кількох кіл. З усіма іграми повинна здебільшого товаришувати пісня, легко доступна своєю мелодією вихованцям.

У давнину дорослі не керували дитячими іграшками. Навчалися діти іграм у гурті серед старшеньких. Роль вихователя насамперед полягає в тому, щоб ознайомити дітей із грою, продемонструвати наочно певні дії, вивчити з дітьми пісню, танцювальні рухи, слідкувати за дотриманням правил гри. Для пояснення гри бажано застосовувати таку схему: назва гри, роль гравців, перебіг гри, мета, правила. Розподіляючи дітей на команди, потрібно користуватися почергово різними способами: за перекликом, обранням капітанів команди, жеребкуванням, використанням лічилок тощо.

Від покоління до покоління передаються різні способи розподілу на гурти для командних ігор, розподілу ролей, вибору водячих. Наприклад:

1. "Вимірятись на ломаці". З самого низу палиці чи в якому іншому місці одна дитина береться одною рукою, друга так само бере вище, притискуючи свою руку до руки товариша, перша переносить свою руку вище руки другого, друга робить так само і т. д. Чия рука буде на самому кінці ломаки, той виграє – починає гру.

2. Вгадування: в якій руці є річ, а в якій нема; до пари чи не до пари речей затиснуто в жмені (чіт чи лишка?) і т. ін.

3. Вибір "квіток". При поділові на два гурти вибрані ватажки підбирають собі гравців іноді так: один вибирає, наприклад, назву

квітки "конвалія", а другий – "айстри" так, щоб інші не знали, хто яку квітку вибрав; а тоді кожну пару тихо запитують: "Що любиш – конвалію чи айстри?". Той, що вибере собі конвалію, йде на бік ватажка, що назвався "конвалією", а другий йде на бік ватажка – "айстри". Так запитують кожну пару, поки всіх не переберуть.

4. Лічилки. Стають в коло, і один з дітей рахує: перший, другий, третій... десятій. Десятій виходить з кола; знов рахують теж до десяти, і знов десятій виходить з кола і т. д., поки не лишиться двійка. Остання двійка виміряється на ломаці чи на який інший зразок. Замість чисел вживають віршовані примовки на зразок:

Ходила квочка
Коло кілочка,
Водила діточок
Біля кліток, квок!

Проте, яка ж гра без іграшки, цяцьки... Для дітей найбільшою забавою були **свистунці**. Заздалегідь виглядали вони, чи не їде гончар возом. А як побачать, то бігли навздогін і кричали благально: "Діду, свистунів нема?" А чи міг будь-який ярмарок обійтись без глиняних свистунців, дзвінкоголосся яких виповнювало радістю веселі дитячі душі! Є. Покровський у 1897 р. зазначав, що "свистунець інколи є єдиною іграшкою нашої селянської дитини, але вона є і чи не обов'язковою для кожної з них".

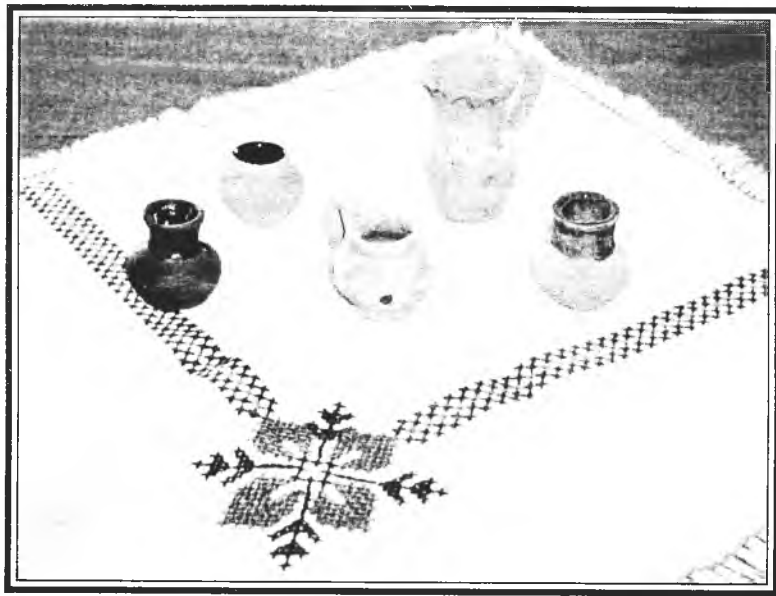
Опішнянські гончарні вироби, які в другій половині XIX ст. використовувались як дитячі іграшки, можна поділити на дві основні групи – **монету, монетку та свистунці**. Монетка – побутова назва маленького дитячого посуду, що відтворював усі традиційні форми глиняних виробів. На базарах, торгах він коштував від півкопійки до копійки – тобто одну монетку, звідки й походить його узагальнююча назва. Дитячі іграшки виготовляли переважно діти 10–15 років. Ось чому дитячі глиняні іграшки позначені такою безпосередністю, невимушеністю, інколи навіть привабливою незграбністю. Давня глиняна іграшка захоплює лаконізмом творчого висловлення, максимальним узагальненням образів, досконалою стилізацією. Прообразами скульптурних свистунців були тварини, що оточували дітей: коники, баранчики, кози, голуби, корови, вівці, олені та інші. Проте іграшки виготовляли і майстри. Серед них Олександра Селюченко (1921–1987). Її мала пластика свідчить про невичерпну фантазію і неповторність. Ліпила майстриня багато і щедро: сотні й тисячі скульптурок на сюжети народних казок, літературних творів.

Виготовлялися також міфологічні (казкові) істоти: коні з трьома головами, люди і качки з бичачими, баранячими і кінськими голо-

вами, а також вершники, коні з панами, козаками, москалями, козаки на трьох конях, чоловіки на баранах, солдатики, барині з дитям і куркою тощо. Дітям дуже подобалися **соловейки**-свистунці у вигляді посудини (горщечка), куди наливалася вода. Вдуваючи туди через носик повітря, видобували звуки, схожі до співу солов'я. У м. Городищі гончар О. Охріменко виготовляв іграшки у вигляді сливи, груші, маківки, гарбуза тощо.

Іграшки були теракотові, рідше – частково полив'яні; розписувалися червінькою, опискою, побілом – плямами, цяточками, кривульками, "пасочками", "пальчиками"; оздоблювалися гравіруванням. Для урізноманітнення звуку на тулубі свистунів проколувалося кілька отворів, найчастіше – два.

Хомутецькі іграшки – це дріб'язок, тобто зменшений у 2–3 рази натуральний гончарний посуд: мисочки, горщечки, глечики. В них готували і подавали їжу маленьким дітям, а старшенькі гралися у спонтанні ігри: самі варили борщ, товкли картоплю, у глечиках носили воду, місили "тісто" (землю, пісок, глину) у мисках, випікали на широких листках рослин (лопухах, капустяних листах, соняшникових і ін.) бублики, печиво, яким частували ляльок. Так збирались вуличні діти у невеликі гурти для спільних ігор.

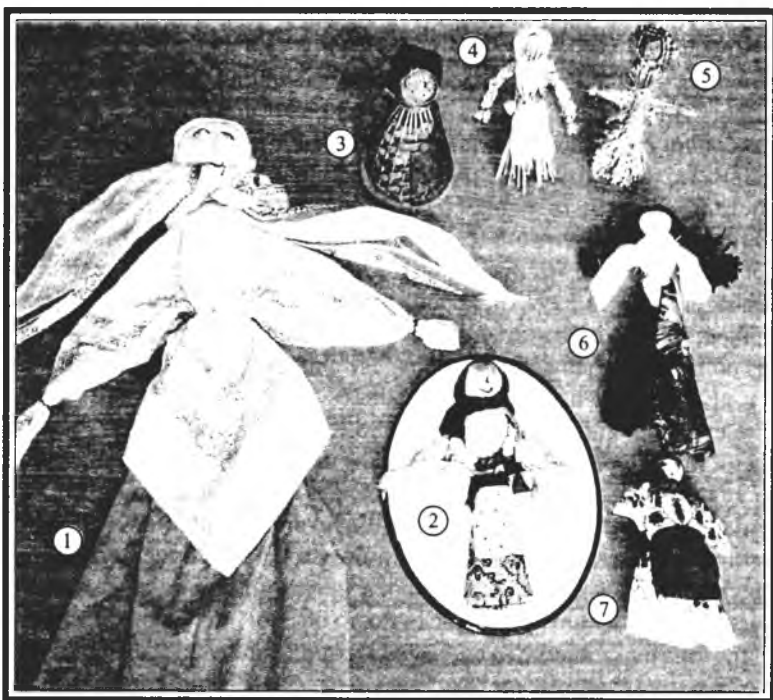

Хомутецькі іграшки

Для прикладу наведемо реєстр іграшок, що були представлені на Київській виставці р. 1910, організованій "Київським товариством народних дитячих садків". З Катеринославщини: крем'яхи, пукали, ковалі, дзиги, крашанки, м'ячі, диркали, хуркали, свинки, лучки. З Херсонщини: лялька молдованка, лялька в різних вбраннях, картонний чоловік, стрибунець, млинок, цурки, дзиги, залізна дорога, москаль. З глини та з гіпсу були зроблені: козак, матрос, японка, макітра, цеберко, глечик, собака, баранчик, овечка, зайчик, осел, качка, канарка, голуб, півень. З Полтавщини, окрім дзиг і лучків та самострілів, були плужки, борони, рубель і качалка, човник, чимало ляльок, нянька з дитиною, хлопець, дівчина, молодиця, баба – усі без обличчя, з клаптиків ганчірок, але з дуже виразними постатями й у правдивому народному вбранні.

Серед народних іграшок ще з домонгольських часів в Україні відомі глиняні брязкальця- хихички. Їм надавалося магічне значення. Ці кулькоподібні предмети мали всередині камінець, який під час струшування видавав звук, що нібито відлякувало злі сили від дитини, що грається. Схожі іграшки-брязкальця у вигляді пустотілих фігурок часто знаходять археологи на трипільських поселеннях. Вчені гадають, що вони поєднували в собі декілька сутнісних моментів: по – перше, були символом родючості, яка втілювалася в кількох глиняних кульках, захованих у внутрішню порожнину фігурок; по – друге, виконували роль оберега; і по – третє, були власне брязкальцем, що своїми звуками відлякувало ворожі сили.

Цікавий світ дитячої іграшки, особливо народної. А чи часто вихователь розглядає її з дітьми, чи граються діти нею? Не завжди. Частіше вона "на виставці" в групі чи методичному кабінеті. Необхідно дати її до рук дітям. І не просто дати, а ввести дітей у світ цієї іграшки.

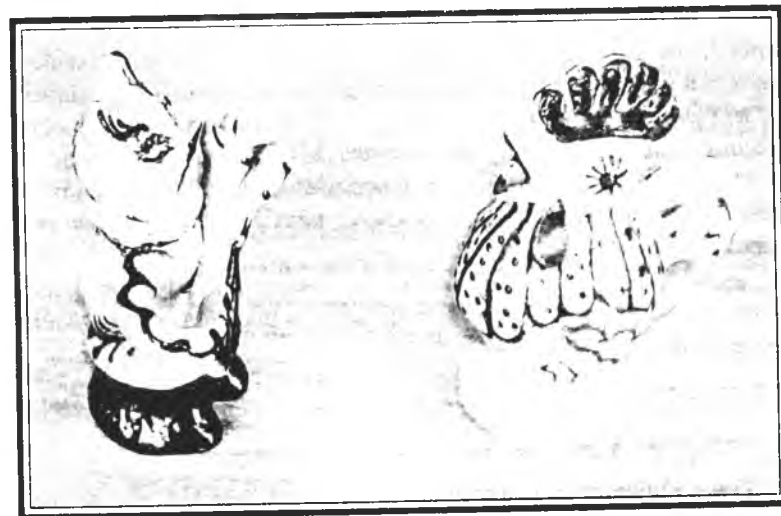
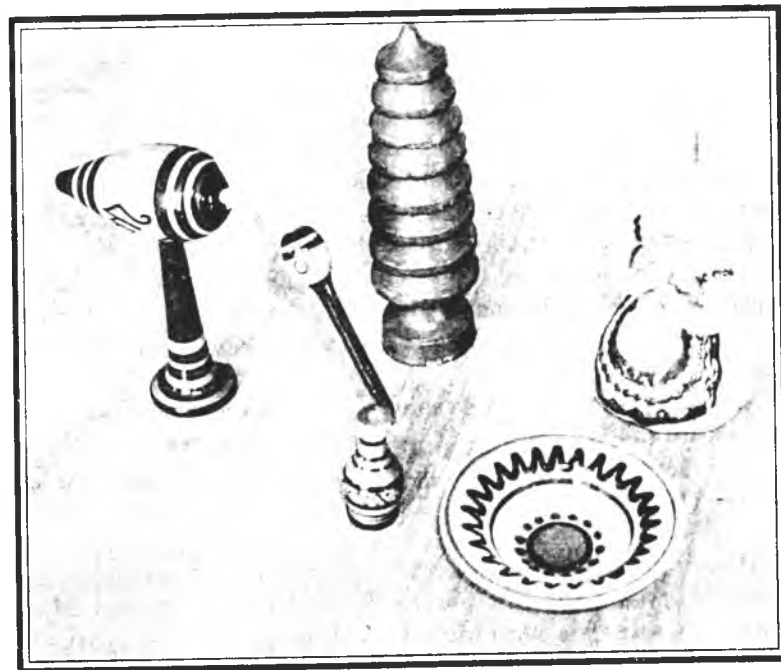
Іграшки-саморобки: 1, 2 – вузлові ляльки; 3 – лялька із березової кори; 4 – солом'яна лялька; 5 – лялька з трави; 6, 7 – м'яко-набивні ляльки

Хто побував на Сорочинському ярмарку влітку, той не поїхав без гостинця для дитини – свистунця. Образи яких тільки тварин не уособлює свистунець: птахи, поросятко, баранці, коники, олені. Перше місце належить коникам та оленям. Колись люди вважали коня і оленя небесними тваринами. Народні іграшки – коні, олені, птахи – ще й нині розповідають ту давню забуту легенду мовою своїх форм та орнаментів.

Розкажіть дітям, що ці іграшки колись виконували охоронну функцію. Бо свистіння й шум відганяють "злих духів".

Розглядаючи коника, наприклад, використайте слова із стародавньої пісні: "А в мого коня золота грива, золота грива, срібні копита, жемчужний хвостик."

Півень у багатьох народів світу пов'язаний із сонцем, вважалося, що він викликає його своїм нічним криком, пробуджує світло. Вивчіть з дітьми таке:

Народні іграшки за казковими сюжетами

Півник, півник-свистунець,
В тебе гарний гребінець:
Хвостик розфарбований –
Ось ти розмальований.

Птахи-свистунці – не менш давні іграшки, ніж коні та олені. Про це свідчать їх узагальнені, лаконічні форми. На них дуже рідко (окрім півнів) наносили орнаментальні сонячні знаки: за легендою вони супроводжували нічне, підземне сонце.

У процесі самостійної художньої діяльності діти люблять ліпити, прикрашати глиняні іграшки. Доречно розглянути з дітьми ілюстрації чи фотографії про роботу опішнянських майстрів. Зацікавити дітей допоможе художнє слово:

Справжнє диво ліплять з глини	І коники-плугарі,
Руки тітки Василини.	Гарні свищики малі.
Це і глеки, і тарелі,	Будем тітоньку просити:
Ще й баранчики веселі.	Хай і нас навчить ліпити.

Цікаву роботу може провести вихователь з дітьми, ознайомлюючи з лялькою. До виготовлення ганчір'яних ляльок (вузлових, живуль) можна прилучити батьків і працівників дитячого садка або навіть організувати гурток "Лялечка". "Народяться" в садочку ганчір'яні, солом'яні, ляльки з трави і кори, глини і ниток. А для ляльки і люлечка потрібна. Так і колиска з'явиться в іграшковому середовищі. І не тільки косівська чи яворівська, виготовлені майстрами, а й найпростіша, саморобна з рук батьків, бабусь чи дідусів як колись у кожній хаті. Прямокутний кусок полотна, до обох довгих сторін приладнайте дві палички, зачепіть мотузку з чотирьох кутків, підвісьте в ігровому куточку, чи винесіть в будиночок на майданчик. Хай граються діти, бавлять ляльок, співають колискових, а ви розкажете їм легенди про ляльку.

Вироблення корисних навичок і звичок відіграє важливу роль у розвитку дитини і повинно бути предметом постійного піклування вихователя.

ДОДАТОК № 4

Конспект заняття для дітей 5 р. ж.

Тема: Опішнянські свистунці.

Мета: Розширити знання дітей про народні іграшки Опішні. Вправляти у складанні описових розповідей.

Удосконалювати зорові, слухові, дотикові відчуття. Повторити правила поведінки за умови "один вдома". Виховувати бережливість, слухняність, чуйність.

Обладнання: макет української хати, опішнянські іграшки–свистунці, матеріал до дидактичної гри "Збери свистунець"

Хід заняття

Вихователь (облаштовує українську оселю, на вікні півник-свистунець). Діти, подивіться, хто нас виглядає із хатинки?

Виглядає нас крізь віконце
Сам – один співати не хоче
Кольоровий півник з Опішні.

Вихователь: Діти, підемо до хати.

Діти: Ні, бо нас ніхто не запрошує?

Вихователь: Як же слід поводитись, коли сам залишаєшся вдома?

(З'являється господаря в українському костюмі, запрошує дітей до хати).

Діти сідають на лави, розглядають півника.

В. Камейша

ПІВНИК

Глиняного півника в дитсадок купили.

Глиняні у півника ніжки і крила.

Хвіст, аж горить, гребінь – іскриться,

І світяться очі, ніби суніці.

Півник найгарніший в глиняній родині.

Він півник, як півник, лише трохи дивний.

Співають щосили півні на дворіщі,

А мій не співає, а мій тільки свище.

Бабуся (раптом вибукує):

Ой же лихо! Ой нещастя!

Брязь – і вже в усі куточки

Мій збаночок, мій квітчастий

Розлетівсь на черепочки.

Вихователь: Не журіться, бабусю Оришко, ми з дітьми принесли Вам у подарунок, на згадку про нас опішнянський збанок.

Бабуся (*ставить його до судника*): А я вас теж чекала – іграшки приготувала.

Розглядання іграшок – свистунців. Зразок розповіді опису іграшки вихователем.

Вихователь: Виберіть іграшку, яка вам сподобалась і розкажіть про неї.

(Оцінка дитячих розповідей).

Бабуся (*повертається в інший кут хати*): Мабуть, киця тут ходила, скільки лиха наробила. (*Показує дітям "розбиті" опішнянські свистунці.*) Ой же лихо, це ж я вам приготувала іграшки. (*Діти підбігають до бабусі, втішають її, пропонують допомогу.*)

Проводиться гра "Збери свистунець."

Бабуся Оришка дякує дітям, обмінює їх роботи на опішнянські свистунці.

Кожна дитина складає розповідь про отриману іграшку.

Заняття завершується грою на свистунцях.

Спільними зусиллями дітей і дорослих можна проводити **дидактичні ігри** з елементами народознавства. Через дидактичну гру знайомлять дітей з предметами, чи явищами навколишньої дійсності, систематизують, узагальнюють знання, оскільки дидактичні ігри мають навчальний характер. Якщо в основу традиційних ігор покласти знання про український народ, його побут, культуру, звичаї, то одержимо дидактичну гру з елементами народознавства. Адже маємо справу з тим видом ігор, які може створювати як сам вихователь, так і спільно з дітьми.

Розвивати інтерес до предметів, формувати уявлення про їх різноманітність допоможуть ігри типу "Склади картинку". Створювати цілісний образ чи сюжет з розрізних частин під силу дітям різного віку, але кількість частин і розрізи будуть різними. Наприклад, якщо предметне зображення розрізати спочатку на дві частини горизонтально, а потім вертикально, то це гра для найменших. Зображенням може бути рушничок-утирач, крашанка чи крапанка, глечик тощо.

З великим задоволенням, шляхом проб і помилок діти збирають калину в заздалегідь приготовлену гілочку ("Кетяг калини"), вправляються в засвоєнні кольорів: зелені ягідки, потім жовті, червоні;

більші та менші за розмірами. Для дітей 5 року життя кількість частин збільшується (6–9), зміст картинок ускладнюється – українська хата, казкові звірі в національних костюмах, писанки, різні види посуду, народні іграшки, сім'я, килими, хліборобська праця, їзда на волах чи конях. У цій групі можна проводити прості маршрутні ігри типу "Подорож на волах, на конях".

Старші дошкільники в змозі скласти ціле з частин не тільки прямокутної, а й трикутної форми, кількість розрізів зростає до 12 частин, а сюжет ілюстрацій збагачується за змістом. Це можуть бути картинки з життя козаків, різновидність національного одягу (літній – зимовий), декоративні тарілки з петриківським розписом тощо. Деяким 5–6-річним дітям цікаво гратися з більш складними іграми, що складаються з 12–20 частин і мають розрізи по прямій, чи ламаній лінії. Картинки можуть ілюструвати велику родину, вишиванки, писанки, обрядове свято чи народні ігри дітей, а також українські народні казки. Закріплення геометричних форм за різними вирізами можна зробити в іграх "Полатай рядно", "Склади ліжник".

Помістивши у куточок фланелеграфа площинне зображення української хатинки та підготувавши дітям фігурки тварин, овочів ви створите умови для ігри "На бабусиному подвір'ї", "В бабусиному саду". Біля фланелографа одночасно можуть грати двоє дітей.

Познайомити дітей різного віку з віковим віночком і методикою його плетіння теж можна, працюючи на фланелографі (дидактична гра "Український віночок"). Закріпити знання про український посуд, види кераміки за місцем його виготовлення, розвивати дитячу увагу допоможе гра "Що змінилось у суднику".

Народні назви місяців можна закріпити через гру "Місяцерік", а вправляти дітей у складанні петриківського розпису – грою "Склади орнамент" (старші дошкільники можуть складати орнамент на основі камп'ютерної програми). Для сільських дітей цікавою є гра "Запряжи конячку", а для міських – маршрутна гра "Подорож козаків", "Допоможи Іванку знайти стежинку до своєї хатинки", "Чумацький шлях" та ін.

Враховуючи особливості уваги, сприйняття, пам'яті, мислення та наявність елементарних читачьких умінь у старших дошкільників, цим дітям можна запропонувати ігри-кросворди. Щоб виготовити такі ігри, бажано мати полотно багаторазового використання з прозорими кишеньками. Зайві на кожний раз кишеньки закладають

чистими квадратами. Дітям цього віку поняття "по горизонталі", "по вертикалі" складні, тож варто вживати слова "зліва – направо", "зверху – вниз". У такі ігри можна грати з підгрупою і навіть з усією групою дітей. Розпочинати роботу слід з простих завдань, поступово ускладнюючи їх. Формуванню спостережливості, логічного мислення, уміння робити висновки допомагають кросворди із загадками (кросворд "Україна").

В іграх типу "Домалюй" діти малюють і вкладають свої малюнки в квадратики до основного зображення, наприклад: "хатнє начиння" – до внутрішнього інтер'єру української хати; вироби з глини – до праці гончара, деталі українського костюма – до україночки чи українця.

Пропонуємо кілька зразків дидактичних ігор.

Український віночок

Дидактичне завдання: Закріпити знання дітей про український віночок, стрічки. Формувати вміння "плести" вікові віночки, закріпити просторові розташування.

Обладнання: квіти вишні, рожі або яблуні, безсмертника, дерев'ю, незабудки, чорнобривців, любистку, волошки, ромашки, мальви, півонії, маку, листя яблуні; стрічки: світло-коричнева, малинова, рожева, фіолетова, жовтогаряча по (одній); світло-зелена, синя, голуба, жовта – по дві.

Правила: Дотримуватись вказаної послідовності плетіння вінка, прив'язування стрічок.

Хід гри:

1) з дітьми 3-х років – на фланелеграфі викладом по колу віночок з чорнобривців, незабудок, барвінку, ромашок.

2) з дітьми 4-х років – доплітаємо безсмертник, листочки багна чи яблуні.

4) з дітьми 6 років – доплітаємо мак, волошку.

Для 7-річної плели вінок з семи квіток і вплітали квіт яблуні. До віночка "вплітали" стрічки в такій послідовності: по середині – світло-коричневу стрічку – символ землі-годувальниці; пообіч від коричневої – жовті стрічки – символ сонця; за ними світло-зелені – символ краси та молодості; потім – голубі, сині – символ неба і води, що дають силу і здоров'я, далі в'яжуть жовто-гарячу – символ хліба, фіолетову – символ мудрості людини, малинову – символ душевності, щирості, рожеву – символ достатку.

Дану гру можна проводити частинами: спочатку навчити дітей плести віночки, а потім прив'язувати стрічки.

Місяцерік

Дидактичне завдання: закріпити знання дітей про пори року, народні назви місяців. Вправлятись у класифікації ілюстрацій за основними природними ознаками.

Правила: картинки класифікувати відповідно до послідовності пір і місяців року, викладати зліва направо.

Обладнання: дванадцять ілюстрацій, що відображають основні природні ознаки місяців.

Хід гри: вихователь пропонує дітям дванадцять картинок, які вони повинні погрупувати за чотирма порами року по три, згідно з місяцями. Далі назвати місяці народними назвами:

січень – тріскун, сніговик, льодовик;

лютий – крутень, зимобор, бокогрій;

березень – протальник, капельник;

квітень – краснець, снігогін, дзюрчальник, водолій, лукавець;

травень – травник, пісенник, громовик;

червень – червець, гцилець;

липень – сінокіс, косень, білень;

серпень – жнивець, копень, хлібочол, гедзень, спасівець;

вересень – ревун, співець, маїк;

жовтень – грязень, весільник, хмурець, зазимник;

листопад – падолист, напівзимник;

грудень – хмурець, мочавець, андрієць.

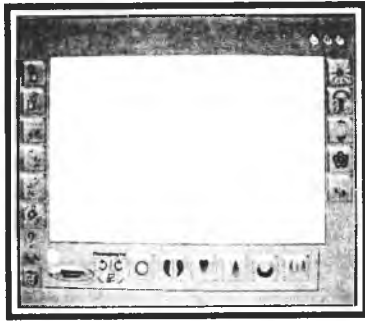
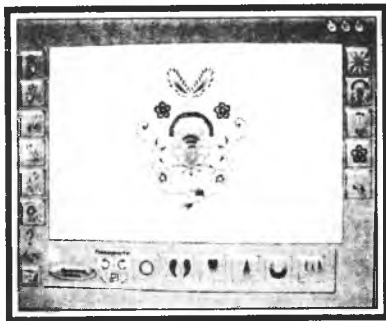
Склади орнамент

Дидактичне завдання: закріпити знання дітей про петриківський розпис, його елементи: "калінка", "цибулька", "птахи", декоративні квіти, листки, стебельця. Вправлятись у складанні різних орнаментів. Виховувати інтерес до українського народного мистецтва.

Правила: komponувати орнамент на обведений площині: смужці, квадраті, у крузі.

Обладнання: елементи петриківського розпису.

Примітка: поступове ускладнення орнаменту, через введення нових елементів: "кучерявка", "ягоди винограду тощо.

Дидактична гра "Склади орнамент"

Що змінилось у суднику (поставці)?

Дидактичне завдання: закріпити знання дітей про народний посуд та місце його зберігання. Виховувати увагу, спостережливість, чесність.

Правила: розглядати посуд за вказівкою вихователя, не підглядати за його діями.

Обладнання: мисник, виготовлений з картону, народний посуд (кухлик, макітра, куманець, барильце, горщик, тиковка).

Хід гри: Дітям пропонується розглядати мисник з посудом і запам'ятати, що де стоїть. Потім вихователь пропонує закрити очі, а сам переставляє (прибирає, доставляє) посуд. За дозволом вихователя діти відгадують, що змінилось в миснику.

Дидактична гра "Що змінилось в суднику?"

Кросворд "Україна"

Дидактичне завдання: удосконалювати вміння дітей відгадувати народні загадки, робити звуко-буквений аналіз слів, розвивати логічне мислення.

Правила: в кожну кишеньку вставляти лише одну букву, зліва направо.

Обладнання: таблиця-кросворд на аркуші картону, картки з буквами, жовті квадратики для закладання непотрібних клітин.

Хід гри: вихователь пояснює, що на загадки необхідно направо викласти з букв слова-відгадки. Якщо діти зроблять правильно, то зверху вниз можна буде прочитати слово. (За вибором дітей чи вихователя зробити звуко-буквений аналіз слова).

ЗАГАДКИ:

1. Живе один батько і тисячі синів має, всім шапки справляє, а собі не має (Дуб).
2. Ліз карасик через перелазик, Та в воду плюсь! (Кухоль)
3. Хто стоїть на горі Під вітрами І невпинно махає Руками? (Вітряк)
4. Приїхала пані З дубових лісів, Підперезали у сім поясів. (Діжка)
5. Давні пісні українські Весною звучать, Діткам допомагають Весну закликать. (Гаївки)
6. Місили, місили. Ліпили, ліпили. А тоді хіп, та в окріп, Та ще й наостанку В масло та в сметанку. (Вареники)
7. Стоять коні на припоні Не їдять, не п'ють, А все гладкими стають. (Гарбузи)

Незвичайний квадрат

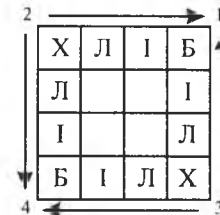
Дидактичне завдання: Закріпити знання дітей про хліб – основний продукт харчування людини. Удосконалювати вміння дітей відгадувати народні загадки, розвивати логічне мислення.

Правила: в кожну кишеньку вставляти лише одну букву.

Обладнання: таблиця-кросворд на аркуші картону, картки з буквами, жовті квадратики для закладання непотрібних клітин.

Хід гри: Вихователь готує кросвордне полотно з відкритим квадратом у 4 клітини. Дітям пропонується відгадати загадки. Якщо вони зроблять це правильно, то прочитають з усіх сторін квадрата назву найважливішого продукту для людини.

1. Ноги на полі,
Середина надворі,
Голова на столі. (Хліб)
2. Хто в дальню путь без нього йде,
Либонь, голодний той буде.
І як узав його з собою,
То будеш запивать водою. (Хліб)
3. Ріс спочатку він у полі,
Буйно цвів і колосився.
А коли обмолотився,
На зерно перетворився.
Із зерна – у пишне тісто,
В магазині зайняв місце. (Хліб)
4. Круглий, мов сонечко,
Щедрий, мов сонечко,
На черинь посунеться
І стоїть красується.
З печі та на блюдо –
Їжте мене, люди. (Хліб)

Діти люблять різнопланові маршрутні ігри. Спробуйте провести їх разом з батьками. Для таких ігор знадобляться кубик і фішки. Можуть грати від 2 до 5 дітей. Кожен вибирає собі бажаний маршрут, кубик кидають по черзі. Скільки на ньому випаде крапок, на стільки кружечків (квадратиків, прямокутників чи трикутників) пересуваються фішки. Зміст ігрового поля може бути різний (відповідно до змісту програм). Ось гра такого типу:

До млина

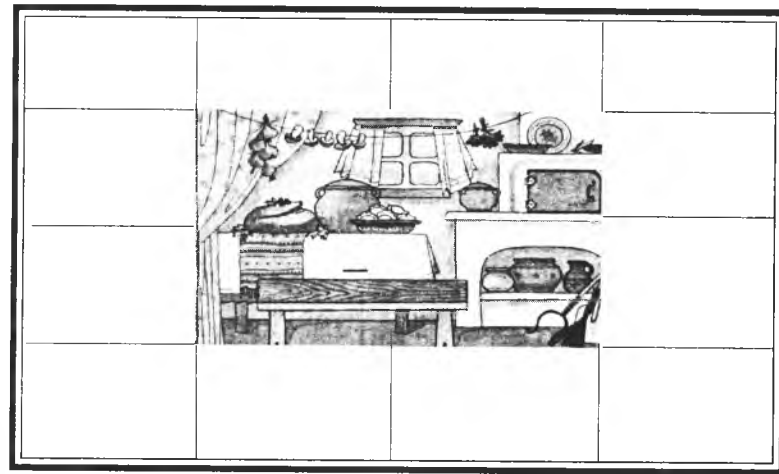
Дидактичне завдання: Закріпити знання дітей про те, що у млині мелють зерно на борошно. Вправляти дітей у лічбі (в межах 5–10), вчити орієнтуватись на площині у вказаному напрямі.

Зобразіть вітрячок, а до нього зробіть 4–5 доріжок. По них до млина будуть нести зерно казкові герої чи просто звірята, пересуваючись за вказівками кубика та відпочиваючи. Виграє той, хто першим прийде до млина. Можна увести позначки зі стрілочками не лише вперед, а й назад, пропуск ходу – перепочинок.

Дидактична гра "Розклади крашанки" рекомендується для дітей 3 р. ж. У ній діти закріплять поняття один, три, багато, а також основні кольори.

До гри "Хатнє начиння" запропонуйте старшим дітям зробити малюнки, які потім ви розріжете на окремі картки, а всі бажаючі будуть гратися.

Як бачимо, в дидактичних іграх пропонованого виду діти навчаються граючись, без примусу, самі того не зауважуючи. Через подібні ігри дитина входить поступово в навколишній світ. Тож пригадаємо слушну думку В. Сухомлинського про те, що дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а теперішнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя,

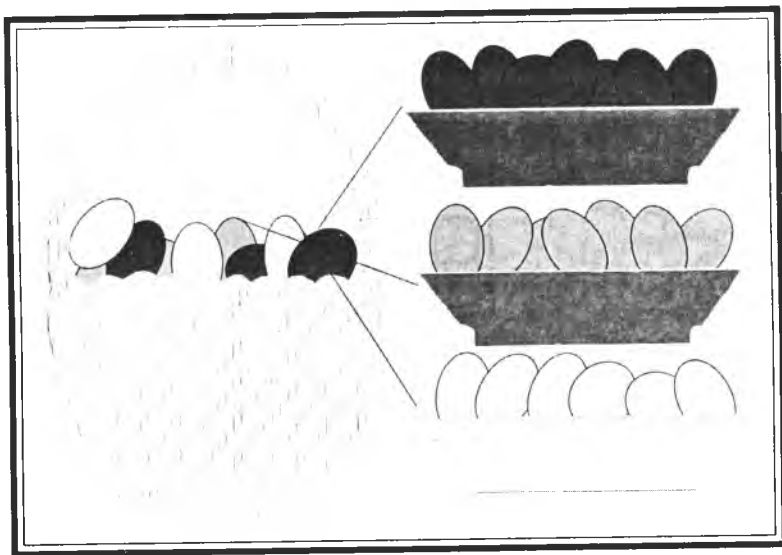

Дидактична гра "Хатнє начиння"

і від того, як пройшло дитинство, хто вів за руку в дитячі роки, що ввійшло в розум і серце із оточуючого світу, – від того у вирішальній мірі залежить, якою людиною стане сьогоднішній малюк.

Завдання для вихователів, батьків і студентів

1. Створіть варіанти дидактичних ігор до запропонованих у нашому посібнику.
2. Розробіть дидактичні ігри з народознавчим змістом за бажанням дітей.
3. Підберіть систему словесних ігор народознавчого змісту для старших дошкільників.

Дидактична гра "Розклади крашанки"

УКРАЇНСЬКИЙ ОДЯГ

Український народний одяг є яскравим й самобутнім культурним явищем, яке розвивалося й удосконалювалося протягом століть. У народному костюмі відбилися спільність походження та історичні долі східних слов'ян, взаємовпливи культур інших народів.

Представники різних соціальних груп: ремісники, феодали, козацька старшина, рядове козацтво, бідні селяни, поміщики, міщани, торговці тощо – відрізнялись своєрідністю вбрання. Матеріал, з якого виготовляється народний одяг, – хутро і тканини. В Україні хутро завжди було найулюбленішим матеріалом для виготовлення верхнього теплого одягу як для чоловіків, так і для жінок. Характерною рисою традиційного українського вбрання є його декоративна мальовничість, яка відбиває розвиток ремесел, високу культуру виробництва матеріалів для одягу, створення різноманітних його форм, володіння багатьма видами і техніками опорядження та декорування одягу. В цьому розумінні український народний одяг характеризується значною варіативністю. Найбільш помітні відмінності у народному костюмі, що побутував на Лівобережжі та Правобережжі, а також на Слобожанщині й частково на Поділлі. Це ж стосується традиційного одягу населення Карпат, Полісся, Волині.

Вихователь дошкільного закладу повинен сам детально вивчити національний костюм (жіночий і чоловічий) своєї місцевості, а також характерні особливості одягу інших регіонів. В цьому йому

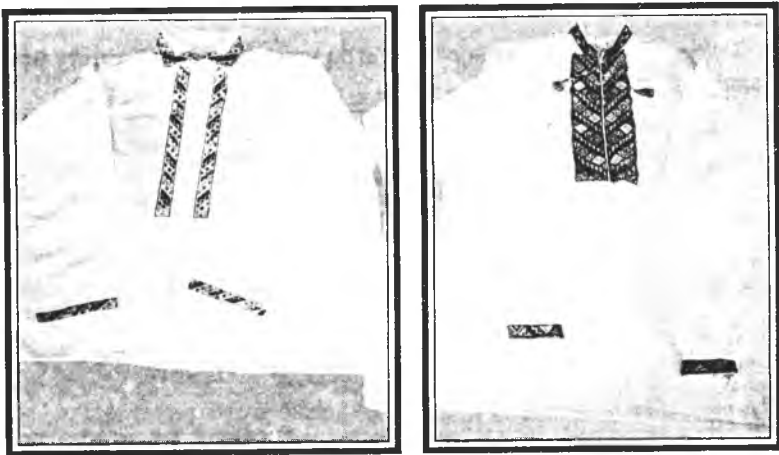
допоможуть старожили, працівники етнографічних музеїв, художньо-ілюстративний матеріал.

Зупинимось коротенько на характеристиці **чоловічого вбрання**. Чоловіки Наддніпрянщини носили сорочку, штани, безрукавку, свиту, кожух, жупан, кирею, пояс. Верхній одяг шили з доморобного сукна чорного, коричневого, а в давніші часи білого кольору. Свита на спині призибалась до талії. Зустрічалися чоловічі свити з так званими вусами – вставками ззаду до лінії талії клинцями. Заможніше населення влітку носило жупан із фабричної тканини, схожий на свиту за кроєм, а взимку – кожух з овечої шкіри. Свити й кожухи оздоблювались вишивкою та аплікацією. У негоду на свиту чи кожух одягали плащоподібний одяг із грубого домотканого сукна – кирею, що мала відлогу (бородицю, кобку). Верхній одяг чоловіки підперезували тканим плетеним шерстяним, шовковим, бавовняним поясом. Жупан – був типовим козацьким одягом.

Розрізняють два способи підперезування поясом: "по-селянськи" з китицями, що звисають з обох боків, коли підтикають кінці, і "по-козацьки", коли обидва кінці звисають з одного боку. Пояси були червоні, зелені та білі, на кінцях мережилися червоними та синіми нитками. Довжина їх сягала до десяти, дванадцяти "ліктів" з китицями на кінцях.

На голову влітку вдягали солом'яні брилі, взимку – смушкові або хутряні шапки циліндричної форми зі сферичним або плоским дном. На ноги бідніше селянство одягало постоли – стягнуті шматки сиром'ятної шкіри, а в нас на Полтавщині – плетені з лика личаки. Заможніше населення носило черевики, чоботи.

Стародавні слов'яни, наші предки, носили довгі, по коліна або й нижче, білі полотняні сорочки. Таку сорочку одягали безпосередньо на тіло та завжди поверх штанів. В Україні тепер поширений інший тип чоловічої сорочки, що відомий під назвою "українська сорочка." Вона теж шиється з білого полотна, але вже значно коротша і при ношенні вбирається в штани. Комірець української сорочки низенький, переважно стоячий. Розріз української сорочки припадає посередині грудей. Виняток становлять тільки чоловічі сорочки Лемківщини, що мають розріз ззаду, проти потилиці. Сорочка кроїлась із згорнутого навпіл полотна або прямокутні вставки на плечах (полики) пришиті по пітканню. Комір, маніжка, кінці рукавів вишивалися. Де носять довгу на випуск сорочку, там носять вузькі штани; до нової української сорочки, що вбирається в штани, одягають шаровари; "до очкурні" – це ті,

Чоловічі сорочки Полтавщини

Ляльки в українському одязі

що мають на поясі широку вишиту складку – "очкурню", в яку просовується очкур.

Такий детальний опис допоможе педагогу одягти правильно ляльку-хлопчика, розглянути ілюстрації до українських казок, розробити дидактичні ігри. Це повинен враховувати педагог, і коли одягають дітей в костюми козачат.

Збудити цікавість до народного чоловічого костюма допоможе художнє слово:

Варіанти українських костюмів для хлопчика

У нашого Василя
Вишивані рукава,
Ще й розшитий комірець,
А сам хлопець – молодець.

Доречно вивчити зі старшими дітьми приповідки, прислів'я, народні жарти, що пов'язані з національним одягом. Ось деякі з них:

- Як неділя, то й сорочка біла.
- Ой, гоп штани-шаровари, куповані у Києві на базарі!
- Шаровари сині, а ще дома двоє в скрині!
- Кожух та свита та й душа сита.
- Обіцяв пан кожух, та тільки слово його тепле.
- Іде зима, а кожуха нема, чоботи ледащо, і купити нема за що.
- Цур тобі, пек тобі, як запишався, що в нову свиту вбрався.
- На свиті вбогого стільки лат, як на селі хат.
- Найкращий парубок Микита, що на ньому сіра свита.
- По неволі пан у жупані ходить, бо свити не має.
- Вбрався в жупан та й думає, що пан.
- Не жне, не косить, а жупан носить. (Козак)
- Вітер каже: Гу – гу – гу! Сім свит продму! А кожушана латка

лежить тихесенько в кутку та й каже: – "А мене не продмеш!" Тоді вітер розсердився та й, надувшись, відповідає: – "Мовчала б уже там, коли тебе ніхто не зачіпає. Тут не про тебе річ!..."

Щоб одягти ляльку-дівчинку в народний одяг, вихователь повинен знати характерні особливості жіночого народного одягу, що складався з сорочки, запаски, плахти, корсетки, свити або юпки, кожуха.

Жіноча сорочка належить до найстарішої одягу наших предків. За княжних часів у теплий період року довга сорочка була єдиним одягом жінок і дівчат. Найбільше поширена була сорочка з суцільнокроєним рукавом, пришита до станка по основі тканини. Другий тип сор-

Український національний костюм для дівчинки

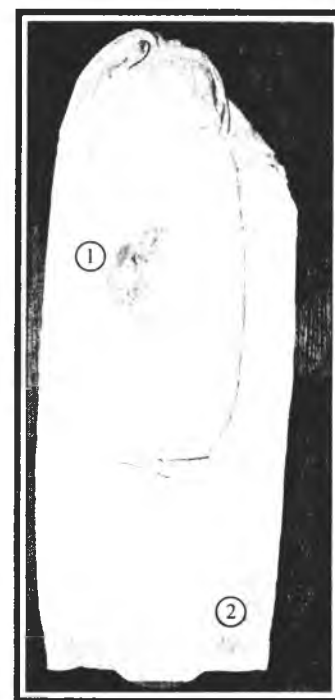
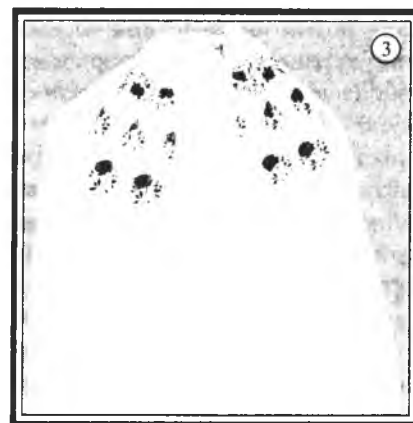
очок – з прямими плечовими вставками (полики, або уставки), що пришивались до станка по основі або підканню, – характерний для Полтавщини. Здавен на Полтавщині сорочки вишивали білими нитками. Готували білу ниточку, яка називалась "біль". Було дуже важко її вибілювати на сонці в Петрівку – найжаркіші дні літа. Оспівана ця праця в пісні:

Мала нічка-Петрівочка,
Не виспалась наша дівочка, –
Всю нічку не спала – біль сукала,
По горі ходила, біль білила,
Та до білого промовляла:
Чи я тебе, біле, не білила?
Чи я тебе, біле, не золила?
Я над тобою, біле, зниціла
І всю Петрівочку просиділа.
А я тебе, біле, шануватиму –
На великий празник надягатиму.

Таку сніжно-білу сорочку тільки й можна одягати на свято. Її узорі нагадують візерунки морозу на вікні. На Правобережжі сорочки мали виложистий або стоячий комір, а також широкі чохла. Жіночі сорочки по рукавах, поликах, коміру, нагрудній частині й по подолу вишивались лляною біло-сірою ниткою (Лівобережжя) або червоною та чорною заполоччю (Правобережжя). На Полтавщині комірчик, краї рукавів і пазуха жіночої сорочки прикрашались вишивкою менше. Довжина сорочки, що носиться з плахтою або запаскою, повинна сягати по "кісточки". Сорочка до спідниці шийється коротшою. З – під плахти чи запаски повинен визирати долішній вишитий край сорочки, що називається "поділ" або "по-долик".

Розглядаючи жіночу сорочку, варто пояснити дітям таку народну приповідку: "Рукава як писанка, а личко як маків цвіт". Рукава були широкими (2/3 довжини), найбільше вишиті, значить гарні, як писанка, і дівчина в сорочці красива, як маків цвіт. Вишивані узорі мали такі назви: баранчикові, баранцеві, барильчасті, баси (все квадрати), букети (квіти), вербовий лист, волові очі (кола), виноград (зубці), гвоздики, гребінчикові (зубці), журавка, зірки (ромби), колінчаста (спіраль), колискова (колесо), кудрявка або кучерявка (квадрати), рожа, сливки (овали), клубничка та ін.

Поверх сорочки жінка огорталась двома шматками однотонної або орнаментованої вовняної тканини – запаскою. Іноді замість

Українські сорочки.
Лічильна гладь (1),
мережка (2), хрестик (3)

запаски одягали дергу – розпашний одяг, зшитий з кількох шматків тканини. Як святковий одяг була поширена плахта – поясне вбрання з двох до середини зшитих полотен, доповнене спереду вовняним або полотняним фартухом (попередниця, хвартух). Плахти бувають різноколірні, але завжди різноколірні смуги проходять вздовж і впоперек, нагадуючи собою шахівницю. Вона може бути і вишита від руки барвистими шовковими нитками.

З барвистої вовняної тканини шийється попередниця, що в долішній частині оздоблюється вишивкою або впоперек нашитими стрічками. Колір її підбирають під колір плахти. Носять такі плахти однаково і дівчата, і заміжні жінки. Плахта, запаска, дерга і попередниця – все це підперезується крайкою. Жіночі крайки, як і чоловічі пояси, бувають ткані та плетені. Оперезавшись крайкою, дівчата випускали її кінці з китицями спереду, а одружені жінки з лівого боку або ззаду.

На початку ХХ ст. зазначені види поясного вбрання поступово витісняє спідниця – саморобна або з фабричної тканини, як в буденному одязі, так і в святковому, складаючи костюм з корсеткою.

На Наддніпрянщині жінки любили носити свої спідниці зі спеціальної набивки темних кольорів, з вузенькою оксамитною стрічкою внизу. Поверх сорочки жінки та дівчата одягають корсетку (або керсетку) в теплу пору року. В холодну ж пору року жінки носили юпку та кожухи.

Корсетки шили з тонкої вовняної матерії, на підкладці, без рукавів, без коміра, в стан. Дівочі корсетки – "гладкі", а жіночі – "з вусами". "Вуси" – це складні чотириярусні складки. Їх буває п'ять або сім. Вони надають одягу пишності. Корсетки бувають довгі, та короткі. На Полтавщині носили довгі корсетки, їх вишивали рослинним орнаментом. Особливо популярними були орнаменти "левадка", "листок". Розміщували його на верхній полі та внизу. Інколи вишивали по спині, чи по лінії талії. Шовкові та вовняні корсетки обшивали чорним або темно-вишневим оксамитом. Оксамитові корсетки – "кривулькою" з червоною або блакитної стрічки. На Полтавщині ще прикрашали корсетки дрібними гудзиками та обкладали плисом.

Однією з найголовніших ознак дівочої краси вважалася і вважається ще й тепер в Україні коса до пояса. У неділю та в свята дівчата вбираються у стрічки. В коси вплітали стрічки, вони тут мали свої символи. Білу стрічку вплітали дівчата до 16 років і заручені перед весіллям. Голубу стрічку – сироти, червону – хто мав парубка, зелену – незайняті дівчата. Коричнева свідчила про те, що у родині хтось хворіє, а чорна була символом жалоби. Стрічки берегли жіноче волосся від чужих очей. Тож частіше розглядайте з дітьми коси дівчаток, рекомендуйте батькам вплітати

Літнє жіноче вбрання. Корсетка. Кінець XIX початок XX ст.
Полтавщина. Фабрична тканина, плис, аплікація, декоративна строчка.
Вигляд спереду та з зад

в коси не лише банти, а й стрічки, вони особливо зберігають волосся.

Поверх стрічки одягали віночок. Віночок на Україні мали право носити тільки дівчата. Бо він лікар і оберіг, символ дівочої чистоти та цноти. Скільки звичаїв, обрядів, ритуалів, магічних знаків, повір'їв пов'язані з вінками! Вінки були різних видів: "Віночок кохання", "Віночок відданості", "Чернечний віночок", "Віночок надії", "Віночок розлуки", "Весільний віночок", "Вікові віночки" тощо.

Вихователю дошкільної установи необхідно знати "вікові віночки", щоб разом з батьками сплести їх для доньок. Починали носити віночок дівчатка з трьох років. Перший для трирічної дівчинки плела мама, намочувала у росах квіти, коли на небі сонце зійде. І купала його в росах сім днів, а тоді до скрині клала. У віночок вплітали чорнобривці, незабудки, барвінок, ромашки. Кожна квіточка лікувала дитину: чорнобривці допомагали позбутися головного болю, незабудки та барвінок зір прозивали, а ромашка серце заспокоювала. З трьох років одягали дитині "Віночок Спаса" на Спаса, як давали їй свячене яблучко та приказували: "Здоровому тілу – здоровий дух!". У чотири роки плівся інший віночок: усі кінчики пелюсток були розсічені, доплітався безсмертник, листочки багна чи яблуні. А для шестирічної доньки у віночок вплітали мак, що давав сон та беріг думку, крім того, вплітали й волошку. Для семирічної дитини плели віночок з семи квіток і вперше квіт яблуні вплітали. То був цілий ритуал, коли батько торкався вінком голівки і промовляв: "Мати – яблуне, дядино моя..." та прохав у неї здоров'я і долі дитині. У центрі було гроно калини – символ краси дівочої, далі – квітки незабудки /"Я прийшла до тебе, роде мій! Не забудь мене"/, барвінку, любистку, чорнобривців, безсмертника; інколи використовували ягоди.

В умовах дошкільного закладу дітям одягають віночки на свята. Тож сплетіть разом з батьками віночки дітям різних вікових груп. Поговоріть про них, використовуючи легенди, приказки, загадки, віршики про квіти віночка тощо.

Без вікон, без верха, а в ній людей без числа. /Мак/
Синьоока чарівниця
Часто в полі в нас вертиться,
Де вінки вона спліта –
Там пшениці рідкі й жита. /Волошка/
Хоч мороз все побив – його не займає. /Барвінок/
Де волошки, там хліба трошки.

Легенди

Чорнобривці. У народі їх називають по-різному: жовтяки, оксамитки, бархатки, гвоздики /на Полтавщині/. Яскраві суцвіття виграють у промінні сонця всіма відтінками лимонних і золотистих, жовтих, оранжевих, червонясто-коричневих барв. Найбільш поширеною назвою є чорнобривці, яка пов'язана зі старовинною легендою про майстрів-чоботарів, що виготовляли особливо гарні, святкові жіночі чобітки з яскраво-червоними халявами та гарними голівками-чорнобривцями.

Цікаві також назви сортів чорнобривців: "золоте світло", "оранжевий принц", "золота монета".

Барвінок. Його влітають дівчата до віночка, ним квітчають вишиванки. Це дивовижна квітка, оспівана у піснях і легендах. Наведемо одну з них.

Давно колись жили на світі Добро та Зло. Вели між собою споконвічну боротьбу і ніяк не могли здолати одне одного. Та якось Добро та Зло опинилися на вершині шпильастої гори. Зло штовхнуло Добро, і Добро скотилося вниз. Та не розбілося, не померло, а перетворилося на рослину з блакитними квіточками... І тріснуло від люті Зло!

Отже, кого барвінком квітчаємо, того Добром вінчаємо...

АЗБУКА КВІТІВ

Василь Кравчук

ФІАЛКА

Фіолетову фіалку
Юний ранок відгорнув,
І фіалка на світанку
Пробудилася від сну.

ЧОРНОБРИВЦІ

Гарні квіти біля хати
Навесні садила мати.
Чорнобривці, чорнобривці
Квітнуть в тиші вечоровій.
Чорнобривці чарівні
Так і просяться в пісні.

А ще колись віночком з калини бабусі знімали біль голови. Для цього заплітали стрічки: білу лляну, що на травах цілющих лежала сім днів, росу вбирала. Жовта була схована у житнє зерно. А червона, шовкова, місяцем висвітлена. Всі стрічки на восьмий день зв'язували у вузлик разом з пучечком калини. А потім кожну гілочку вплітали у кіску. І так доти, поки вистачить гілочок. Тоді знову зав'язували вузлик і вкладали новий пучечок калини. Таких вузликів мало бути рівно сім, як і пучечків калини. А виплітався

віночок, коли місяць на небі повний і трошки жовтуватий. Коли ж він ставав півмісяцем, одягали цей віночок на голівку хворої дитини. Це і лікувало дитину, і волоссячко росло швидше, ставало пишніше.

Дівчаткам пов'язували голову вишневою або червоною стрічками під віночок. А сироті – голубою, і то було ніби сигналом для людей; не забудь сироту, обігрій, допоможи, чим можеш.

Біла стрічка – символ пам'яті, її носили не у вінку, а під вінком, вишиту золотом і сріблом. Вишиті сонце і місяць – це символ матері та батька. Якщо в сім'ї не було матері – вишивали зірочку, а якщо в сім'ї не було батька, на білій стрічці зав'язували вузлик.

Основним взуттям жінок були чоботи з сап'яну – "сап'янці". Найулюбленішими були червоні сап'янці, які звичайно одягалися в неділю, чи свято як частина святкового одягу. "На нозі сап'ян рипить, а в борщі півник кипить", – каже народна приповідка про добру господиню. Крім чобіт, завжди були в ужитку і черевики, які шили з кольорової шкіри та дорогоцінної парчі.

Як прикрасу до українського костюма одягали намисто. Намисто – давній символ вічності. Ще в Київській Русі полюбили золоте намисто довгастої форми або виготовлене з прозорого скла, оздоблене срібною чи золотою платівкою. Не рідкість й намисто з бурштину, який добували у середній течії Дніпра. Жінки та дівчата гетьманської України прикрашали себе справжніми коралами, або, як їх називали, добрим намистом (таке намисто згадується в казці "Солом'яний бичок"). Хлопці щедро обдаровували своїх дівчат коралами. Носили намисто, нанизане разочками, бабусі по одному-два, темних кольорів, дівчата надавали перевагу зеленим, блакитним, а найбільше червоним. Одягали до 25 разків.

Колись носили жінки на шії і дукачі – золоті, срібні монетки, або несправжні дукати, що спеціально виготовлялися місцевими ювелірами. Був тут і гарний

Національний жіночий та дівочий костюми Полтавщини

звичай. Хрещений батько дарував золотий дукач своїй похресниці, коли їй виповнювався рік. Pozнайомте з цим звичаєм і батьків. Роби́ли й інше намисто з литих мідних хрестиків, нашитих на ремінчик, шнурок або дріт – його називали згарда.

У дошкільному закладі дітей залучають до виготовлення намиста шляхом аплікації, можна з горобини або насіння.

Цікавим і повчальним для дітей буде такий віршик:

НАМИСТО

З шипшини зірвав я	Хто ж бачив,
Рясні ягідки,	щоб хлопчик
Зробив я намиста	Намисто носив!
Червоні разки.	Ви, певно, дівчатка,
Регочуть дівчатка:	Забули про те,
Ото насмішив!	Що в мене сестричка
	Маленька росте.

Народне жіноче вбрання не можна уявити без хустки. Пригадаємо твір "Хустина" Т. Шевченка, де поет оспівав цей ставрвинний український народний витвір:

"Ой хустино, хустиночко
Мережена, шита..."

На жаль, тільки з приходом холоду чи літньої спеки покривають голови сучасні жінки та дівчата. Одягнувши хустину дівчатам, розкажіть їм, що хустка оберіг волосся від пилу та бруду. Хустка з давніх-давен – основний і улюблений головний убір українських жінок. Українська хустка завжди була виразником краси українок. В українській пісні співається:

Веселі ви чи сумовиті
На схилах Ворскли чи Дінця –,
Нема таких жінок у світі,
Котрим вона не до лица.

Цим ви переконаєте діток, що хустку необхідно носити, і вони не будуть насміхатися над тим, що дитина прийшла в садочок не в шапочці, а в хустині. Дайте поміряти хустину, полюбуватися в люстерко кожній бажаної дівчинці.

Наступного разу під час роздягання дітей необхідно розгорнути декілька хустинок, розглянути їх малюнки, вияснити, чи зацікавленою ними, чи бажать вони знати, які були хустини колись давно.

Через кілька днів, при відсутності дітей, вихователь у зручному куточку вивішує декілька хустин і спостерігає, чи зацікавлюються

ними діти. Тоді сідає біля хустин, уважно їх розглядає. З підходом дітей починає розмову: "Колись хустки в Україні були тільки білого кольору, вишивалися шовком, сріблом і золотом. Якщо вишивали шовком, то найчастіше використовували червоні, сині, зелені, жовті та рожеві нитки. Подивіться на ці хустки, ось шовкова біла хустка, доторкніться до неї руками, а тепер до свого одягу, чи однакові вони? Як гарно вона вишита! Її вишивала мама-трудівниця. А ось хустка, вишита бабусею. Де знаходиться вишивка? Як прикрашене поле хустки? (*мереживом*). Пізніше в Україні з'явилися кольорові хустки. Ось бурякова хустка, вишита шовком. Який же орнамент її прикрашає? А що надає хустці чарівного вигляду? (*шовкові китиці*). Такі хустки одягали на свято жінки. Їх можна й сьогодні зробити самим і подарувати на свято мамі, бабусі, сестричці. Послухайте слова пісеньки "Мамин вальс". Її ви будете вивчати на музичному занятті:

Біла хусточка моя	На стебельцях аж горять
Розцвіла квітками.	Квітки в ніжнім листі,
Вишиваю шовком я	Буду маму я вітатъ
Подарунок мамі.	З святом урочистим.
Шию, шию я квітки,	Люба мама, золота,
І малі, й великі,	Ніжна і привітна,
Вишиваю залюбки	В щасті хай твої літа,
Сонячні гвоздики.	Наче весни, квітнуть.

Для нашої ляльки Каті я вишила хустину. Принесіть Катю, а ти, Оксанко, одягни їй хустину. Інші ляльки, мабуть, теж хочуть мати хустини, ми їх приготуємо разом з вами, мамами та бабусями".

Наступний етап роботи педагога – уявна подорож на "виставку хустин", які виготовляються на єдиній в Україні фабриці в місті Києві. Нехай вихователь навчить дітей читати квіти-символи. Цікавою для дітей буде і така інформація: "Якщо хочете мати здоровий вигляд обличчя, носіть лляну або тернову хустину. А знаєте, чому хустину називають терновою? Люди давня помітили: якщо шмат вовняної тканини вимочити у холодній воді, настояній на розбитих ядрах тернових кісточок, то він швидко знімає головний біль, різь в очах".

Коли діти вивчать разом з вихователем і батьками чоловічий та жіночий український національний костюм, то можна використовувати ілюстративний матеріал для порівняння національних костюмів. Наприклад, одяг у хлопчика-синочка й тата, донечки й мами, буднішнього і святкового костюма. Далі слід порівнювати особливості костюмів інших народів, з українськими.

Дитактична гра "Український костюм для дівчинки"

Дитактична гра "Український костюм для хлопчика"

Щоб підсилити інтерес до пізнання, необхідно підготувати ряд дидактичних ігор чи вправ ("Прикрась сорочку", "Сплети віночок", "Одяганки для Іванка", "Одяганки для Оксанки" тощо). У дидактичних іграх "**Український костюм для дівчинки**", "**Український костюм для хлопчика**" вихователь, чи батьки можуть вправляти дітей у називанні складових українського костюма для хлопчика та дівчинки; вправляти у їх підборі, зважаючи на сезон, регіональні особливості, залучаючи дітей до створення власних малюнків.

У кожній родині дорожили національним одягом. Олена Звичайна в оповіданні "Хлібина" з циклу "Миргородський ярмарок" розповідає, що в 1933 році на ярмарок виносили люди свої скарби родинні. Хто – рушника з образів, хто чудом збережену бабину плахту, а хто мистецьку сорочку... І кожна така річ це живий спогад, це з кров'ю вирваний шматок живого ще селянського серця! Уривки з цього твору можна почитати старшим дошкільникам. Батькам стануть цікавими й деякі повір'я, зокрема: коли дитині виповнювалося сім років, у селі на хлопчика надівали штани, і він ставав погоничем, поганяв воли під час оранки, пас телят, овець, свиней; дівчині у сім років пов'язували поверх сорочки запаску і називали її прялею; перед тим, як одягати дитину, прийнято було легенько вдарити сорочечкою об двері, проказавши: "Сорочка на тіло, а лінь у двері"; сорочку для немовлят називали сорочечка-льоля, вона виготовлялася із м'якого полотна, злегка прикрашалася вишивкою (такі сорочечки старші діти спільно з батьками готують для ляльок).

У години дозвілля почитайте, чи вивчіть з дітьми художні твори.

ДОДАТОК № 5

В. Крищенко

ВИШИВАНКА

Мама вишила мені квітами сорочку.
Квіти гарні, весняні. На вдягай, синочку.
В нитці сонце золоте. Пелюстки багряні.
Ласка мамина цвіте в тому вишиванні.
Вишиваночку візьму, швидко одягнуся,
Підійду і обніму я свою матусю.

О. Мегелик

Під вербою в холодочку
Шила дівчинка сорочку.
– "Глянь, татусю,
Це тобі
Квіти жовті, голубі.
На манишці комірці
Сяють, наче промінці".

В. Гринько

Вишиваю вишиваночку
Я для братика Іваночка.
Вишиваночка у вишеньках,

Федір Петров

У маленького Степанка
Є сорочка-вишиванка,
А на ній така мережка,
Мов барвіста в лузі стежка,
Наче райдуга у небі,
Аж вибирає очі в себе.
Як надіне наш Степанко
Білосніжну вишиванку
Та як стане край воріт,
Всі говорять:
"Маків цвіт!"
Бо такий уже хлопчина...
Не Степанко, а картина!
Якось тихим, ясним ранком
На подвір'ї, біля ганку,
Стрів Степанка дід Мартин
І питає:
– Чий це син?
Тато каже:
– То так штука!

СОРОЧКА

– "Ой, спасибі, люба дочко.
Буде гарна ця сорочка
Я на свято приберусь,–
Мовив радісно татусь. –
Де ж ти квітів
Для манишки, для комірчика взяла?"
– "Я й у лузі, я у книжці
Пошукала і знайшла"

ВИШИВАНКА

Ягідками рясно вишита.
Вся в мережках вишиваночка –
Подарунок для Іваночка.

ЗВІДКІЛЬ ПРИЙШЛА СОРОЧКА

Не впізнав дідусь онука.
Це ж Степанко, наш синок,
Йде гуляти у садок.
Дід Мартин погладив вуса,
Кашлянув і посміхнувся,
Ніби справді не впізнав,
І, жартуючи, спитав
У маленького Степанка:
– А звідкіль ця вишиванка?
Враз онук підвів очиці:
– Звідкіля вона? З крамниці!
Тут вмішалася і мати:
– А відкіль крамниці взяти? –
І задумався хлопчина:
Де взялася сорочина?
Довго думав і рішив:
Це кравець сорочку зшив!
– Так-то так, – промовив татко, –
Тільки слухай ось спочатку.
І погладив ніжно сина;

– Чуєш, гуркіт з поля лине?
Ходить трактор з краю в край.
Боротьба йде за врожай.
Наші славні льонарі
Там сьогодні від зорі
Льон у землю висівають,
Весну працею стрічають.
Зерно чисте, золоте.
Льон у червні зацвіте.
Стане поле неозоре
Синє-синє, наче море.
Зашумить з кінця в кінець
Наш колгоспний довгунець.
Хвилі підуть через ниву
Світло-синім переливом.
Дужче сонечко пригріє,
Довгунець тоді дозріє.
А як стане на порі,
Вийдуть в поле льонарі.
Розпочнуть завзяте жниво,
Льонобралка хутко-живо
Вибиратиме льонок.
І говорить тут синок,
Пильно дивлячись на тата:
– Ну, а де ж, я хочу знати.
Забарилася сорочка:
Чи на лузі, чи в гайочку?
Відповів Степанку тато:
– Треба трохи зачекати.
А тепер послухай знову
Про льонок цікаву мову:
Потім будуть трудівниці
Льон мочити у водиці.
А тоді почнуть стелити
Та на сонечку білити.
На льонарні, там, де плесо,
Вмить закрутяться колеса.
Люди вийдуть на тіпання.
І від рання до смеркання

Там кипітиме робота:
Працювати всім охота.
Пил здійматиметься вгору.
Полісянки цілу гору
Натіпають волокна,
Хором скажуть як одна:
У змаганні – наша сила!
Гей, приймай, Вітчизно мила,
Наш поліський льон-сирець!
Тільки тут ще не кінець.
Навантажать на машини,
Зашуршать колеса-шини,
І помчать грузовики
По асфальту вздовж ріки
Аж у місто льон-льонок.
А вже в місті, мій синок,
Льон здадуть на комбінат.
Там стоять за рядом ряд
Мудрі велетні-верстати,
Ті, що вміють прясти, ткати.
На верстатах прялі наші
Напрядуть із льону пряжі.
Будуть пряжу ту мотати,
Ниточки лялі снувати.
Ткалі витчуть з ниточок
Полотно для сорочок.
А на іншому комбінаті
Вишивальниці завзяті
На лляному полотні
Разом, дружно цілі дні
Будуть шовком вишивати,
Візерунки гаптувати.
Потім швачки залюбки
Зшиють гарні сорочки.
У крамницю завертай,
Там найкращу вибирай.
От звідкіль прийшла сорочка
До Степанка, до синочка.

Юрій Шкрумеляк

МАЛА УКРАЇНКА

Ой, вдягнуся у неділю	Ще васильком завітчаюсь,
У вишивану сорочку,	Чи від мене крашій бути?
У червону спідничину	А на нозі чоботята
І в корали на шнурочку.	Червоненькі, сап'янові!
Заплету я свої коси	Я маленька українка –
І візьму віночок з рути,	Будьте всі мені здорові!

Конспект заняття на тему: "ЧУДОДІЙНА СОРОЧКА" для дітей старшого дошкільного віку

(проведеного випускниками Кременчуцького педагогічного училища ім. А. С. Макаренка та науковцями музею).

Мета: Розширити знання дітей про сорочку, її складові частини; звичаєві правила одягання. Акцентувати увагу на особливості полтавських сорочок. Розвивати спостережливість. Виховувати національну гордість за український народ.

Місце проведення: музей Панаса Мирного в м. Полтаві.

Матеріал: дитячі роботи: малюнки оздоблених сорочок і рушників; вишиті сорочки та рушники для ляльок (роботи гуртківців). Полтавські жіночі вишиті сорочки.

– Добрий день, любі діти! Як швидко промайнув час, і ми знову зустрілися. Що змінилося в музеї з того часу, як ви тут були?

/Вишиванки, сорочки, рушники/.

– Де ви ще бачили такі вишиванки? */в садочку, у бабусі і т. д. Їх вишивали ваші бабусі, прабабусі, матері/.*

– А на нашій виставці місце знайшлося й для сорочок та рушників, над якими потрудились ваші рученята. Щоб так зацвіло полотно, треба було спочатку його наткати, а для цього ниточок напаяти. Ось і наша прядочка. Вона в нас звичайна? */Ні, казкова/.* А чому? */Прядка переносить нас у далеке минуле/.* Хто прях за цією прядкою? */Тітонька Одарка/.*

– Молодці. Все ви пам'ятаєте. А зараз пограємося. Хто з вас буде прялею?

/Діти грають в українську народну гру "Горобейко"/.

Ой, пряду, пряду,	Тай складу голівоньку
Спати хочу я.	На білую постілоньку.

– Втомилася пряха. Хай спочине. А ви послухайте. Напаявши ниток, наткавши полотно, починали шити сорочку, і обов'язково у четвер. У четвер і хату закладали. Бо четвер вважали українські

селяни благополучним днем. Сорочки були і для буденної роботи, і для свята, чи весілля. У сорочки виділяють станок, уставку, рукав, наче наповнений повітрям. Сорочки вишивані з тонкого, ретельно вибіленого полотна. Бідніші дівчата одягалися в сорочки з грубішого полотна.

Дівчинка-праля: У тих панночок по сім сорочок,
А в мене одна та й біла щодня –
Ввечері намочу, опівночі полощу,
А вранці приберусь та й до хлопців сміюсь....

– Але сорочки бідніших дівчат були прикрашені вишивкою не гірше, ніж сорочки багатших. Дівчата навчалися вишивати змалку. В народній пісні про дівчину співають:

Вона вміє шити-вишивати
І гарних пісень співати.

Сорочка мала чарівну силу. Хто одягав чисту сорочку – почував себе краще. Мати, батько і діти, коли лягали спати, одягали чисті сорочки. Мати, коли міняла дитині чисту сорочку, била сорочкою об одвірок, промовляючи: Сорочка – на тіло, а лінь – у двері. Як ви розумієте це прислів'я? Які ви ще знаєте народні прикмети, пов'язані з сорочкою?

/Надіти на виворіт – бути битим/.

– Найбідніший селянин у неділю та на свято одягав чисту білу сорочку. Може, ви знаєте якісь прислів'я про сорочку? */Хоч латаненька, аби чистенька/.*

Дуже-дуже давно, 300 років тому на Полтавщині сорочки вишивали білими нитками. І снувати білу ниточку, яка називалася "біль", було дуже важко. Її вибілювали на сонці в Петрівку – найжаркіші дні літа:

Мала нічка-Петрівочка,	Чи я тебе, біле, не золила?
Та й не спала наша дівочка –	Я над тобою, біле, зниціла
Всю нічку не спала – біль сукала,	І всю Петрівочку просиділа,
По горі ходила, біль білила,	Я тебе, біле, шануватиму,
Та до білого промовляла:	На великий празник надіватиму".
Чи я тебе, біле, не білила?	

Таку сніжно-білу сорочку тільки й можна одягати на свято. Її узори нагадують морозяні узори на вікнах. Подивіться на цю сорочку. Якими нитками вона вишита? */Червоними й чорними/.* Чим більше вишивки, тим святковіша сорочка.

Письменниця Олена Пчілка, мати Лесі Українки, перша збирила у книзі "Український народний орнамент" зразки вишивок, ви їх

розглянете вдома. Але вона ще й писала вірші для дітей. Які ви знаєте? *(Діти читають вірші):*

Я дівчина невеличка,	Я дівчина-чепурушка,
На голівці в мене стрічка,	Хоч я й невеличка, –
Вмію шити-вишивати,	В мене лиштва мережана,
Ще й читати і писати.	Червона стрічка...

У такій сорочці дівчинка квітла, як букет. Мабуть, ви стомились, давайте пограємося в "Горобейка". Дівчатка беруться за руки й співають:

А в горобейка жінка маленька	
Сидить на кілочку,	Остануться кінці –
Пряде на сорочку,	Гороб'ю на штанці.
Що виведе нитку –	Остануться торочки –
Гороб'ю на свитку.	Гороб'ю на сорочки.

Під час співу дві крайні дівчинки підіймають руки і пропускають попід ними всіх інших.

Конспект заняття на тему:

"ОЙ, ХУСТИНО, ХУСТИНОЧКО, МЕРЕЖЕНА, ШИТА..." для дітей старшого дошкільного віку

Мета: розширити уявлення дітей про жіночий український національний костюм. Ознайомити з українською хустиною як оберегом і витвором народного мистецтва. Формувати вміння дітей складати описові загадки, вдосконалювати діяльність аналізаторів. Вправляти дітей у добір кольору та елементів візерунка відповідно до кольору тла, формувати почуття симетрії. Виховувати у дітей емоційно-естетичне ставлення до навколишньої дійсності.

Матеріал: Скриня, хустки білі: льняні, полотняні, шовкові, бавовняні з китицями, мереживом, різною вишивкою; різні за тлом; жердина, квадрати білого та жовтого, зеленого, червоного кольорів; фарби, пензлики, ягоди терну, миска з водою.

Хід заняття

Бабуся (в українському одязі, на голові хустина, непомітно заходить до групової кімнати):

Що за гамір, що за гам,
А... добридень, дітки, вам

Це старша група? Я запрошую вас до себе в гості.
(Діти переходять до залу чи кабінету зображувальної діяльності).

– Діти, я багато вам уже розповідала, показувала, а сьогодні я хочу вас познайомити з цікавим витвором мистецтва, оберегом. А яким, ви здогадаєтесь, коли відгадаєте загадку, яку я для вас придумала:

Вона і біла, і червона,
Зелена, жовта, бурякова.
Буває, що розшитий в ній один куток,
Чи ціле поле квіточок.
Мереживом це поле обшивають
Або тинком його обгороджають.

Хто відгадав мою загадку? Чому ви думаєте, що це хустка? Сідайте, діти, на килимок та й поговоримо. Подивіться на мене, чим відрізняється мій костюм український від того, який одягаєте ви?

Хустка з давніх-давен – основний і улюблений головний убір української жінки. Українська хустка завжди була виразником краси жінок. Вона оберігає волосся від бруду і пилу. А зберігали хустки жінки в скринях. Відчинимо мою скриню і дістанемо з неї хустки.

(Діти по одному підходять до бабусиної скрині і виймають хустки: спочатку білі, потім кольорові, описують їх і розвішують на жердині, як робили це колись.)

– Діти, які хустини висять перші? *(Білі)*. Білі – найдавніші хустки, їх колись виготовляли в кожній хаті. Розглянемо їх. Чим вони відрізняються? *(Розміром, вишивкою, обробкою країв.)* Підійдіть, доторкніться до них руками. Чи однакові вони? Чому вони різні? *(Святкові, буденні)*.

А тепер розглянемо другу групу хустин. Які вони? Чим відмінні та що у них подібне?

Це фабричні хустини. Їх виробляють і сьогодні на київській фабриці. Чим вони відрізняються від першої групи?

Помилуйтесь хустинами, виберіть собі найкращу. Хустка оспівана в народних піснях:

Веселі ви чи сумовиті,
На схилах Ворскли чи Дінця, –
Нема таких жінок у світі,
Котрим вона не до лица.

А ви почули щось особливо рідне, близьке? У пісні згадується річка Ворскла, що протікає Полтавщиною. Це означає, що хустки носили і на Полтавщині, їх носять і сьогодні.

Дівчатка, є у вас, ваших мам, бабусь хустини? Опишіть їх. А ми відгадаєм, які вони. А ці хочете поміряти?

(Дівчата накидають хустки на плечі, голови, приглядаються біля люстерка).

Хлопчики, погляньте, як дівчаткам хустини до лица. Я вам так багато говорила, а тепер хочу перевірити, які ви у мене кмітливі та уважні. Ми з вами пограємо у гру "Відгадай хустину". Ви всі придумаете загадку про одну із цих хустин, а ми відгадаємо, яку Ви вподобали.

(Заслухати 3–4 дітей). Певно, сподобались вам загадки то-варишів. Ви їх ще загадаєте вдома.

Де ж сьогодні виготовляють хустки в Україні? Ми відкриємо з вами фабрику і намалюємо таку хустину, яку ви вибрали сьогодні з моєї скрині. Виберіть собі матеріал *(квадрат)* ось тут на складі, але такий за тлом, яку хустину ви хочете намалювати. Підійдіть, ще раз уважно роздивіться орнаменти вишиваних чи мальованих хустин. Зверніть увагу, з яких квітів, листочків, чи ягідок складений орнамент, як і де він розташований та якими фарбами виконаний. Хто все подивився, сідайте на свої місця за столи і приступайте до роботи.

(Самостійна робота дітей. Індивідуальна робота з дітьми).

Хто закінчив роботу, порівняйте її з моєю хустиною і виставляйте на виставку. Хай підсихають наші хустини, а я вам розкрию ще одну таємницю. Чи знаєте ви, чому хустину називають терновою?

Візьміть по одній ягідці, роздивіться. Чи здогадалися ви, що це?

Люди здавна помітили: якщо намочити хустину (шмат тканини) в холодній воді, настояній на розбитих ядрах тернових кісточок, то можна швидко зняти головний біль, різь в очах. Ось в мене в місці такі зернятка кісточок, на них настояна вода. Я замочую там цю простеньку хустину, і нею можна лікувати. Ось яка вона – ця хусточка тернова.

Сподобались вам мої хустки? Я хочу, щоб ви про них розповіли своїй родині і показали хустини, намальовані вами.

Конспект заняття на тему: "УКРАЇНСЬКИЙ ВІНОЧОК" для дітей старшого дошкільного віку

Мета: Закріпити знання дітей про роль українського віночка в убранні дитини, значення квітів *(барвінок, незабудка, чорнобривець, безсмертник, ромашка)*, кольорів стрічок. Ознайомити, що означає квітка маку у віночку та розташування стрічок у вінку. Закріпити знання про різницю між кількісним і порядковим рахунком, закрі-

пити елементи українського народного танцю, вміння рухатись ритмічно, співвідносити рухи з характером музики. Розвивати зв'язне мовлення, логічне мислення. Виховувати інтерес до народних оберегів.

Обладнання: шапочки-наголовники квітів для кожної дитини (ромашка, барвінок, безсмертник, волошка, мак, незабудка), вінок, паперові стрічки (коричневі, жовті, зелені, сині, блакитні, оранжеві, малинові, рожеві), дидактична гра "Збери віночок", магнітофонний запис українських народних мелодій, фланелограф.

Хід заняття

Ой заходьте, діти-квітки,
Будемо гостей стрічати та віночки сплітати,
А віночки сплетемо – хороводом підемо.

(Лине українська народна музика. Заходять діти. Ідуть за вихователем змійкою, "плетуть вінок". По закінченню музики діти сідають на стільчики).

– Сплели віночок без стрічок. Колись його обов'язково носили всі українські дівчатка, починаючи з 3 років. Перший віночок дитині плела мама. У народі кажуть: "Віночок вити – життя любити". Віночок – не просто краса, а й оберіг, знахар душі та лікар. Бо в ньому є така чаклунська сила, яка біль знімає, волосся береже.

– А знаєте, в чому ця сила? *(В квітах).*

– Які квіти у нашому вінку?

(Діти називають).

– Покажіть чорнобривець у віночку. Якого кольору пелюстки?

– Так. Це різнокольорова квіточка. А які кінці пелюсток? *(Гостренькі).*

– Чим подобається вам чорнобривець?

– Діти, прислухайтеся, до назви цієї квітки *(промовляє повільно)* **чорнобривець**. Кожна пелюсточка має чорну смужечку, наче чорні бровенята. І схожий чорнобривець на веселого чорнобрового хлопчика, який дивиться на кожного з нас і промовляє:

Підфарбую бровенята, хай засяють оченята,

Будь гарненька, чорноброва, білолиця і здорова.

– А що означає чорнобривець? *(Красу).* Так. Це символ краси.

– Діти, відшукайте у віночку ромашку і розкажіть про неї.

(Діти розказують: якого кольору пелюстки, серединка, які кінці пелюсток).

– Чим подобається вам ромашка?

– Вона красива, ніжна, наче всміхається до кожного з нас. Так. Це символ ніжності та доброти.

– Ой, подивіться на ці квіточки! Вони ніби оченята в нашого Сашка. Я бачу Юлечко, тобі сподобались незабудки, іди розкажи про них.

(Розповідь дитини: 5 пелюсток голубого кольору, серединка – жовта, це маленькі квіточки).

– Чим вони тобі сподобались?

– Ще раз вслухайтесь в назву: Не-за-буд-ка. Вона просить нас: не забувайте квітів, турбуйтеся про них, любіть природу.

– Що означає незабудка? Так. Це символ вірності.

– А оця квіточка теж хоче, щоб про неї розповіли. Як вона називається? *(Барвінок).*

– На яку квітку він схожий? Чим відрізняються квіти барвінку і незабудки?

– Чим він тобі подобається? Так. Це символ Життя.

– А хто пригадає назву цієї квітки?

– Вітю, розкажи нам про безсмертник. *(Квіточки маленькі, дрібненькі, їх багато, наче дружна сімейка).*

– А що означає ця квітка? *(Здоров'я).* Так. Це символ Здоров'я. Безсмертник – лікарська рослина, чай із цих квітів дають діткам, коли в них болить живіт.

– А про яку квітку ми ще не говорили? Це мак.

– Скільки пелюсток у маку? Якого вони кольору? А серединка якого кольору?

– А зараз послухайте, що в народі розповідають про цю квітку, і подумайте, чому вона вплітається у вінок.

ЛЕГЕНДА ПРО МАК

Колись давно жили собі в одному селі брат та його молодша сестра. Хоч самі вони жили добре, весело, дружно, допомагали один одному, та одного разу сталось лихо. Напали вороги на Україну, і пішов брат захищати з козаками рідну землю. Місяць чекає його сестра, другий, третій, вже з походу козаки повертаються, а брата нема. Пішла тоді сестра його шукати. Довго ходила, поки не побачила – лежить на полі брат вбитий, а земля поруч вся червона від його крові. "Братуку мій, братуку рідненький", заплакала дівчинка та припала до нього. Поховали люди його на цьому самому місці. Сидить сестра на могилі, а сльози так і котяться з очей. Оросили вони землю, і тут сталось диво: вирости з землі

квіти, як братова кров. Побачила їх дівчина та вплела у свій віночок на згадку про свого брата, щоб пам'ятати його та печалитись за ним. З того часу ті квіти маками назвали, а означають маки печаль.

– Діти, так чому мак вплітають у віночок? Що він означає?

– Так. Це символ Печалі, Смутку.

– Діти, а чим прикрашаються віночки, чого нема у нашого віночка?

– Так. В народі є повір'я: стрічки бережуть волосся від чужих очей. Тому й робили стрічки довгі, щоб вони закривали дівочу косу.

– Діти, а стрічки які за кольором? Так, різнокольорові.

– Сором тій дівчині, у якої стрічки пов'язані неправильно. В'язати їх треба уміло, в певному порядку. Ось послухайте, як одна дівчина в'язала стрічки на віночку.

– Сиділа дівчинка на галявині, плела вінок. Подивилась вона на землю-матінку нашу годувальницю, та й прив'язала посередині першу стрічку. Якого кольору? (*Коричневого*). Так. Що вона означає? (*Землю*). А потім пригріло ніжне сонечко. Посміхнулась дівчина теплим променям, та й прив'язала стрічку... якого кольору? (*Жовту*). Так. Прив'язала дві стрічки – хай сонечко вигріває землю з обох боків. Так, що означає жовта стрічка? (*Сонце*).

Пригріло сонечко. Вибилось із землі молоденьке житечко – і все зазеленіло навкруги. І дівчинка прив'язала до віночка... яку стрічку? (*Зелену*). Хай зеленіє житечко з обох боків. А потім глянула дівчинка на небо, а воно синє-синє, чисте, без хмарок, і прив'язала вона стрічку... якого кольору? (*Синю*). Що вона означає?

Та тут стало в'янути житечко без водички. А на небі ні хмаринки. І стала дівчинка дощик закликати. Як дощик закликають?

(*Діти співають*).

Тут набігли хмарки, і впали на землю перші краплини – блакитні-блакитні. Зраділа дівчинка дощику та прив'язала... якого кольору стрічку? (*Блакитну*). Так. Блакитну. Що вона означає? (*Водичку*).

Зраділо житечко. А тому що дощик був чарівний – швидко достигло житечко. Зібрали люди врожай та й напекли смачного хліба, з'їла дівчинка окрасць хліба та й прив'язала... яку стрічку? (*Оранжеву*.) Що вона означає? (*Хліб*).

Радісно стало людям, бо де хліб у хаті – там весело. Стали люди щирими, добрими, тоді прив'язала дівчинка малинову стрічку, що означає щирість.

– Яку дівчинка стрічку прив'язала? Що вона означає?

Стали люди багатими, бо там, де хліб, там і достаток. І прив'язала дівчинка яку стрічку? (*Рожеву*.) А означає вона багатство.

– Так що вона означає?

(*У процесі розповіді вихователь прив'язує стрічки до вінка*).

– Діти, які стрічки за довжиною та шириною – різні чи однакові?

– У хатах вінки завжди вішали на білій стіні, на гарному рушнику.

І ми так зробимо з нашим віночком.

– Ви ж не забули, що ви не прості діти, а дітки-квіти?

Проводиться фізкультхвилинка з елементами аутотренінгу:

1. Потяглись квіточки пелюстками до сонця (*заплющити очі*).

2. Загойдались під вітерцем.

3. Нахилились, присіли, доторкнулись до матері-землі, відчули її тепло і знову розправили пелюстки.

4. Закружляли квіти.

– Кружляли, кружляли квіти, а тепер подивіться: віночок наш розсипався. Сідайте і допоможіть мені зібрати віночок.

Проводиться дидактична гра "Збери віночок".

– Ось і зібрали ми вінок. А якої ж форми вінок? Зараз полічіть, скільки квіточок у вінку. (*Шість*). А на якому ж місці мак? Який за порядком чорнобривець? А ромашка? Молодці, діти. Дівчатка, а ви любите носити віночки? Коли ви їх одягаєте? Так. Віночки одягають на свято, коли співають, танцюють.

(*Вихователь бере віночок, співає*):

Як на свято ішли,

Ми віночок знайшли,

Та не знали, де діти,

Мали з того радіти.

А тепер ось який той віночок

Ясний на голівці лежить,

Буде радість в нім жити.

(*Одягають вінок дівчинці на голівку*).

– І очей не відірвати від Оксанки, так гарно!

– От зараз і пограємося, затанцюємо, заспіваємо.

(*Діти стають в коло, в центрі – дівчинка у вінку. Проводиться музична хороводна гра "Плетемо вінок"*).

Діти йдуть хороводом в один бік, Оленка в колі – в інший.

Діти співають: "Ми вінок для Оленки плетемо, зараз гарний їй віночок сплетемо." А тоді питають Оленку: "Кого ти хочеш, Оленко?"

Оленка: "Іди до мене, Максимку гарнесенький. Іди до мене, барвінку малесенький.

(Починає грати музика. Оленка з Максимком танцюють у колі. Так продовжується гра, доки Оленка не "сплете" собі вінок із усіх квітів. В кінці всі діти разом танцюють український танок під народну мелодію).

Підсумок заняття.

Завдання для вихователів, батьків і студентів

1. Складіть конспекти інтегрованих занять: "Намисто", "Українське взуття", "Зимовий теплий одяг українців".
2. Підготуйте український національний костюм для синочка чи доньки, вдягайте його у свята.

КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВІ СВЯТА

"Якщо хочеш пізнати націю – вивчай її свята". Це мудре народне повчання поспробуємо простежити і ми. Віддавна народні свята чергуються з буденною працею. Кожен обряд здійснювався тільки у певний, чітко визначений час Кола Сварога (Зодіаку, річного календаря). Святкові обряди узгоджувались з річними фазами небесних світил, за їхньою допомогою намагалися зміцнити добрі, корисні природні сили та нейтралізувати шкідливі ворожі енергії.

Предки українців святкували вісім головних Сварожих свят: Різдво Божича, Колодій, Великдень, Зільник (Трійця, Русалії), Купайло, Боги – Спаси, Свято Врожаю (осіннє рівнодення), Калиту. Між цими великими святами були менші, але важливі: Місяця, Дани, Громниці, Пташине свято, Велеса, Вербиці, Ярила, Радуниці, Лади, Весілля Свічки (Комина), Рожаниць, Мокоші, Свято Плуга, Свято Роду та ін.

Під час свят дорослі та діти з музикою, танцями, іграми брали участь у ритуальних діях, співали величальні пісні.

Свята на пошану Сонця – найосновніші в традиційній культурі. Започатковано свята сонячного циклу (Коляди, Великодня, Купайла, Калити) ще народами трипільської культури, прадавніми хліборобами. Потім на народні свята були накладені церковні: Коляда стала Різдвом Христовим, Великдень – Паскою, Купайло – Іваном Купалом, Калита – днем Андрія Первозванного.

Чинні програми розвитку, виховання і навчання дошкільників передбачають проведення календарно-обрядових свят у дошкільному закладі та сім'ї. Тож проведемо дітей стежками календарної обрядовості з надією, що і вони поведуть своїх дітей, забезпечуючи тим самим зв'язок поколінь.

Коляда

Це свято зими – Різдво нового світла. Стародавнє слово "різдво" означає народження. Після зимового сонцестояння в пору найдовших зимових ночей (21–23 грудня) починається новий річний цикл обертання Землі навколо Сонця. Отже, Свято Зими, будучи завершальним святом хліборобського року, знаменує початок Нового Сонячного року.

Після хрещення Русі християни в Україні святкують Різдво як народження Сина Божого Ісуса Христа.

Наші предки, у дохристиянські часи, крім інших богів, шанували бога сонця—ЛАДА, влаштовували на честь нього свята. Перше з них припадало на кінець грудня, коли сонце починало "набирати сили та перемагати ніч" і називали його "Коладу", звідси й КО-ЛЯДА.

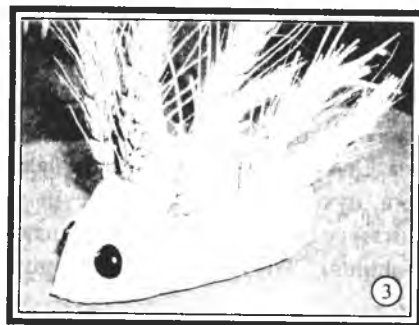
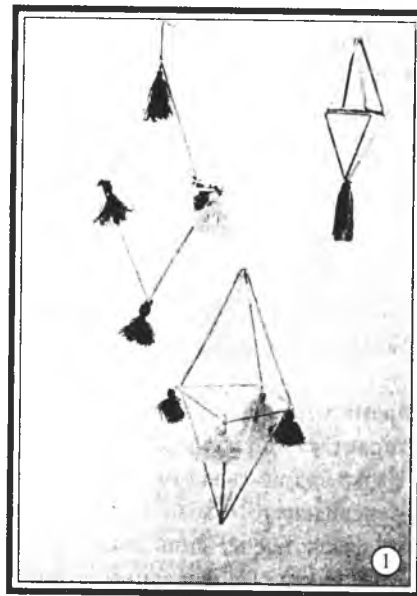
Свято української Коляди традиційно відзначається протягом двох тижнів – (7–19 січня) – у період так званого повороту сонця. У народі з цього приводу казали: "Сонце на літо, а зима на мороз". Це суто родинне свято. Його ще пов'язували із народженням дітей. Родинна радість народження дітей – продовжувачів роду – поєднується з усеземною радістю Нового Сонця. Так уже повелося, що в переддень свят кожна людина намагається вчасно повернутися до своєї родини, бо казали, хто "одіб'ється від сім'ї, той цілий рік блукатиме манівцями".

Новорічна обрядовість давня, як сам світ. Через століття дійшли до нас високі зразки поезики, мудрої сільської філософії, людяної доброзичливості, з якими зустрічали наші прадіди рік грядущий. Колядки й щедрівки, новорічні засівальні обряди, парубоцькі ватаги під супровід троїстих музик з казковими персонажами "меланки" та "кози" – все це глибокі народні традиції, пов'язані з зустріччю Нового року.

Наші пращури готували до цих свят обрядову прикрасу – сніп. Його називали Дідухом. Це, очевидно, йде від дідів. З ними – патріархами роду – пов'язували всю етнічну історію, оскільки "дідівський закон" вважався найвищою формою передачі традицій. Василь Скуратівський розповідає, що виготовляли дідух з кулів або першого зажинкового снопа (подекуди останнього). Верхівка нагадувала конусоподібний сніп із безліччю колосся. Гілки – а за них правили зібрані докупки пучки, що зверху розгалужувались, – обрамлювали кольоровими стрічками, прикрашали паперовими чи засушеними квітами. Це був високомистецький твір, що ніскільки не поступався сучасним ялинкам. Господар до хати вносив Дідуха, вітав присутніх зі святом і казав:

Дуже файний наш Дідух,
Солом'яний в нього дух,
Зерновиті колоски,
Золота солома.
Ставай, пане, на покуття
Сторожуй нам дома!

А ще готували напередодні Новоріччя домашні прикраси – "павуків", "їжачків", "голубів". Техніка їх виготовлення проста. Для "павуків" нарізали різних розмірів житні соломинки, нанизували їх уздовж на нитки й формували з них різноманітні квадратики й куби. За основу брали найбільшу фігуру. До неї підв'язували з боків менші "павучки". Бічні стебла обмотували кольоровим папером або ж пацьорками. "Павуків" підвішували до центрального сволака. Вони тримались на довгих волосинах із конячого хвоста і постійно крутились, завдяки руху повітря, справляючи враження живих істот. Особливе захоплення такі прикраси викликали у дітвори.

Дитячі роботи:
Різдвяні павучки (1)
Різдвяні голуби (2)
Різдвяний їжачок (3)

Поруч із "павуками" сусідили "їжачки". Їх робили з буряка, картоплини, тіста або глини. У виліплєну форму густо втикали невеличкі колоски, потім усе це сушили на комині. Такі мініатюрні іграшки з настовбурченими колючками справді нагадували дивовижних їжачків. Цікаво про цю символіку свят розповідає етнограф Романа Кобальчинська в ж. "Соняшник", № 1, 1995, а про "голубів" ви можете прочитати в ж. "Дошкільне виховання, № 11, 1992.

Давня традиція колядування, як і щедрювання, полягала в тому, що групи молоді, дітей заходили на подвір'я чи до хати, піснями славили господарів, бажали їм здоров'я, достатку, за що отримували певну винагороду. За своїм походженням колядування є дохристиянським звичаєм. Це були календарні народні пісні переважно аграрного характеру, що славили господаря, господиню, інших членів сім'ї; магією слова прикликали до них багатство та добробут. Дитяче колядування мало спрощену форму – від власне колядки залишалася тільки кінцівка – вимога або прохання винагороди. Восьмикутну зірку досі носять на Коляду (магічний знак безкінечного бігу СОНЦЯ небесним Зодіаком).

Невід'ємною частиною колядової обрядовості є "вертеп", своєрідний театр. Існують такі форми народного вертепу: мімодрама (пантоміма), ляльковий театр, "живий" вертеп і комбінована його форма.

Особливо популярною була драматизована обрядова гра "Коза" за участю масок, що мала свій характерний ритуальний сценарій, пісенний і музичний репертуар. Назва походить від імені головного діючого персонажа – парубка, перевдягнутого козою (звичайний костюм рядженого – це вивернутий кожух і дерев'яний макет голови тварини, на рогах стрічки та дзвіночки). Центральним у ритуальному дійстві був танець кози під супровідну пісню, її "вмирання" й "воскресіння", що символізувало циклічний кругообіг часу, прихід Нового року.

У день Нового року хлопчики ходять вранці від хати до хати і засівають зерном (звідси й назва – засівальники), виголошуючи новорічні побажання господарям. Дітей обдаровують гостинцями – пиріжками, горіхами, яблуками, цукерками, грошима, печивом тощо. На Полтавщині дарували дітям спеціальне печиво: хлопчикам – у формі коника, дівчаткам – "барішні". Роздаючи дітям гостинці, господар приказує:

Щоб яблука нам родили,
А грушки, як гарбузята!
Щоб здорові Ви були,
Шанували маму й тата.

В умовах дошкільного закладу вихователь разом з дітьми на заняттях з художньої праці може організувати виготовлення прикрас, на музичних заняттях та у повсякденні діти вивчають колядки, щедрівки, побажання, авторські вірші з нагоди свята.

НАРОДНІ КОЛЯДКИ

* * *

Коляд, коляд, колядниця,
Добра з медом паляниця.
А без меду не така,
Дайте, дядьку, п'ятака,

* * *

Я дівчинка маленька,
Спідниченька рябенька.
Чобітки червоні.
Будьте з празником здорові!

* * *

Одчиняйте скриньку,
Та давайте сливку.
Одчиняйте сундучок,
Та давайте п'ятачок.

Коляд, коляд, колядин
Я, хазяїчко, один.
Винеси мені пиріжок
Та поклади у мішок.
З руками, з ногами,
Щоб бігав за нами!

* * *

Я маленький хлопчик,
Виліз на стовпчик.
З мішком походжаю,
Коляду збираю.
Вечір добрий –
Дайте пиріг довгий.

* * *

Коляд, коляд, колядниця,
Добра з медом паляниця!
А без меду не така –
Дайте, дядьку, п'ятака!
А ви, тітко, гроші –
Колядник хороший

Марія Хоросницька

КОЛЯДА

Містом білим, новорічним
жвавою ходою
ми за звичаєм предвічним
ходим з колядою.
Коляда-колядка

для мами, для татка
і для всього роду
на добро і згоду.
Побувати в кожному домі
ми ніяк не в змозі.

Ходим тільки, де знайомі,
де нам по дорозі...
Коляда-колядка
для мами, для татка
і для всього роду
на добро і згоду.
Зустрічають нас готинно,
а не як попало...

В. Гринько

Ми віншуємо уклінно,
З душевним запалом, –
Так усім нам Українно,
Як ще не бувало!..
Коляда-колядка
для мами, для татка
і для всього роду
на добро і згоду

НА КОЛЯДКУ

Глянь, дитино,
Глянь, кохана,
Наступає
Ніч різдвяна.
Будуть зорі
Мерехтіти,
На колядку
Йтимуть діти.
Йтимуть діти
Із козою,

Із козою-дерезою.
Із ведмедем
Волохатим,
З колядою
Йтимуть в хату.
Глянь, дитино,
Глянь, кохана,
Йде у гості
Ніч різдвяна.

К. Перелісна

КОЛЯДА

На Святвечір раз юрбою
Ми ходили з колядою.
А була така пороша,
Що аж плакав міхоноша;
Бо у торбу з пиріжками
Набивався сніг грудками.
Довелось торбу зняти
Й під пахою прив'язати.

Та як бігли на льоду
Розгубив він коляду.
Пиріжки ми розшукали
Хоч із снігом, позбирали.
А горішки розгубились –
Вранці білки поживились.
Ну, та це вже не біда!
Не пропала коляда!

Марія Хоросницька

КУТЯ

Може, тому,
що з медом, з маком...
Може, тому,
що на порі, –
в народі всім кутя до смаку,

найбільше
звісно, – дітворі!
Борщі ми сьорбаєм
частенько,
нерідко кашу

і куліш...
Кутю натомисть
солоденьку
їмо
два рази в році лиш!..
На вечір,
що святим зоветься,
й на щедрий вечір, –
ось і все!
Хоч як опісля

Олександр Малан

За вікном вітрище дме
Й сніговиця злиться,
А в кімнаті теплим днем
Пахне сушениця.

заманеться –
матуся більш
не принесе!
Такий звичай –
поважна справа.
Додати хочеться лишень;
кутя –
це надзвичайна страва,
кутю ми їли б кожен день!

УЗВАР

Ми нарвали восени
З братом груш багато,
З них узвар п'ємо смачний
На Різдвяне свято.

СВЯТО ВЕСНИ

Разом з пробудженням природи від зимового сну в Україні починається цикл весняних свят. Народ створив чудовий образ весни. Олекса Воропай так подає образ весни: "Вона, ця дівчина-весна, – бажаний і довгожданий гість, її закликають дівчата піснями-веснянками, її зустрічають діти з дарами – солодким печивом у вигляді пташок, її уособлює найкраща з дівчат напередодні св. Юрія "Ляля" або "Леля", що одягає на себе білу вишиту сорочку, кладе на голову вінок з весняних квітів, оперізується "зеленим" поясом з трави і квітів і роздає дівчатам дари-вінки, що вістять весілля". Василь Скуратівський зазначає: "Наші пращури уявляли весну цілком реальною особою – стрункою, веселою, завітчаною та співучою юнкою. Там, де вона з'являлась, все оживало, квітло, дзвеніло піснями".

Закликання Весни пов'язане насамперед із птахами. Найпоширенішою формою зустрічі весни в Україні були дівочі хороводи та веснянки. Оскільки пробудження весни тривале, то й свято можна проводити у березні й навіть у квітні.

По можливості дітей можна виводити за житловий масив, у поле разом з батьками або проводити в музичному залі, створивши в ньому краєвид села.

Напередодні свята вихователь проводить серію спостережень на природі, акцентуючи дитячу увагу на пробудженні рослин, тварин, прильоті птахів, появи весняного сонечка тощо. На заняттях з художньої літератури та в індивідуальній роботі, музичних заняттях вивчають з дітьми веснянки, заклички, весняні ігри, забави. Можна залучити дітей старшого віку до роботи з тістом, виготовляючи обрядове печиво. Важливо попрацювати з батьками, дідусями та бабусями. Вони підкажуть місцевий фольклорно-етнографічний матеріал.

Фрагмент свята "ВСТАЛА ВЕСНА" для старшого дошкільного віку

Під веселу музику діти забігають до залу і сідають на заздалегідь приготовлених килимках.

Ведуча: Встала весна, чорну землю
Сонну розбудила.
Уквітчала її рястом,
Барвінком укрила.

Діти, а ви хочете Весну зустрічати? Так треба ж дозволу попросити. Хто із вас це вміє робити? *(Підбігають дві дівчинки до завідувачої дитсадком або чиеїсь мами, низенько вклоняються і звертаються).*

Благослови, мати,
Весну закликати!
Весну закликати,
Зиму проводити!

(Діти всі разом повторюють це прохання).
Дорослий *(у відповідь):*

Благословляю вас веснянки співати,
Весну-красну зустрічати!

Дорослі і діти співають "Благослови, мати!"

Ведуча: Діти, а чи знаєте ви, що весну на крилах пташки приносять? Ось візьму чарівний ключик та відкрию "небесні ворота", бо мають через них пролетіти пташки.

А хто ж уміє викликати пташок?

Хлопчик *(виходить з гурту):*

Пташок викликаю до нашої земельки,
із теплого краю. спішіть, ластівоньки,
Летіть, соловейки, пасти корівоньки!

(Забігають діти-пташки до залу: вівсянка, ластівка, перепілочка, соловейко, зозуля і ін., заводять Весну. Пташки літають

по залу, а перепілочка підбігає до вікна, роздивляється, присідає, обнімаючи свою голову).

Ведуча: Зажурилась перепілочка.

Перепілочка: Бідна моя ти голівочка,
Що я рано із вирію вийшла,
Усе сніги та й позамітали...

Соловейко *(виграє у водяного солов'я):*

Не журися, перепілочко,
Я всі сніги та й порозмітаю,
Буде сісти де, гніздечко звити,
Буде де малих діток плодити...

(Пташки розсідаються на різні килимки).

Ведуча: Добридень, Весно! Пора тобі вступати у свої права, ти така красива. *(Весна вклоняється на всі сторони, даючи можливість на себе роздивитися).*

Дитина: Ой, весна, весна, днем красна!
Що ж ти нам, весно, принесла?

Весна: Принесла я вам літечко,
Ще й рожеву квіточку.
Хай вродиться житечко,
Ще й озимая пшениця
І усяка пашниця!

(Діти виконують хоровод "Весна іде").

Дитина: Весно, весно, що ти нам ще принесла?

Весна: Принесла я вам літечко,
Ще й запашне зіллячко,
Ще й квітка до квіточки,
Щоб квітчались діточки.

(Діти виконують хоровод "А вже весна").

Весна: Діти, а де ж ваша подояночка?

Діти: Ось вона. *(З'являється дівчинка, прибрана вербовими галузками. Діти грають в гру "Подояночка").*

Весна: Дівчатка, станьмо до танцю, Кривого танцю, в якого немає кінця.

(Весна заводить старших і менших в танок).

Весна: Діти, а ви вірші про мене вчили, так розкажіть, а ми послухаєм. *(Вірші читають хлопчики).*

Весна: А я люблю сонечко, дощик. Хто вміє їх кликати?

(Молодші діти розповідають заклички "Вийди, вийди, сонечко", "Іди, іди, дощику").

Дівчинка: Три зіроньки – докупоньки,
А місяць угору.
Заспіваймо весняночки
Та й підемо додому.

(Діти виконують веснянку "Ой, минула вже зима").

Ведуча: Колись грали дорослі та діти у цікаві ігри весною "Горобець", "Василечко", "Дід Панас", "Перепілочка" *(за бажанням дітей пограти в 1–2 весняні народні ігри)*.

Весна: Діти, а я ще для вас принесла незвичайних пташок *(пригощає дітей і присутніх "жайворонками", "гусочками", "голубами")*.

Ведуча: "Пташки повертаються до гнізд, а діти до хліба".

ВЕЛИКДЕНЬ

Народні звичаї і традиційні обряди, пов'язані з Великоднем, цікаві та різноманітні. Познайти дітей з ними лише через свято, що рекомендується проводити в старшому віці, складно. Зробити це більш успішно допоможе щоденна робота вихователя в період підготовки до свята, яка дасть змогу познайти дітей із звичаями і традиціями українського народу.

Великдень на Україні – це свято весняного воскресіння, оновлення природи, це Великий День повороту сонця. Ритуальне дерево весняного Нового року – верба. Великодня Верба – Прадерево Життя всіх хліборобських народів.

Великдень – початок хліборобського року. Християни святкують Великдень як воскресіння Сина Божого Ісуса Христа. "На Великдень червоне яєчко славиться", – казали в народі. Розмальоване яйце стало також одним з основних атрибутів Великодня, а з ним і писанка – символ відродження життя після зимової закутості. Писанкарство – особливий вид стародавнього українського мистецтва. Своєрідні, смачні народні страви готують до свята: печуть солодкий, запашний хлібець, який прикрашають барвінком – Паску. Великодні забави з крашанками – це відгомін давніх ритуалів стимулювання здоров'я.

Ці основні штрихи свята доступні дітям дошкільного віку. Напередодні свята змінюється зміст спостережень за сонечком, вербою, працею людей тощо. Скільки веснянок можна прослухати, вивчити, заспівати разом з дітьми!

Спираючись на широкі можливості художньо-літературного матеріалу, з святом можна знайти дітей уже на третьому році життя. Пропонуємо орієнтовний хід такої роботи: до приходу дітей

вихователь у куточку біля килима садить в підрешітку руденьку курочку на яйця, заздалегідь видуті, на столі – матеріал для виготовлення крашанок та плоскі форми яйця. По закінченню гігієнічних процедур вихователь обіграє віршик "Курочка":

Куд-куда, куд-куда. *(наслідує звуки курки)*

Вийшла курочка руда... *(виносить курочку до дітей)*

Стала курка говорити: *(підносить її до вуха)*

"Я знесла яєчко, діти!"

Діти за вказівкою вихователя шукають, де ж курочка знеслась, знайшовши яєчка гукають вихователя. Він бере яєчко, сідає до столу, малює крапанку, а діти, сидячи на килимку, спостерігають. А потім бажаним пропонує плоскі форми і діти повторюють дії вихователя. Спостерігаючи роботу дітей, відмічається їх старанність.

Для дітей цього ж віку вихователь може підготувати настільний театр *("Казочка про писанку" Андрія М'ястківського)*. З особливим задоволенням діти беруть участь у драматизації твору Тамири Коломієць "Гарна хатка у курчатка" (4 рік життя): вихователь готує заздалегідь хатку для курчатка, яка з одного боку біла, а з іншого – розписана писанка. Відповідно до тексту вихователь бере на себе роль автора, а роль курчатка виконує дитина середньої чи старшої групи. Сонечком може бути дитина молодшого віку, а небо, лісок, ягідки червоні, грибок – діти, що сидять на килимку відповідно до тексту.

За словами ведучого: "А як сонечко зайшло,
Спати в ліжечко лягло"

дітям пропонується відпочити (покласти ручки під щічку, закрити очі, подрімати). У цей час вихователь повертає хатинку, стукає. Всі прокидаються, розглядають писанку, перераховують кольори і йдуть до хатинки.

З дітьми 5-го року життя можна підготувати гру-драматизацію за твором Івана Бондарчука "Писанка Оксанки" або "Де поділися Мартусині яєчка?" О. Гаєцької.

Для дітей старшого дошкільного віку доступні "Писанка" (Великодня казка) З. Мензатюк чи казка "Паска", або "Великодня пригода", "Пригоди писаночки" Лесі Храпливої.

На вечір розваг можна підібрати загадки, великодні ігри:

Може і розбитись,

Відгадайте, що за диво

Може і звариться,

В шкарлупі – два їства.

А захоче, в птаха

А воно саме біленьке,

Може перетвориться. *(Яйце)* Тупоносе, ще й довгеньке... *(Яйце)*

Хатинка біленька,
Хатинка кругленька
Хатинка була
Спочатку ціленька
А як тріснула в кінець –
Тут і вискочив жилець. *(Яйце і курчатко)*

Якась така бочка
Котилась з горбочка.
Впала, розбилась.
Нема того бондарця,
Щоб поправив кадібця. *(Яйце)*

Сидить птах на білих горах.
Із мертвого живого дожидає. *(Курка на яйцях)*

В одному барильці два напичочки,
Нема ні піночки, навіть дірочки. *(Яйце)*

Як уродилася, то була я біла.
Тепер подивіться, рябенька я і ціла.
Мені змалювала Оксаночка бочки.
У жовті, червоні і білі квіточки...
Лежу на столі коло круглої паски,
Моргаю до сиру, тулюю до ковбаски,
До хрону, до масла, до бабки сміюся,
Ану, відгадайте лишень, як я звуся? *(Писанка)*

У фарбах катається, до церкви збирається. *(Крашанка)*

Що святіше за хліб? *(Паска)*

Серед населення центральної України існувало багато ігор з писанками чи крашанками. Найпоширенішими з них такі: "Навбитки", "В котка", "В кидка", "Хованки", "Діставалки", "Прокоти у ворітця", "Закоти в ямку", "Покрути яйце".

Можна вивчити і прислів'я:

"За тиждень Великдень, недалечко червоне яєчко".

"Будь великий, як верба, а здоровий, як вода, а багатий, як земля".

"Красна ріка берегами, а Великдень – пирогами".

В індивідуальній роботі з дітьми, залучаючи батьків, можна розучувати вірші. Їх читали здебільшого діти, переважно хлопчики, перед хрещеним батьком, матір'ю, дідусем, чи бабусею, іншою ріднею. За таке поздоровлення діти діставали від господині крашанку, а від господаря – гроші. Про Великодні свята ідеться у віршах Т. Шевченка, І. Калинець, С. Жупанина, М. Хоросницької, Лесі Храпливої, К. Перелісної та ін. Зацікавлення дітей і батьків викликає до створення святкових композицій.

Великодні композиції

Матеріалом можуть стати крашанки, писанки, паски, зелень, курчата тощо. Доречно використати вироби народних умільців – плетені кошики, декоративні вази, вишиті рушники чи серветки. Залучаючи дітей до праці, доцільно підготувати зелений рослинний фон. Зелень повинна вирости так, щоб у ній могло сховатися яйце (сягати 7–8 см).

Зразки писанок Полтавщини зібрані в каталозі С. Кульжинського та "Таблицях писанок Пелагеї Литвинової" (1870–1871 рр.). Обидва джерела дають однакову картину писанкового візерунку та кольору. Батьків і старших дошкільників варто вчити читати писанкові орнаменти.

Писанки Полтавщини багатобарвні та декоративні. На них по білому, червоному, жовтому або світло-зеленому фону наносяться зазвичай рослинні чи геометричні орнаменти у два-три кольори.

Орнаментация полтавських писанок різноманітна. Геометричний орнамент на писанках Полтавщини виступає домінуючим. Геометричні мотиви складаються з перехрещення прямих ліній, сполучення їх у вигляді восьмикутної зірки (безконечник, сорококлін, драбинки, сонечка – традиційний малюнок для писанок Полтавщини та й всієї України). Як зразок неперевершеної майстерності – *полтавський безконечник*, що проходить білою діагоналлю через сферичну поверхню яйця. Жовта драбинка оздоблює безконечник, червоні плями на зеленому тлі надають писанці об'єму.

У рослинних візерунках сполучаються реалістичні та стилізовані квіти з відомими назвами: рожа, повна рожа, земна рожа, хмелик, польова квітка, гвоздики, маків цвіт, сосонки, барвінок і ін. Квіти також є одним з найпоширеніших мотивів на писанках. Цікавою є полтавська писанка "*маків цвіт*", де на білому тлі намальована велика червона квітка з жовтими крапками на кінцях пелюсток. Центральна пляма зелена, обрамлена білим віночком. Поясок зелений з чорними смужками. Писанка з *хмеликом* також яскрава, весела, навколо неї, неначе віночок, в'ється біло-жовта гілочка хмелика, згори і знизу бачимо гарну зелено-жовту квіточку – зірку на червоному тлі. Надзвичайної краси писанка з *дубовим листям*, де чергуються червоний та чорний кольори.

Іноді в рослинну композицію вкраплялися фігури людей та тварин (сорочі, курячі, гусячі та шулічі лапки, павучки). Цікава писанка "*сороки*", на якій на чорному тлі зображено птахів із білими хвостами, хвилястими лініями білого, червоного, жовтого кольорів.

Гілочка

Безконечник

Метелики

Бокова рожа

Квітка

Дубове листя

Круторога

Писанки Полтавщини

Сьогодні мотиви писанок використовують у моделях дитячого та дорослого одягу, тому їх можна розглядати у процесі одягання чи роздягання дітей.

Старших дошкільників доречно ознайомити з музеєм писанки в місті Коломия, єдиним у світі пам'ятником писанці в Канаді.

Своєрідною дослідницькою роботою для дітей є *одержання природних барвників*. Барвники традиційно виготовляли з компонентів живої природи – кори дерев, листя, коріння, плодів та квітів. Існували свої строки збору та заготівлі сировини, суворий режим дозування, чітка технологія заварювання тощо. Особливих канонів дотримувались при заготівлі трав – тут, як вважають знавці своєї справи, багато залежало, на яку фазу місяця, в який день, навіть годину зібрано барвникове зілля. Скажімо, материнку й мокрину, з яких готували червону фарбу, збирали лише в день Луки (5 травня за новим стилем). До того ж годилося зривати не голіруч, а в рукавицях, щоб при фарбуванні не з'являлись плями. Практично з кожної бадилки, яка зростала в саду, городі, полі чи лісі, можна було отримати барвник. З дикої груші, наприклад, виготовляли декілька фарб: з кори – темно-коричневу, з листя – жовту. З кисличок (диких яблунь) – жовтий, з досить ніжними відтінками колір. Подібні фарби можна отримати з квітів ромашок, горицвіту, молодого тополі і навіть з гречаної полови. Для темносиніх барвників використовували цвіт сон-трави, а для зеленої, чорної фарб – груші та рясту. Для одержання коричневого кольору заготовляли кору верби, крушини (вовчих ягід), дуба, берези, листя та шкарлупу волоського горіха, вижатиї сік хмелю, лушпиння цибулі тощо.

Як барвники використовували також окремі породи глини. Заготівлю охри здійснюють і зараз у нас на Полтавщині (у селі Грем'яче Миргородського району). Ось які широкі можливості для праці дітей, вихователів і батьків.

ЗЕЛЕНА НЕДІЛЯ

У даліні віків бере початок свято розквітлої природи – Зелена Неділя. Це свято відзначали ще хлібороби часів Трипільської культури. Весь тиждень Зеленої Неділі називався русальним. Для жителів Наддніпрянської України це було родове свято Русалії. Його святкували всенародно. Дзвеніли і вулиці, і поля, і луги від пісень русальних, від ігор скомороських, від музики "сопелів, бубнів, гуслів".

Християни у ці дні відзначають свято Трійці, зіслання Святого Духа.

В основі ЗЕЛЕНИХ СВЯТ, крім сонячного культу та культу покійників, лежить культ ДЕРЕВА, культ КВІТІВ. Три дні перед Зеленою Неділею і три після неї називаються Зеленими святками. Ушанування Сонця в період з переходу Весни на Літо відбувалось

цілий тиждень. У цих днях мовби втілено весь процес світобудови. Спершу шанували зелену Природу – плели вінки, клечали оселі, подвір'я, а в останні дні – пошановували русалок, поминали померлих і проводили русалок.

Ще й донині наші люди називають свято Зеленою, або Кле-чальною Неділею. У суботу вся родина дбає про красу хати. Дочки допомагають матері, а сини – батькові. Вішають рушники над вікнами – віддаючи шану Світлу. Це його в світлицю пропускає вікно, тому й найбільша кімната називається світлицею. На вікна кладуть м'яту, любисток – щоб хлопці любили, поруч – деревій, щоб кохання кріпилось та душа даремно не бентежилася. Польові квіти для врожаю затикають за рушники. Знімають скатерку з столу, на кожен ріг кладуть по зубцю часнику і посипають стіл чебрецем. Ним же посипають лавку, долівку, щоб голова "не боліла й не скорбіла". І на вікно по зубочку часнику кладуть, бо Русалки дуже бояться його запаху. Запаху лепехи вони теж не переносять, то нею затрушують долівку. Щоб вберегтися від русалок, з собою носили полин, часник, любисток. Сама ж русалка говорить про це в пісні:

Якби мені не часник,
Не полин та холодна м'ята,
То тут би була тобі хата.

Батько із сином зазвичай приносили клечання – гілки дуба, явора, липи, ясена, тих дерев, що їх в Україні шанували ще з правіку, поклонялися їм і ушавляли. Як священному дереву поклонялися дубові та бажали, щоб людина була здоровою і такою ж дужою. Явір уособлював собою образ захисника народу – козака, липа – здоров'я, бо була носієм священного дару – меду (її ритуально пошановували, обвиваючи барвінком). Ясен був символом гінкого росту. Гілочки дерев ставили по кутках хати, запихали за образи, двір також прикрашали. Дві гілки на тину коло хвіртки устромляли, потім усі будівлі, які є на подвір'ї, заклевали кругом під дах.

Уся хата зсередини та знадвору вбиралась у барвисту й зелену клечінь, що створювало рівновагу душевну між хатою і природою, між родиною і землею.

Сценарій обрядового свята "ЗЕЛЕНА НЕДІЛЯ" для старшого дошкільного віку

У світлиці ведуча (Мати оглядає убранство):

Назриваю зілля – вибуялих трав,
Лепехи нарвати – побіжу на став.
Ніченька-черничка до нас завіта.

Мати: А де ж це мої помічники?

(До залу заходить батько з дітьми – хлопчиками. Вони несуть клечання – гілочки дуба, клена, липи, ясеня та лепеху. Хлопчики розходяться по кутках залу, розносять гілочки, розтрушують лепеху на підлогу. Мати хвалить помічників. По закінченню роботи батько з дубовою гілкою в руках стає серед залу і промовляє).

Батько: Сонце ясне, Сонце праведне, святі наші діди – лада, духи лісів, вод і полів, зустрічаємо вас, вітаємо з літом, шануємо вас і запрошуємо!

(До залу забігає гурт дівчаток. Вони у віночках із польових і лісових квітів, у руках зілля – любисток, васильки, лепеха, полин, материнка, чебрець, м'ята, барвінок, сокирки, дзвіночки, деревій, медунка – по 1–2 рослини).

Мати: (з книшем і квіткою у руках): Русалоньки-нявоньки, красні дівоньки, потерчата бідненькі, дітоньки маленькі, дівчат-хлопців не займайте, жита не збивайте; по межах-суловках бігайте-грайте, ниву хороніть – просимо вас, схиляємось з книшем та квітами! Усе зле, усе лихе, громовая тучо, великая зливо, – нас минай, нашої нивки, худібки не займай!

Мати: Донечки-дівчатка! Що за квіти Ви принесли?

(Дівчатка по чергово з квітами виходять на середину хати, розповідаючи про квіти).

1-ша дівчинка: Вийшли ми за стінку,
Нарвали барвінку,
Лепехи і м'яти
Принесли до хати.
Буде веселенько
Вбрана наша хата.
Адже в нас сьогодні свято.

2-га дівчинка: З давніх-давен українці шанували квіти. Ось чебрець – символ спокою родини та здоров'я дітей. Ним затрущували стіл у свято.

Мати: Так зробіть же, діточки, і Ви так.

(Дівчатка знімають скатертину зі столу і затрущують його чебрецем).

Мати: Ось поставлю вазу та складемо букет.

(Вибігають 2 дівчинки, з любистком в руках).

– Щоб у нашій родині була злагода та любов – поставимо любисток.

(Вибігають 2 дівчинки, з дзвіночками в руках).

– Поставимо дзвіночки – бо це ж дитяча радість.

Цілий день дзвенить дзвіночок,
В поле зве, як на урок.
Хтось дзвінків нарве пучок,
Заплете їх у вінок.

(Вибігають 2 дівчинки, в руках у них деревій).

Він тугий стеблистий,
Має листячко перисте,
Мов посічене дрібненько,
В нашій хаті веселенько.

(Вибігають 2 дівчинки, в руках у них барвінок).

Листя буйне і шкіристе,
На землі воно лежить.
Квіт блакитно-вогнянистий,
Фіолетово-срібlistий
В хащах і гаях горить.
В'ється з пагорків долинок,
А зоветься він *(барвінок)*.

Мати: Барвінок – символ розвитку дівочої краси, вінків, а також емблема добрих духів.

(Вибігають 2 дівчинки, в руках у них м'ята).

– М'ята, то емблема дитячого здоров'я:

Пахне м'ята, пахне м'ята
Дужче яблук і вишень.
Як пом'яти в пальцях м'яту –
Будеш пахнути цілий день.

(Вибігають 2 дівчинки, в руках у них материнка).

Листя – сплющене яйце,
Наче щіточки – суцвіття
І рожево-сині квіти.
Це не просто бадилінка –
Зветься квітка *(материнка)*.

– Ця квітка – емблема материнської любові та здоров'я дітей.

(Вибігають 2 дівчинки, в руках у них полин).

Ця трава – це поля син,
Гіркий та пахучий він.
Упізнали, дітвора?

Полином зветься ця трава.

– Полин оберігає всіх від відьом і злих сил.

(Вибігають 2 дівчинки, в руках у них васильки).

Веселий, ясний був деньок,
Пішла я в поле погулять,
Щоб любим діткам на вінок
Васильок назбирать.

– Васильки – це символ чоловічої краси й доброти.

1-ша дівчинка: Ходімте до криниці та віночки споліснемо.

2-га дівчинка: Тільки йдемо до нашої криниці, там така вода добра, що віночки стануть наче квіти рососою вмиті.

3-тя дівчинка: Із зеленої розкоші будемо всі хороші.

4-та дівчинка: А тепер всі у віночках зелених збираємось на співання.

*(Проводиться обряд "водити тополю". Дівчатка вибігають на середину залу з вигуком: "Тополя! Тополя!" До них приєднуються хлопці. А в куточку зали дорослі з декількома дівчатками прибирають **ТОПОЛЮ**. Беруть дві рівні палки, гарні гілки зеленого дерева, різнокольорові стрічки збирають з-поміж себе, хустки, намисто, збирають квіти. Дівчатка виводять **ТОПОЛЮ**, ставлять в середину, утворюють всі разом коло, яке починає рухатись за сонцем, всі протяжно співають Тополі).*

Стояла Тополя	Перша сокілка –
Край чистого поля.	Горпинка-дівка.
Стій, Тополенько,	Друга сокілка –
Стій не розвивайсь,	Галочка-дівка.
Буйному вітроньку	Третя сокілка –
Не піддавайсь.	Вірочка-дівка.
На тій Тополі –	Четверта сокілка –
Чотири сокілки.	Катричка-дівка.

Стій, Тополенько...

Тополя *(після співу кланяється й промовляє):* Здоров'я Вам доброго й віку Вам довгого!

Мати: Доброго здоров'я і Вам, дівчатка та хлопчики, дякуємо, що нас так славно пісню привітали. А чи чуєте ви, десь музика лунає?

(До залу виходять "скоморохи" з бубнами, сопілками, гусями. Вони танцюють, грають, співають разом з дітьми, жартують).

Мати: Діти, а ви бачите, що до нас ще хтось заглядає, але боїться зайти.

(З обох боків до залу заглядають русалки. Це дорослі, не-перодягнені в довгі білі сорочки з розпущеним волоссям).

– Діти, вони, певно, бояться. А ви знаєте чому?

Русалка:

Якби ж нам не часник,
Не полин та холодна м'ята,
То тут би була наша хата.

Мати: Діти, приймемо гостей. Вони такі хороші, люблять з дітьми гратись, веселитись. Приховаєм трошки трав, яких вони бояться.

(Проводяться ігри "Не залоскочи", "Русалчині трави").

(Веселощі-радощі закінчуються, Мати проводить Русалок):

... Ой проведу я русалочок до бору,
А сама вернуся додому.
Ідіте, русалки, ідіте
Да нашого жита не ломіте...
Да наше житечко в колосочку,
Да наші дівоньки у віночку...

(Дітей пригощають пиріжками з сиром, запрошують на вечерю до групи).

СВЯТО КУПАЛА

У літній період найменше свят, адже у хліборобів тоді найвідповідальніша пора – жнива. Свято Купала припадає майже на середину літа – 7 липня. Це час сонцевороту, пишного буяння й розквіту природи, а разом з тим короткого перепочинку хліборобів перед жнивими. О тій порі трави, вода, вогонь особливо цілющі, здатні очищати і лікувати. Майже по всій Україні лікарські трави заготовляли лише на Купала. До кожної рослини були свої промовляння та молитви, якими люди намагали спрямувати животворну силу собі на користь.

В Україні побутовало повір'я, що на Купала сонце "грає"-сяє, міниться різними кольорами. На землі тоді запалювали багаття – маленькі сонечка. Полум'я і дим вважалися теж цілющими. Тому перестрибували через багаття – щоб цілий рік бути здоровими. У ніч на Купала вода чудодійна, здатна долю провіщати. Отож купалися всі: і старі й малі. Купальська ніч вважалася сприятливою для розгулу нечистої сили. Тому, щоб захистити себе і домашню худобу, хату обсівали маком, у хліві вішали обереги – кропиву, серп, ніж. По всіх кутках села люди ставили купальські віхи – завітчані колеса на жердинах, символи сонця.

Марена і Купало (Купайло) – основні дійові особи обряду. Марена (Марина, Маринонька – Купальниця) – це вербова, чи соснова гілка. На Полтавщині це була гілка чорноклену або вишні. Її прикрашали квітами, стрічками, намистом, свічками. Купайло – висока тичка з прив'язаною вгорі солом'яною лялькою. На неї одягали сорочку. Навколо цих атрибутів водили хороводи, співали пісень. Наприкінці дійства Мариноньку та Купала топлять у воді або спалюють, знищують все лихе "раз і назавжди".

Як і у всіх народних святах, у святкуванні Купала беруть участь і діти. Разом з дорослими дівчатами рвуть квіти і дівчатка, вчать плести вінки, а найменшим виплітають віночки матері, сестри. Для маленьких дітей матері ставлять купайлицю в садках, подвір'ях, допомагають завітчати і навчають співати.

Сценарій обрядового свята "ОЙ, НА ІВАНА, ОЙ, НА КУПАЛА" для старшого дошкільного віку

(Свято проводиться біля відкритого басейну чи в музичній залі. До залу забігають дівчатка з квітами барвінку, чебрецю, любистку, м'яти, волошок, захованих за спини).

Ведуча: Дівчата, а де ж ваші віночки? Ви що квітів не нарвали? Нема з чого вінки плести?

Дівчатка: І квіти є, і музика є, та нікому нам допомогти.

Ведуча: Як нікому, а де ж це ваші мами? Шановні мами, допоможіть своїм дочкам віночки плести, пісню співати.

(Заходять хлопці з піснею "Йдуть дівоньки", несуть Купайло. Мами плетуть з доньками віночки і співають "Піду я в садочок". Хлопці прислухаються до співу та влаштовують Купайло посеред залу. Мами одягають віночки донькам на голови, і вони виходять до хлопців. Ведуть хоровод "Де Купало ночувало?".)

Дівчинка: Хлопці, а Купалицю вирубали?

(Хлопці здвигують плечима).

Дівчинка: Гей, вийди, Грицю на вулицю,
Та вирубай нам Купалицю.

(Гриць вибігає за двері, несе гілку, її влаштовують у центрі залу).

Ведуча: А чи вмієте, дівчата, Купалицю прибирати?

(Дівчатка прикрашають її, а дорослі співають пісню "Ой летіло помело").

Ведуча: Дівчата, а з яких квітів ви плели віночки? А рожа була у вас? *(Ні!)* Давайте, посіємо рожу. Ставайте в коло.

(Проводиться гра "Посію я рожу". Обирають Рожу, Сто-рожу. Всі діти разом з ведучою ідуть по колу, імітують процес сіяння, співають):

В нашому садочку,
В тихому куточку
Посію я рожу.
Виростає хай непомітно –
Влітку нам на радість квітне.

Ведуча: Де наша Рожа? А де Сторожа?

(Виходить дівчинка Рожа і хлопчик Сторожа. Рожа присідає (вона ще маленька). Діти, присідаючи, ведуть навколо хоровод "В нашому садочку"... Рожа поступово підводиться на весь зріст /виростає/. Сторожа біля неї засинає. Дівчинка-ведуча відвертається. Тільки-но Рожа виросла, діти підбігають до неї і роблять рухи, немов обривають листочки. Ведуча повертається, обурено вигукує):

Що це за Сторожа,
Общипана Рожа.
Так робить не гоже.
Бери свою Рожу
Поганий Стороже!

(Рожа і Сторожа стають у хоровод).

Ведуча: Доведеться посіяти нову Рожу!

(Гра починається спочатку з новими Рожею і Сторожею. Коли виростає квітка, Сторожа її обкопує, доглядає. В цей час діти плескають у долоні).

Ведуча *(повертається і радісно вигукує):*

Яка гарна Сторожа,
То й квітка гожа!

(Діти довільно танцюють. Гра повторюється).

Ведуча: Молодці, дівчатка, гарно прибрали купальське дерево. А хоровод водити вмієте?

(Ведуть хоровод "Кругом Мариноньки ходили дівоньки". Після закінчення хороводу хлопчики підбігають до дівчаток, знімають віночки, ті намагаються втекти. Зняті віночки хлопці вішають на Марену).

Ведуча: Діти, а чи знаєте ви, що колись на свято Купала при-бирали купальську віху – колесо, що символізувало сонце? Дорослі для вас теж приготували її, прибрали стрічками, квітами. Красиве наше "сонечко"? Так пошануймо його таночком.

(Діти сідають на місця, а дорослі виконують пісню "Ой там на Купала жаба в борщ упала").

Ведуча: Купальське свято багате на жарти, сміх. Діти, а чи не пора кропиву перескакувати?

(Вибігають хлопчики, влаштовують по залу 4–5 рослин, беруть по рослині в руки, чекають підходу дівчат. Дівчатка розбиваються на 4–5 гуртів, стають одна за одною, з розбігу перестрибують, якщо не вдалося, то хлопчики намагаються "пожалити" кропивою, промовляючи: "Щоб здорова була, цілий рік не хворіла". Утомившись, діти сідають відпочити, а дорослі виконують пісню "На нашій юлоїці (вулиці) дівочок рядочок". Діти підспівують).

Ведуча: Весело грались на Купала, а ви ще хочете пограти? Я познайомлю вас із цікавою купальською грою.

(Проводиться гра "Горілка". Діти стають парами. Перед ними Сторож. Він співає (промовляє):

Гори, гори ясно,	Дві ворони:
Щоби не погасло.	Раз, два, три –
Глянь на небо –	На перегони!

(Пари розбігаються, не розриваючи рук. Сторож доганяє: "Хто попався – сторожуй, а дівчину віддай").

Ведуча: Розгулялась дівчора,
А додому вже пора.

На згадку про наше свято дівчатка понесуть додому віночок, закинуть на хату, щоб щастя і здоров'я в ній було для всіх, промовляючи:

Лети вінок,
Сплету через годок.

А хлопчикам відломлю по гілочці купальського дерева, понесіть на город, кладіть на огірки чи капусту, щоб добре вродили.

ЗАЖИНКИ, ЖНИВА, ОБЖИНКИ

Жнивний цикл та обжинкові обряди завершують календарну обрядовість року. Колись свято починалось у полі. Причепурені господарі всією родиною в "легкий день" виходили в поле. З собою брали хліб, сіль, воду.

В умовах дошкільного закладу свято може проводитись на ділянці, якщо виростили злакові культури, чи в музичній залі.

Сценарій обрядового свята "ОБЖИНКИ" для старшого дошкільного віку

Зала, вбрана колосками, відтворює поле. Група старших дошкільників, відображаючи "невеличку" сім'ю Омелька, заходить до зали. Всі учасники – в українських костюмах. Батько несе хліб і сіль, мати – воду, сини йдуть з косами, а дочки – з серпами. Голівки дівчаток пов'язані білими хустинами. Заздалегідь підготовлені колоски для "Дідуха", "Вінка".

Ведуча: Підіть – но в серпні за село:

Там сонце степ оповило,
І висне жайворон над ним,
І пахне духом медяним, –
Співає далеч степова,
В степу – жнива.

На нашому полі теж дозріли колоски. Ось і жінці вже йдуть.

(Сім'я обходить зал, ведуча характеризує її. Всі зупиняються біля ниви, **Батько** стає на схід сонця, скидає капелюха і благословляє: "Дай, Боже, в час добрий, в доброму здоров'ї пожать та й на той рік дождать". Всі інші сідають на зелений килимок спочити після дороги. Мати бере серп і зажинає ниву, розповідаючи про зажинковий сніп).

Ведуча: Чи готові дівчата маму змінити?

(Вибігають дівчатка з серпами до середини залу, по чергово промовляючи прислів'я):

"Принеси нам, серпок, стільки кіпок, як на небі зірочок".

"Серпневого дня зимовим тижнем не заміниш".

"Швидко жніть до оборіжка – буде пирогів повна діжка".

"От діждали літа та нажали жита, поставили в копки і вдарили гопки."

Ведуча: Ой, які завзяті у нас робітниці! Тож нехай вони затанцюють, а ми заспіваєм.

(Всі співають "Як діждали літа", а дівчатка виконують танок з серпами).

Ведуча: Вийшли б в поле косарі, а дівчата – відпочили.

(Всі співають "Косарі" обр. Я. Степового, а хлопчики з косами танцюють).

Ведуча: Може, перепочинуть наші жінці, та пограємо.

(Проводиться українська народна гра "Голуби": спочатку обирають собі назви якоїсь пашні ("жито", "овес", "ячмінь" і т. ін.). Господар, якого спочатку вибирають, каже: "Мої голуби все жито поїли!". Той, що назвався "житом", одмовляє: "Жито

ціле, голуби полетіли на овес!". "Жито" й "овес" обмінюються місцями, а Господар і собі намагається сісти на місце котрогось із них. Хто залишився без місця, той стає Господарем).

Мама: Любі, діти, а чи знаєте Ви, що віночки плели не лише з квітів, а й з колосків саме цієї пори? Ось погляньте, дівчатка, які віночки я для Вас приготувала.

(Мама одягає віночки по чергово декільком дівчаткам, а перша дівчинка, вибігаючи до середини, говорить):

– Добра була нива –
Сто кіп жита зродила,
Сто кіп і снопочок
Мені на віночок.

(Проводиться музична гра "Котився віночок").

Батько тим часом готує "Бороду", а мати обжинковий сніп і вінок. Діти сідають навколо батьків, слухають їх розповідь про "Бороду" та "Дідуха").

Ведуча:

Добра нивонька була,	дівчата косаті...
Сто кіп ізродила.	Кінець нивоньці, кінець!
Жали її женці,	Сплели із жита вінець,
Та самі молодці:	Взяли сніп та починок,
Хлопці вусаті	Нарядили із нього обжинок!

(Діти-женці підносять батьку вінок, а мати пригощає всіх короваєм чи пирогами. Сім'я повертається додому).

ДОДАТОК № 6

Ігор Калинець

ВЕРБНА НЕДІЛЯ

Тоненьким прутиком
Виводить мама дивним писачком
По білому яйці воскові взори.
Мандрує писанка по мисочках
Із цибулинним золотим узваром.
З настоями на травах і корі,
На веснянім, і на осіннім зіллі –
І писанка оранжево горить
У філіграннім сплеті ліній.
То вже вона, як дивовижний світ,
То вже дзвенить, як згусток сонця
Буяють буйно квіти у росі,
Олені бродять в березневім сонці.

І стилізовані сплітаються сади
У маєві густих обрамлень,
Мереживом найтоншим мерехтить
Геометричний космацький орнамент.
І я поплив у світ дитячих мрій
На білі колискові оболоні...
Котились писанками із гори
Ясні сонця у мамині долоні.

Марія Хоросницька

ВЕРБНА НЕДІЛЯ

Себе вітаємо
Тоненьким прутиком
З вербовим котиком
Легеньким дотиком...
Радісну вістку

Собі говоримо,
Що день великий,
Не поза горами,
Що вже за тиждень
Буде Великдень.

ВЕЛИКДЕНЬ

Від землі
аж до небес –
Великий день:
ХРИСТОС ВОСКРЕС!

З дзвіниць
гаївкам навздогін
три дзвони б'ють
за дзвоном дзвін,
голосять чудо
із чудес:
ВОІСТИНУ ВОСКРЕС!

ВЕЛИКОДНЯ ГРА

Стали діти у кільце,
в кожного в руках яйце.
Марті випало на славу
розпочати цю забаву,
дуже милу, престару
великодню гру.
Ходить дівчина кільцем
і постукує яйцем...
Що не стукне – трісь і трісь, –
яйця тріскають чийсь...
Мартине – ціле, тверде, –
Марта рада далі йде...
Стук-стук-стук...

І раптом – хрусь!
Гру продовжує Петрусь.
Стукнув всього
разів три
і так само вийшов з гри.
За Петром пішов Максим,
декілька дівчат за ним...
В Олі писанка ціла,
Оля в грі перемогла!
А тепер, відомо всім,
всі за стіл до Олі в дім
їсти яйця, все, що є...
Просить цей, що виграс.

Катерина Перелісна

ГАРНА ПИСАНКА У МЕНЕ

Гарна писанка у мене	Хоч не зразу змалювала,
Мабуть, кращої й нема,	Зіпсувала п'ять яєць,
Мама тільки помагала,	Та як шосте закінчила,
Малювала ж я сама.	Тато мовив: "Молодець!"
Змалювала диво-пташку,	Я цю писанку, напевно,
Вісім хрестиків дрібних,	Для Івана залишу,
І малесенькі ялинки,	А для мами і для тата
І поясочок поміж них.	Дві ще кращі напишу.

Степан Жупанин

ПИСАНКИ

Ввечері матуся нас чарує,
Писанки на виставку малює.
Віск черпає пищиком із блюда,
Очі мами лагідно сміються.
Очі мами світяться у ласці:
Квітоньки на писанці зірчасті,
А на другій – півники та бджоли,
Ми таких не бачили ніколи.
А на третій писанці – зірничі
Ще й під ними золоті жар-птиці.
На четвертій – олені та сарни,
А на п'ятій – рушничок прегарний.
Ввечері матуся нас чарує,
Писанки на виставку малює.
Дивиться і тішиться матуся:
Я у неї малювати вчуся.

Ніна Мудрик-Мриц

ЗАЙЧИКОВА ПРИГОДА

Ішов зайчик крізь лісок,	Налякався зайчик: "Ах!"
Ніс торбину писанок.	Заховався у кущах.
Вийшов зайчик на горбок	Вийшли діти у лісок,
Зачепився за пеньок.	Назбирали писанок.
Покотились на боки	Залишили в лісі сміх,
Зайчик, торба, писанки.	Щоб радіти зайчик міг.

На ці слова є музика В. Таловирі, віддрукована у журналі
"Початкова школа" 1991, № 3.

Тамара Коломієць

ПИСАНКА

Розмалюю писанку, розмалюю,	Розмалюю писанку, розмалюю,
Коника гривастого намалюю,	Рублену сопілочку намалюю,
Розмалюю писанку, розмалюю,	А моя сопілочка буде грати,
Соловейчика-любчика намалюю.	Буде коник весело танцювати.

* * *

Тішиться маленька паска,	Всі готуються у хаті,
Тішуся і я,	Я вже йду надвір,
Що несу її в руках я,	Зелень свята задивилась
Що вона моя.	У синій простір.

Леся Храплива

ОДАРОЧКА МАЛЮЄ

Ой малює Одарочка	Кожне каже: – На писанці
Писанки червоні,	Я вже не віднині!
І біжать до неї взори:	Мене здавна так писали
Півні, зорі, коні.	Та ще в Україні!
Кожне просить на писанці	Подумала Одарочка,
Його написати,	Сіла за роботу.
Кожне хоче звеличати	Вже всі взори на писанці
Господне Свято.	В Велику Суботу!

Тамара Коломієць

ГАРНА ХАТКА У КУРЧАТКА

У маленького курчатка	Між травицею-травною,
Коло кладки – біла хатка.	Між зеленою, густою.
А від хатки до дороги	– От якби, – зітха курчатко, –
Стежка стелиться під ноги.	Колір цей мені у хатку.
Із розчинених воріт	Тут стежиночка мала
Вируша курчатко в світ.	До струмочка довела.
Йде, а сонечко з гори	А в струмочку небо синє
Заглядає у двори,	В кожній світиться краплині.
Розсипає по лужку	– От якби, – зітха курчатко, –
Квіти в жовтому пилку.	Колір цей мені у хатку.
– От якби, – зітха курчатко, –	Далі пагорбок, пеньок,
Колір цей мені у хатку.	Під пеньком товстун грибок
А стежиночка в'юнка	У коричневій шапчині
Далі, далі утіка –	Став на варті при стежині.

– От якби, – зітха курчатко, –
 Колір цей мені у хатку.
 Ось, нарешті, і лісок,
 І зозулин голосок.
 На галявці, на осонні, –
 Спілі ягоди *червоні*.
 – От якби, – зітха курчатко, –
 Колір цей мені у хатку.
 Так ішло воно, дивилось,
 Доки добре натомилось.
 Через поле, через сад
 Повернулося назад.
 А як сонечко зайшло,
 Спати в ліжечко лягло.

Люлі-люлі... Спить курчатко...
 Сонце встало. Йде на кладку.
 Ближче... ближче підійшло
 Диво-пензлика взяло,
 В чисті барви умочало –
 Хатку всю розмалювало.
 Тук! – прокинулось курчатко.
 Вийшло. Глядь – оце так хатка!
 Засміялося: Чудова!
 Вже не біла – кольорова.
 Як же звуться кольори?
 Запитаю в дітвори.
 Хто зуміє їх назвати,
 Буде в хатці гостювати.

Чи запам'ятали ви, які кольори допомогли курчаткові прикрасити хатку? Назвіть їх.

Андрій Крат

ПИСАНКА

Я з-за столу не вставала,
 На яечку малювала
 Роду нашого святиню –
 Українську берегиню.
 Гарна писанка у мене,
 Бо вона для тебе, НЕНЕ!

Леся Храплива

ЩО РОБЛЯТЬ ЗВІРЯТА?

Взялися звірята
 Писанку писати,
 Бо ж іде Великдень,
 Це велике свято!
 Зайчик на драбині
 Пише взори сині.
 А лисиця помагає, –
 Така добра нині!
 Мишка із грибочка
 Видивляє очка:
 – Буде у звіряток
 Писанка ніврочку!

Гуска ще під крила
 Квачик захопила.
 Пташка заспівала:
 – Всім робота мила!
 Лиш сова проспала
 Люто забурчала:
 – От, мені дали би;
 Я намалювала б!
 Кінчають звірята
 Писанку писати,
 Раді та веселі,
 Що надходить свято!

Леся Храплива

ВЕЛИКОДНЯ ПРИГОДА

Засвітило сонечко ранком у віконечко. Поклала мама в кошик паску, писанки, ковбаску та поклікала донечку Параску.

– Від себе і від Батька, і від мене занесеш Бабусі Свячене!

І пішла Параска: в кошику ковбаска, писанки і паска. А дорогою дивуються горобчики:

– Цвірінь! – що в Параски вишита запаска.

Іде Параска, вийшла на горбок. А до неї Бровко-песик: скік та скок!

– Куди ідеш та що несеш?

– Несу я паску, писаночки, ковбаску, від Батька і від Мами і від мене – несу Бабусі Свячене.

– А не буде там чого і для мене? – Бровко питає, хвостиком махає.

– Писанки Матуся написали оленями, півниками, сонцями прикрашали. Не на те трудилися мої Ненька, щоб з'їв Бровко писанки смачненько!

– Подивись, Парасю, ще раз на Свячене: може, там найдеться що для мене? – Бровко питає, хвостиком махає.

– Білу паску – не малі це речі. – Мама цілу ніч місили ще й пекли у печі. Ой, багато мали з нею праці! Чи ж годиться пасочка – собаці?

– Подивись, Парасю, ще раз на Свячене: я голоден – чи нема нічого в кошику для мене?

– Лиш ковбаска, вся товстенька, з салом. Мама її довго начиняли, ще й пекли! Я знаю, їсти ти готовий, та не дам ніяк ковбаски – псові!

– Поглянь, Парасю, в кошик – ще ж бо не порожній він! – Бровко благає, хвостиком махає.

– Не порожній, ще остався... хрін. Викопаала я його сама в городі – може, стане Бровкові в пригоді?

Дала Параска Бровкові ласощів тих, а Бровко лиш понюхав та: – Аааапчих!

В носі закрутило, в очах потемніло. Пчихнув Бровко, заточився та штовхнув Параску. Випустила вона з рук кошик, паску, писанку, ковбаску...

Покотилася з горбочка паска, а за нею стежкою всі писанки й ковбаска, а за ними кошик і Параска, а за ними, гавкаючи, Бровко-пес.

Котилися, котилися ранок весь. Аж мусили стати, бо докотились до бабусиної хати. Встала тоді Параска, позбирала в кошик паску, писанки, ковбаску та промовила:

– Бабусенько, я від Мами, і від Тата, і від мене принесла я ласощі вам та Свячене.

І сказала, як пригода приключилася: як усі вони з горбочка покотилися.

А Бабуся – нум Параску цілувати. Посадили її на покутті в хаті, а Бровкові біля порога дали велику кість. А він зубами – хап! і їсть, і досі їсть!

ПРИГОДИ ПИСАНОЧКИ

Була собі дівчинка Оріся. В школі добре вчилася, дома як могла, помагала Матусі. Тому всі Орісю дуже любили: і вчителька в школі, і Мама, і Батенько.

А коли прийшов Великдень, задзвонили дзвони, подарувала Мати Орісі гарну писанку. Квітками, чічками, барвними олениками розмальовану. Подякувала Оріся Мамі, завернула писаночку в шовкову хустинку та пішла з Батьками в церкву. А після Служби Божої зібралися біля церкви Орісині подружки. Кожна з них дістала того ранку писанку від Матусі, та ні одна не була така гарна, як Орісина. Стали дівчатка одною писанкою об одну цокати, пробувати, чия сильніша. Вдарилася Маруся своєю писанкою в Орісину. Марусина на шматочки розбилася, трохи чистого, святочного одягу їй не поплямили, а Орісина ціла осталася. Вдарилася Ганнуся об неї своєю – і Ганнусина луснула. Спробувала Христя – і її писанка розпалася. А Орісина ціла, ще й рада, що всі інші писанки побила. Поклала Оріся свою писанку в траву, а сама пішла з подругами – гаївки виводити. Як тільки писаночка почула, що ніхто на неї не дивиться, та й покотилася по м'якій, зеленій траві. Покотилася через стежку, та церковним подвір'ям та через ворота та дорогою, аж ген далеко, в ліс... А в лісі пташки так щебечуть, так співають. І квіти білі, та сині, та жовті свої голівки розкривають. І виглядають з трави цікаво. А на вершках дерев вітер – пустунчик грається з молодим, зеленим листям.

Котилася писанка все далі й далі в ліс. Аж напроти неї – дивись! – скаче сіренький зайчик-Побігайчик.

– Ти хто така будеш, красна паняно? – спитав чемненько та звичайненько.

– А ти хто такий, сірий та ще вухатий?

– Я зайчик-Побігайчик. Лісом стрибаю, в город по капусту забігаю, від лиса та від вовка-неситого що сил в ногах втікаю.

– А я писанка, та ще й великодня! Мене Орісина Матуся довго блискучим воском писала, в різних-прерізних красках купала, поки я вся квітками та чічками та барвними олениками розцяцькована стала!

– Дуже ти мені сподобалася, писанко. Давай, будемо разом лісом мандрувати!

– Ото! А хіба ж ти мені рівня? Я всі писанки Орісиних подруг побила! Куди тобі до мене?!

– А таки ходи зі мною, лугом та бором та зеленою травною! – став зайчик просити.

А писаночка розлютилася:

– Не хочу й не піду! Зажурився зайчик, розвісив свої довгі вухка та пішов, куди ноги несли, куди очі бачили. А писанка покотилася далі. Котиться вона лісом, а напроти їй – курчатко. Маленьке та жовтеньке та немов пушинка м'якеньке.

– Ти хто така будеш, красна паняно? – питає.

– А ти хто таке, мале та пухнате та неповоротне?

– Я курчатко маленьке. Загубилося від квочки, від своєї неньки... Лісом блукаю, друзів шукаю. Будь ти мені подругою!

– А я писанка, та ще й великодня! Мене Орісина Матуся довго блискучим воском писала, в різних красках купала, поки я вся квітками та чічками та олениками розцяцькована стала...

Поглянуло на неї курчатко та й каже:

– Дуже ти мені, писаночко, до серця припала! Ти мені, мабуть, і ріднею приходишся! Давай будемо разом мандрувати, дороги шукати!

– Ото! А хіба ти мені рівня? Я всі писанки Орісиних подруг побила. Куди тобі до мене!

Стало курчатко просити та благодіти:

– А таки ходи зі мною, лугом та бором та зеленою травною...

Та писаночка розлютилася:

Не хочу й не піду! Зажурилося курчатко жовтеньке, аж слізки з очей крильцятами втирати стало. Та пішло, куди ноги несли, куди очі бачили. А писанка покотилася далі. Аж закотилася на лісову галяву. На галяві паслося ягнятко маленьке та біленьке та кучеряве.

– Ти хто така, красна паняно? – спитало-заблєяло воно.

– А ти хто таке, мале та вухате та коструbate?

– Я ягничка-невеличка. Вийшла поскубати свіженької травички. Свіжу травку, запашні квіточки випасаю, друзів собі шукаю.

– А я писанка, та ще й великодня! Мене Орисина Матуся довго-довго блискучим воском писала, то в жовтій, то в червоній, то в вишневій красці купала, поки я вся барвиста, мов веселка, стала.

Поглянуло на неї ягнятко:

– Ти мені з першого погляду сподобалась! Давай підемо разом!

– А хіба ти мені рівня? Я всі, всі писанки Орисиних подруг побила, а коли в ліс зайшла, сама, без нікого дорогу знайшла! Бачиш, яка я!

– Бачу, бачу, що ти неабияк краля, та таки вдвійку нам веселіше буде. Будемо разом квіток шукати: ти зі мною, а я з тобою, лугом та бором та зеленою травою.

А писанка розлютилася, аж ніжною тупнула:

– Не хочу й не проси!

Похнюпилося ягнятко, а слізюньки з очей кап-кап-кап... Вже й травичка свіжа-весняна не смакує. Та само пішло, куди ноги несли, куди очі бачили. А писанка покотилася далі. Аж квіти весняні дивом дивувалися, пташки на деревах співати забували:

– Що це за панянка, барвиста, мов веселка, лісом та лугом мандрує? А писаночка щораз то більше на гордошах надувається, кругом розглядається, та собі думає, що другої такої красної на всьому світі немає.

Аж ось наступила на камінчик, зачепилась об корінчик та впала прямо в ямку, що її колись лисиця для своїх лисенят викопала. Впала писаночка, та не розбилася, бо з усіх писанок найміцніша була. Не розбилася – та вилізти з ямки – ніяк! Що лиш спробує, то вмить знов на саме дно скотиться. Бачить писаночка, що їй, мабуть, тут прийдеться пропадати, в ямці загинати, бо ніяк їй на гору дістатись. Стала вона тоді гірко плакати-ридати.

– Ой, бідна я, бідненька! Ніхто мене не чує, ніхто не порятує! Ой, якби був зі мною зайчик-Побігайчик, чи курчатко маленьке, чи ягнятко біленьке! Вони добре знали б, мене з біди порятували б!

Довго довго плакала-ридала писаночка, аж почув її здалека зайчик-Побігайчик. Прибіг над ямку, побачив писаночку. Покликав курчатко. Курчатко покликало ягничку. Стали разом гукати, може, хто прийде писаночку визволяти:

– Геей-гууу-гуу!

Гукали, гукали, аж почули їх здалека Орисині подруги. Бо коли вони побачили, що нема на траві Орисиної писанки, всі гуртом побігли за Орисею її шукати. Пішли вони за голосом звірят та зайшли аж над ямку, що то лисиця колись своїм дітям на кубло

копала і що в неї тепер писаночка впала. Побачила Оріся свою писаночку. Подала їй руку, витягнула з ямки. Та стала на radoшах свою писаночку цілувати. А тоді всі разом побралися за руки й завели веснянку: Оріся, і Маруся, і Ганнуся, і Христя, і зайчик, і курчатко, і ягнятко, і писанка.

Іван Бондарчук

ПИСАНКА ОКСАНКИ

Ранок. Оксанка з мамою пішли до церкви святити паски. З кошичка Оксанки випала писанка. Вона лежала у траві. Прилетіла синичка. Побачила писанку і защебетала:

– Яке гарне яєчко! Котра це пташка такі чудові яєчка несе? – запитала в білочки, що на дубі сиділа.

– Не знаю, – сказала білочка, – це яєчко, мабуть, якоїсь райської птиці. Поспитай у зайчика. Він під дубом сидів, може, й бачив. Синичка спитала у зайчика.

– Не знаю. Я спав, накритий своїм довгим вушком. І нічого не бачив. Піди спитай у сонечка. Сонечко високо ходить, усе бачить, усе знає, – сказав зайчик. Синичка спитала у сонечка. Сонечко з-за хмари посміхнулося і каже:

– Це яєчко не райської птиці, а звичайної курочки. Це дівчинка Оксанка так гарно його розмалювала. Несла святити і загубила.

– О, це ж сьогодні Великдень! – вигукнули звірята.

– Христос воскрес! – сказало сонечко.

– Воістину воскрес! – відповіли зайчик, білочка, синичка.

А в церкві задзвонили дзвони.

О. Гаєцька

ДЕ ПОДІЛИСЯ МАРТУСИНІ ЯЄЧКА?

Мама-зайчиця заглядала стривожено через щілинку хатки, що сховалася в садку під листям і кущами ожини. "Смішні діти! Що вони роблять під вікном великої, білої хати? Певне, щось побачили цікавого, бо заглядають і слухають", – думала вона.

За хвилину Ласуня і Сіревушко бігом поспішали стежкою в сад, ховаючи щось під сюртучками.

– Куди ви тікаєте? Я ж вам казала, що це негарно підглядати та підслуховувати? – крикнула їм навздогін.

– Ми не підслуховуємо, це наші вушка такі, що самі слухають! – відповіли зайченята матусі і зникли між квітками.

– О, це, певне, Мартусенька почастивала їх знову солодкою морквою, і вони ховаються поміж чудовими тюльпанами, де можна спокійно "похрумати" подумала зайчиця. Тим часом Сіревушко вже пильно стругав писальце із пір'ячка, що знайшов на стежці, а Ласуня обережно витягала з-під сюртучка яєчка та ховала їх у траві і зажурено схлипувала: "Де ж ми візьмемо фарби?" Часу не було багато, бо вони бачили, як Мартуса з мамою писала писанки. І почули, що вже завтра – Великдень. Але підслухали зайчиків стрункі тюльпани: усміхнулися, щось прошептали і скинули по листочку зі своїх пишних кольорових голів Зайчикам. Ось буде чим розмальовувати яєчка!

Робота закипіла. Цілий день ніхто не бачив Ласуні і Сіревушка, а надвечір Мартуса знайшла їх між кущами, а біля них кольорові писанки.

– От де вони, от де мої яєчка, що були на вікні. Мартуса не тільки не сварила своїх малих улюбленців, але погладила та подарувала маленький кошичок. Скільки було радості вранці, коли під церквою біля дівчинки сиділи два зайчики зі своїми писанками.

Зірка Ментазюк

ПИСАНКА

(Великодня казка)

– Кудкудак! Кудкудак! Знесла яйце як кулак! – закудкудакала курка на весь двір, та гарне ж яке: схоже на білий світ. Бо в світі сонце, а в яйці золотий жовток. Кудкудак! Під хатою на стільчику грілася проти сонечка бабуня Марія.

– Яйце? Та кругле, біленьке! Візьму його на писанку. І вона поклала яйце в решето до таких же, як воно, білих та кругленьких. Тоді розтопила ярого воску.

– Ходи-но, Івасю, писанки писати. Взяла бабуня писачок. Раз і лягла на яйце гарна лінія. Два! – і розкреслилось яйце навхрест.

– Бабуню, чуєш, бабуню! – запитав Івасик. – Що це за квіточка у тебе намальовалася?

– То, Івасю, не квіточка. То знак сонечка золотого.

– Бабуню, чуєш, бабуню! – знов Івасик. – А то що за цяточки-крапочки навхрест між промінням?

– Не цяточки, Івасику. То чарівні знаки дощу. Розписала бабуня писанку, в фарбі пофарбувала, – і стала писанка доладна, барвиста!

Настав Великдень. Бабуня Марія покликала Петрика, Оксанку, Івасика, Василюку всіх своїх внучат.

– Натє, внучата, по писанці. Гайда викочуватись!

Покотив Івась свою писанку:

– Ану, хто до неї докотити зуміє?

Котять діти писанками. На них вербички та хрестики, та клинці-вітрячки, та вигадливі поясочки, так і мерехтять! А в небі сонце сміється, світлом розливається.

– Чи будеш ти, сонечко, весь рік щедро світити? – питає в нього яйце-писанка.

– Буду, буду, бо на тобі мій таємний знак, ти котишся – мене до землі приворожуєш!

– А чи будеш, дощику, землю поливати, зілля напувати?

– Буду, буду бо на тобі і мій знак магічний. Ти по землі котишся, мої струни-срібнодзвони до неї прив'язуєш!...

По двору курка никала. Стала, видивляється на писанку, милується нею.

– Що воно за яйце-райце, барвисте й зірчане? Мабуть, самого Сонця дитя. Я б такого зроду не знесла...

А писанка котиться по землі: теж буде сонце, будуть дощі й буде в світі щастя! Хто його шукатиме – неодмінно знайде.

СЦЕНАРІЙ КАЗКИ "ПАСКА"

(для дітей дошкільного віку)

Дійові особи: Яйце, Хрін, Шинка, Ковбаса, Крейда, Паска, Сир, Масло, Свічка, Писанка.

Яйце: Хтось тисне щохвилини, не чую рук вже й ніг.

Затерпла всенька спина, й болють вже правий бік.

Гей! Хто тут, озовися! Наліг, що все тріщить.

Ти чуєш? Піднімися, не можу вже терпіть!

Хрін: Хто ние біля мене у цей святковий день?

Яйце: Це я, яйце свячене... Хтось душить, наче пень.

Хрін (придивившись): То шинка, друже милий, обабіч розляглась... Спить, бач, як знахабніла (*Відсуває шинку*).

Шинка (прокинувшись): А вам до того зась...

Яйце (радісно): Тепер уже вільніше, та й біль вже не такий...

Хрін: І вигляд веселіший.

Яйце: Ти добрий, хоч гіркий.

Хрін: Що за такого мають, мені не дивина...

Проте всі поважають, як прийде лиш весна.

Сьогодні свято – Паска... Я незамінний тут, Який я добрий з м'ясом...

Ковбаса (*ображено*): Хвалько ти, шалапут!

Смачніша всіх на світі і найсмачніша я,

Мене їдять і діти, і вся людська сім'я.

Беруся радо в боки

– Гей, гоп са-са-са-са,

Червоні в мене щоки – танцює ковбаса!

Масло: Я теж потрібне людям, їм ситності даю...

Мене і в страві люблять, і хворі з медом п'ють.

Без мене свято-пасха не може обійтись.

Сир: Скажи мені, будь ласка, чи гірший я, ніж ти?..

До мене дай сметани – хоч пальці оближи.

І вареники із мене, чи не смачні, скажи?...

Паска (*гордо*): Та що вам говорити, важливіша я тут!

Без мене вас святити до церкви не підуть!

Я – голова над вами, мій рід йде з давнини,

Шанують нас віками і славлять щовесни.

Та й Паскою Великдень звуть люди з давнини,

Тоді і день великий, як Паска на столі...

До того ж я багата родзинками, медком...

Їдять мене на свято із медом, молоком.

Крейда: Я теж, як ви, свячена – лиш з церкви принесли -

На дверях, хоч не вчена, маюю я хрести.

Писанка: Я писанка-красуня, вся в рисках і квітках,

Красу митців несу я, їх славлячи в віках.

Мене кладуть у свято на пишному столі,

Щоби моїм убранством втішалися малі.

Шинка: "Краса", "Любов" всі трублять...

Давно я знаю вас! Однак мене всі люблять,

Без всяких там прикрас!

Писанка: Без мене наше свято не буде тим, чим є,

Бо писанка багато всім радості дає.

Хрін: В цій писанці українська душевна глибина:

Жива блакить барвінка, й хода весни краса!

Свічка: О, знати ми повинні ціну собі й другим,

Любов, як ту святиню, нести до серця всім.

Свята – це дні єднання, з родиною родин.

Вони нас всіх гуртують – народ завжди єдин!

Ми знаєм тільки чвари і множимо роздор...

Українці! Досить сварок – єднайтесь під прапор!

Так нашому народу Франко давно казав:

Будуймо ж дім із згоди, бо слушний час настав.

Розмову припиняймо... Вже йдуть господарі...

ВЕЛИКОДНІ ІГРИ

ГРА "НАВЕЙТКИ"

Один тримає в руці крашанку, носком догори, а другий б'є носком свого яйця. Потім б'є другий по кушці, тобто по протилежному кінці. Чия крашанка розіб'ється з обох кінців, той програв: він віддає свою крашанку тому, хто виграв.

ГРА "В КОТКА"

З похилого місця з перепорою внизу котять яйця, одне за одним, намагаючись котити так, щоб попасти своєю крашанкою в крашанку партнера. Правила: хто частіше попадає, той більше виграв.

ГРА "В КИДКА"

Один з партнерів кладе дві крашанки на такій відстані одна від одної, щоб поміж ними не могло прокотитися яйце; другий партнер стає на відстані одного сажня і кидає свою крашанку; якщо він попадає одночасно в обидві – виграв, а якщо попадає в одне, або не попадає в жодне – програв.

ГРА "ХОВАНКИ"

Кладуть кілька шапок, під одну з них крашанку; хто відгадає, під котрою з шапок є крашанка, той виграв, а не відгадає – програв.

ГРА "ДІСТАВАЛКИ"

Кладуть яйце на землю. У десяти кроках від нього стоїть один з партнерів, що хоче виграти яйце. Йому зав'язують очі хусткою. З зав'язаними очима він відміряє 10 кроків, розв'язує очі і має дістати до яйця, не сходячи з місця. Якщо дістане – виграв, якщо не дістав – програв.

ГРА "ПРОКОТИ В ВОРІТЦЯ"

Партнери перед початком гри кладуть у шапку по одній крашанці, потім на рівній ділянці ставлять ворітця із вербових гілочок, розміром в три крашанки. Відходять від ворітця на три кроки і стараються прокотити свої крашанки у ворітця. Виграв той, хто перший прокотить свою крашанку через ворітця, він же забирає крашанки із шапки. Така ж гра "ЗАКОТИ В ЯМКУ", де замість ворітця викопують ямку, в яку треба закотити крашанки.

ГРА "ПОКРУТИ ЯЙЦЕ"

Учасники гри по команді розкручують крашанки, чия крашанка довше крутиться, той виграв і забирає обидві крашанки.

Крім цих ігор у крашанки чи писанки, існує ще багато інших. Ми назвали лише найпопулярніші серед населення центральної України. Грає не тільки молодь, але й дорослі, жонаті чоловіки. Жінки й дівчата в іграх участі не беруть.

Завдання для вихователів, батьків і студентів

1. Складіть сценарії свят, вивчаючи особливості рідного краю.
2. Заплануйте підготовчу роботу до свята Зеленої Неділі.

НАРОДНІ РЕМЕСЛА

В доіндустріальний період, а на селі й довше, всі більш-менш складні речі робили ремісники (простіші майстрували самі селяни й міщани). Ковалі й слюсарі виготовляли металеві вироби й деталі до дерев'яних предметів. Кушніри вичиняли шкури й шили кожухи та інші хутряні речі. Шевці виготовляли різні види взуття. Одяг: свити, жупани, шаровари, плахти, запаски, сорочки тощо – шили кравці. Гончарі створювали безліч різновиду посуду: миски, глечики, горщики, тикви, барильця, куманці, інші керамічні вироби, наприклад, кахлі. Проте найпоширенішими були деревообробні ремесла. Адже здебільшого знаряддя та предмети побуту були дерев'яні. Теслі будували житла, що в більшості районів України ставилися теж із дерева. Столяри майстрували віконні рами, наличники, двері, а також столи, лави, ослони, мисники. Виготовляли й знаряддя праці: плуги, рала, борони, ткацькі верстати. Вози та сани – то було ремесло стельмахів. Колісники робили колеса, ложкарі вирізали ложки. Розвинутим було бондарське ремесло. З рук бондарів виходили цебри, діжки, хлібні діжі, балії, бодні, шаплики.

Нелегко було колись освоїти ту чи іншу професію. Перший етап – учнівство. У цехах українських міст для хлопчиків, що приходили опановувати ремесло, існував навіть випробувальний термін, у ході якого виявляли їх здібності. У цей строк, що тривав кілька років, учень оволодівав основними прийомами і навичками, пов'язаними з майбутньою професією, засвоював правила поведінки, моральні засади, що існували в цеху.

В українських містах своїх синів майстри вчили особисто, передаючи сімейні традиції і секрети. Відправляли дітей в учнівство і до великих промислових центрів (Києва, Львова, Кам'янця-Подільського). Відбувши навчання, хлопець проходив обряд "визвілки" (посвячення в майстри) і йшов у "мандри", тобто мав попрацювати у майстрів різних міст. У тих мандрах удосконалював професійні знання і навички, а також засвоював традиції цехового співжиття. З кожного цеху, де йому доводилось працювати, підмайстер діставав документ з оцінкою своїх успіхів у освоєнні ремесла та поведінки. Повернувшись додому, кандидат у майстри проходив обряди "єднання цеху", під час яких перевірялися його знання і навички. Виготовлявся і урочистий виріб ("шедевр"), що в Україні звався "штукою", "пробою".

ГОНЧАРСТВО

Гончарство – сивочоле рукомесництво наших прадідів, одне з найдавніших занять людини. Вважається, що воно бере початок з епохи пізнього палеоліту, з тих пір, як люди стали вживати варену їжу. У давніх слов'ян, які жили на Подніпров'ї, перші гончарні вироби з'явилися в Іст. н. е. Протягом тисячоліть з глини виробляли посуд для води, вина, масла – горшки, пізніше – таблички для письма, цеглу для будівництва, іграшки для дітей, статуетки богів; навіть монети і медалі робили з глини. Перші глиняні вироби (а це був здебільшого посуд) грубі та примітивні ліпили руками, тому і вживаються поняття: "горшkolіпи", "ліпити горшки". Пізніше, з появою ручного гончарного круга, а потім і ножного, гончарі стали виготовляти речі більш вишуканої форми, і згодом просте гончарне ремесло перетворилося на мистецтво.

Серед різноманітних ремесел Лівобережної України особливе місце належить гончарству. Перші спілки гончарів з'явилися тут задовго до появи класичних цехів, які в містах Лівобережжя оформилися в 30–40-х роках XVII ст. Гончарством займалися у містах і містечках: Батурин, Березна, Борзна, Гадяч, Глинськ, Глухів, Зіньків, Ічня, Козелець, Конотоп, Короп, Кролевець, Лохвиця, Лубни, Любеч, Ніжин, Новгород-Сіверський, Опішня, Остер, Переяслав, Полтава, Ріпки, Ромни, Седнів, Семенівка, Сміле, Стародуб, Тулигове, Хомутець, Чернігів, Ямпіль. Серед них відомі центри Полтавщини: Опішня, Гадяч, Зіньків, Лохвиця, Лубни, Семенівка, Хомутець і інші.

Хомутецький гончар Г. Гнатченко

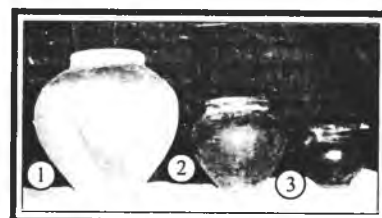
Кумани: для молока (1),
олії (2), води (3)

Тазки для пасок (великий для
батька, маленький для матері й
маленькі для дітей)

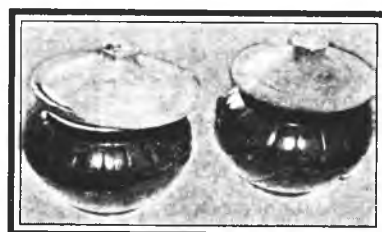
Макітра та макітерка

Горшки: сніз (1), борщівник (2),
кашник (3)

Тикви для води

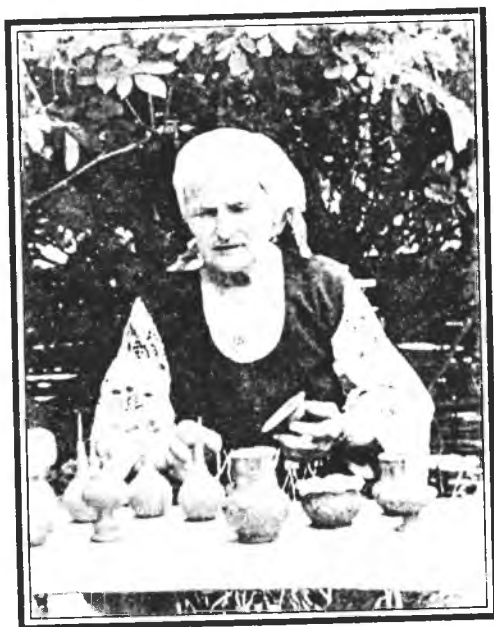

Горшки з покритками

Гончарні вироби. Перша пол. XX ст. с. Хомутець, Миргородський р-н,
Полтавської обл. Гончар Федір Гнатченко

На Сорочинському ярмарку демонструються й сьогодні вироби опішнянських і хомутецьких майстрів.

Дітей дошкільного віку краще знайомити з тими виробами, що найбільш характерні для Вашої місцевості. У цьому Вам допоможуть батьки, дідуся та бабусі, старожили вашого краю. Підберіть яскраво виражену ілюстрацію праці гончара, організуйте короткочасний її розгляд, розкажіть про історію гончарства, а потім помістіть її в куточку самостійної художньої діяльності. Наступного

Опішнянські майстри
Євдокія Пошивайло

Багатий асортимент виробів випускає сьогодні Опішнянський завод "Художній керамік". Їх можна об'єднати у три найбільш характерні групи:

- мальований декоративно-побутовий посуд;
- декоративно-скульптурний посуд;
- керамічна скульптура малих форм

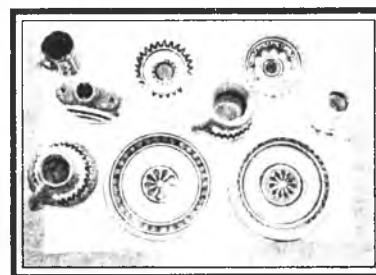
Олесь Пошивайло

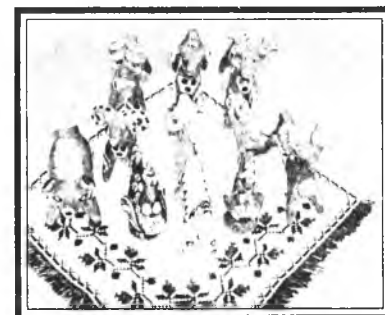
Опішнянські квітники

Опішнянський кухлик

Дрібний дитячий посуд – монетки

Опішнянські свистунці

Набір для вареників

Глечики

Опішнянські вироби

разу педагог розповідає про глину – основний матеріал даного ремесла.

Здавна люди вважали глину, як і землю, матір'ю-годувальницею, джерелом сили і здоров'я. В Україні глина наділялася магічними, цілющими властивостями. Тому в народі говорили: "Коли об глину потрешся, того й наберешся". Природа гончарної глини ототожнювалась з природою кам'яного вугілля. Вважалося, що вона "росте", а тому на вибраних місцях невдовзі наростає знову. Вона може залягати цілими пластами або у вигляді окремих гнізд, тоді говорили, що вона "росте стовпами". Глина була не скрізь. Її треба було знайти. Спеціальна гончарна глина повинна бути певної якості, ні тонка "пісна", ні жирна масна. Копати глину було важко, адже необхідно приготувати колодязь (яму), потім накладати її в посудину, що називалась по-різному в різних регіонах (цебро, ночовочки), і мотузкою витягати на поверхню, вантажити на воза і везти додому. В народному календарі існували дні, коли суворо заборонялось копати глину. Традиційна пора копання глини гончарами – з пізньої осені до ранньої весни. Вважалося, що земля взимку накопичує в собі життєдайну силу для прийдешнього року.

Готувати глину для дитячого ліплення краще разом з дітьми. Малюки можуть, наприклад, допомогати місити глину. Тут же доцільно розказати, як гончарі раніше місили її. Добуту глину не використовували відразу. Вона повинна "лігувати", тобто витримуватися цілий рік на відкритому повітрі. За цей час її поливали дощі, покривав сніг, обдували вітри. Все це було на користь глині. Різні домішки-листочки, корінці, камінці перегнивали, вимивались. Потім глину сушили, розбивали на дрібні шматочки, дробили, пересіювали на решеті і, насамкінець, розбавляючи водою, замішували її, як тісто. Місили ногами, часто цілою родиною, багато годин, знову старанно промацували руками, викидали камінці, корінці. Качаючи глину, розривали, з'єднували, вимішували так, щоб у ній не залишилося жодного пухирця повітря. І тільки тоді, коли глиняне тісто легко відставало од рук, глину ділили на однакові грудочки, різних розмірів, залежно від того, що будуть ліпити.

Розглядаючи гончарні вироби, вихователі та батьки можуть розказати дітям про клопітку працю гончара. Великий круг обертається, як маленький всесвіт, його рухає гончар ногами, штовхаючи справа наліво. У цей час на маленькому крузі з грудки глини він робить виріб. Його рухи розмірені, неквапливі, він відчуває глину. Користується гончар простим, але цікавим інструментом. Напри-

клад, ножиком. Він виготовляється з дерева, а складається ніби з двох геометричних фігур: прямокутника і трикутника. Посередині прямокутника – дірочка, куди вставляється палець, так гончар тримає свій інструмент. За допомогою ножика гончар робить вироби однакової товщини по всій поверхні. А щоб зняти з круга виріб, він користується міцною ниточкою чи тоненькою дротинкою, нею зрізає виріб близько біля круга, тоді дно буде рівне і гладеньке. А щоб сам виріб був гладеньким, на нього хлюпає злегка водою в ході роботи.

Як зразок розповіді про працю гончара, вихователі може взяти твір В. Рисцова "Гончарі": "Що за краса – череп'яний посуд! Він прислужувався людям з давніх-давен. Майстри-гончарі ліпили його на щоденну потребу, але оздоблювали як велику коштовність. Нога розкручувала схожий на дзигу гончарний круг, а руки тим часом формували із старанно розмішаної, як тісто, глини і миски, і кухлі, і горшки, і макітри. Кожен рух у майстра вивіреним, точним, а око пильне і несхибне. Отож і глина слухняна.

Ось гончар поклав на круг невеликий шматок глини, вмочив руки у воду – і вже росте між його чутливих долонь лискучий глиняний стовпчик, що, ніби помахом чарівної палички, перетворюється на тонкостінну посуду.

Готовий виріб майстер зрізає з круга тонесенькою дротиною і ставить сушитися. Після цього посуд розписують барвистими квітами й випалюють у спеціальній печі-горні".

Для ознайомлення з керамічними виробами доречно організувати екскурсію в світлицю, чи до музею або й підготувати спеціальну виставку в дитсадку. Нехай її відвідають діти різного віку. Малюки впізнають і назвуть знайомий посуд, закріплять поняття "багато" і "один", окремі кольори, використані в орнаменті. Старшим можна розповісти, звідки походить дзвінке та звучне слово – кераміка. (Від грецького "керамос" – глина). Діти порівнюють вироби з глини витонченої обробки (фарфор, фаянс) і грубої (цеглу, черепицю, горшки), розмежовують вироби за призначенням: посуд, художні вироби, будівельний матеріал (цегла, кахель, облицювальна плитка). Навчаючи дітей читати орнамент, знадобиться така інформація. Колись давно люди на посуді зображали різні уявлення про світ, ці зображення були тісно пов'язані з працею землероба. Хвилясті лінії, наприклад, – це знак води, прямі лінії – умовне зображення землі, крапки або косі лінії – дощ, спіральні – хід сонця на небі, круг, розетка – символи сонця та місяця. Характерною

особливістю опішнянського посуду був квітковий орнамент: жовті соняхи, квітучі мальви, важкі грона винограду.

Косівський посуд наче увібрав у себе розмаїття чудової карпатської природи. Відразу можна пізнати кераміку цього регіону, розписану традиційним поєднанням кольорів – зеленого, жовтого, коричневого. Письменник Володимир Качкан у своїй книзі "Чари верховинської книги" наводить таку легенду: "Митець взяв у пригорщі землі, розмішав її своїми слізьми, та й випік на грані ватри. По тому розмалював. Зелено барву взяв у смerek, жовту – у сонця, а коричнево-червону – від крові свого власного серця..."

Розписи гончарі робили рожком, зробленим з коров'ячого рогу, куди вставляли гусяче перо, а опішнянці та хомутчани користувались гумовою грушею. Саме з таких простих пристосувань витікала цівочкою фарба.

У гончарній роботі велике значення має полива. Вона не тільки прикрашає посуд, але, насамперед, захищає його від бруду, такий посуд було легко мити, він не пропускав воду. Полива, блистить вона, гладенька. Це діти в змозі пізнати на дотик і порівняти з неполиваним посудом, який шершавий, не блищить.

Цікавою для дітей буде і чорна кераміка. Її називають ще сивою, задимленою чи закуреною. Такий посуд мав ще одну назву – чорнолощений, бо виріб, знятий з гончарного круга і підсушений, обробляли невеличким камінцем – лощиком, а вже потім обпалювали.

У глиняному посуді розрізняють такі частини, як тулуб, шийка, носик, ручка. Покажіть дітям, як "горщики співають." На завершення екскурсії-огляду, діти опишуть посуд, де виділять його структуру.

У подальшій роботі вихователь використовує ілюстративні набори з серій "Перлини народного мистецтва" чи "Художні промисли України". Помістіть їх у куточку самостійної художньої діяльності, і діти будуть вправлятися у виділенні структури посуду, читанні орнаментів, розписі площинних форм.

Розрізняли гончарні вироби також за розмірами та місткістю. Дітям молодшого віку вихователь говорить: велика – маленька (миска, макітра) тощо. А старшим дітям повідомляють більш точні їх назви.

Найбільш поширеним глиняним посудом були **горщики**. Їх виготовляли різної величини – від 0,5 л до 4 відер. У кожному

гончарному осередку існували для них свої локальні назви. У найбільших горщиках нагрівали й тримали воду, готували страви на громадських обідах, весіллях, похоронах, тобто для застілля з великою кількістю людей. С. Лисенко писав про них: "Це дуже важкі і громіздкі посудини. Коли їх бачиш на крузі в сирому ще вигляді, мимоволі дивуєшся, як гончар може справитися з такою важкою і м'якою річчю, глибина якої доходить до 3/4 аршина. Тільки кращі майстри після кількох підготовчих років роботи беруться за ці вироби."

Рідкі страви на сім'ю готувалися в менших горщиках – борщівниках, а каші в ще менших – кашниках. В Опішньому такий горщечок ще називався **хамулою** – від однойменної назви каші з крохмалю, манки. В найменших горщиках – **махітках, горщатах, малечах, питунах** – готували страви для дітей, тримали масло, сметану. Всі горщики для приготування страв були неполив'яні. Їжа в них довго стояла теплою і не псувалася. Для закривання посудин виготовлялися спеціальні глиняні кришечки – **покришки**, а для виймання їх з печі в кожній господині був цілий набір різновеликих рогачів, які мали свої назви. Наприклад, рогач для кашника так і називався – **накашничок**. Для перенесення гарячих страв у поле користувалися **двійнятками** – двома невеликими горщечками, з'єднаними з боків до купи, з ручкою-кільцем на вінцях. Отвори закривалися череп'яними покришками або фігурною дерев'яною кришечкою. В один горщик насипалася рідка страва, а в другий – каша. На Святвечір хрещеники носили у них хрещеним батькам кутю і узвар.

Різновидом горщика (вужче денце, дуже короткі вінця) був **чавунець**, в якому теж готували страви, здебільшого каші.

Квіткові горщики – **квітники, цвітники** – виготовляли навесні. У них вирощували розсаду, квіти. Були вони теракотові й полив'яні, інколи орнаментувалися "кривульками", "пасочками". Дьоготь тримали в маленьких горщечках – масничках, які часто підв'язували до воза.

Окрасою кожної хати були барвисті мальовані **миски**. Для них характерна багатоманітність форм, орнаментів і розмірів. Були вони неполив'яні та полив'яні. Основне призначення їх – місткість для страв під час харчування. У великих мисках – яндолах, лоханях, тазах –мили посуд, прали білизну. В мисках з отворами на денці – **друшляках** – відціджували зварені овочі тощо.

Широкий діапазон господарського застосування мали **макітри** – посуд з дуже розхиленими бічними стінками і потовщеними вінцями. У великих макітрах (на 1–4 відра) тримали воду, сирівець, збіжжя, квасили й солили на зиму буряки, капусту, огірки, залили білизну, готували опару, учиняли тісто, складали хліб, паляниці. Для зручності їх перенесення вони мали з протилежних боків два вушка. В менших посудинах – **макотертях, макортетах** (5–6 л) – учиняли тісто, топили сало на смалець; в найменших – **макітерках** (2–4 л) – розтирали макогоном мак, пшоно, яйця, складали вареники, гречаники, пироги.

Ще один своєрідний спосіб застосування макітри – для стрижки волосся, внаслідок чого склався вислів “стрижений (острижений) під макітру (макітрою)”. На Лівобережжі побутовала чоловіча зачіска “під макітру або в кружок”, коли волосся підрізається рівним кругом (без “воріт” навколо всієї голови. Щоб постригти таким чином волосся якомога рівніше, клієнту на голову надівають великий горщик (макітру) і підстригають всі кінці волосся, які висуюються з-під країв цієї макітри.

Різновидом макітер були **ринки**, які мали не такі високі стінки, трубчасту ручку або вушко, пипку на вінцях. Побутовали різні варіанти ринок. Зокрема в **ринці з тулійкою** (трубчастою ручкою), яка стояла на трьох високих ніжках, смажили картоплю, готували сластьони, вергуни, печеню, бабу. Звідси й народна загадка: “Кричить, верещить, як в ринці кипить” (*солонина*). В інших ринках стоплювали смалець, збивали масло. Засмажку готували в маленьких риночках, які так і називалися – **засмажка**. В **ринки-дійнички** доїли кіз, корів. Значного поширення набули так звані **гусятниці, поросятниці** – ринки для запікання птиці та поросят. Вони мали сплюснуті з двох боків стінки. Велика ринка з високими стінками і завуженим денцем називалася **репатником, репеткою** і застосовувалася для вчиняння тіста та тримання води.

Дещо схожу форму мали **носатки** – невеликі широкі посудини на вузькому денці з носиком і трьома ручками. У другій половині XIX ст. їх використовували як умивальники (рідко) і для розливання олії на базарах. Для набирання та пиття рідини гончарі виготовляли глиняні **кухлі, кухлики** – циліндричної форми з вушком, а також **чарочки**.

Молочні продукти зберігали переважно у **гличиках**. Найбільші з них – **глеки, гладуші, гладиші** – призначали для води, сирівця, молока. Для зручності їх утримування та виливання рідини гличики

мали вушко, проте не всі. На Чернігівщині гличики, які не мали вушка, називалися **гладишечками, гладилками**. На Полтавщині такого розрізнення майже не було – всі вироби (і з вушком, і без нього) називалися **гличиками**.

Перехідну форму від гличика до тикви мали **тиквасті гличики**, які теж використовували для тримання молока, води, напоїв. На Лівобережній Україні поширена й інша назва цього посуду – **кушин**. У ньому частіше тримали воду і напої. Тикви мали вузьке горлечко з пружком і вушко. До горлечка або вушка на мотузочці прив’язували киях – кукурудзяний качан, яким закорковували отвір. У багатьох селах на Полтавщині у тиквах носили воду на коромислі. Тикви призначалися для тримання води, міцних напоїв, олії. Під час літньої спеки їх брали в поле, бо вода в них довго зберігається прохолодною.

Тиквоподібна посудина, плескувата з боків, називалася **баклагою, баклажкою**. У ній носили воду в поле та брали з собою в дорогу. Воду в польових умовах ще тримали в **барильцях, барилах**. Це був посуд циліндричної форми, опуклий посередині, де був отвір (“на пуківі”), з однією або двома ручками. Варення, мед зберігали у високих, циліндричних за формою, із вигнутими назовні вінцями **слоїках**. Окрему групу становили ритуальні вироби.

Традиціям українського народу необхідно відводити провідну роль у харчуванні дітей. На першому плані тут українська народна кухня. В дошкільних закладах не завжди використовують її широкий асортимент блюд як щоденних, так і святкових, традиційних. У цьому слід повчитись у бабусь. Поруч з цим вихователь повинен використовувати навчально-виховні можливості повсякденної роботи з дітьми. Наприклад: помічник вихователя виходить із макітрою для одержання сніданку, а вихователь пропонує відгадати дітям, що вони будуть снідати:

Ми в окропі кипіли,
Велику муку терпіли,
Хоч усі нас хвалять –
Та не всі нас варять (*вареники*).

Після відгадки, вихователь з’ясовує, чому ж усі хвалять, та не всі варять? Так, вареники національне блюдо українців. До цього додається гостинне запрошення дорослих:

Їжте, їжте просим щиро,	Вареники непогані.
Вареники наші з сиром,	Їжте, ну їжте,
Вареники у сметані,	Смачного Вам!

Після сніданку вихователь в індивідуальній бесіді уточнює, з чим вареники варять вдома, з чим їли в дитячому садку.

Знання вихователя про циклічний характер роботи гончарів, допоможуть йому у плануванні роботи з дітьми. Дослідник гончарства Б. Рибаків виділив кілька циклів аграрно-магічних обрядів, до яких приурочувалося виготовлення певного посуду і глиняних скульптурок з відповідними сюжетами розписів. Виготовлення глиняного посуду обумовлювалось річними потребами населення. Наприклад, на березень – квітень припадає здебільшого свято Великодня. Гончарі роблять тазики для випікання пасок. Вони були різних розмірів: найбільша – для батька, менша – для мами, найменші – для діток. Весною пересаджували (розсаджували) квіти – зростав попит на квітники. Народжувались у першому циклі дитинчата, появлялось молоко у тварин, робили глеки для молока, миски для сиру. У другому циклі виганяли пасти худобу, знов прибавлялось молока, збільшувались потреби у глечиках. Починалась робота в полі – необхідними ставали тикви для води. У третьому кварталі – банки для меду, макітри, барила; горнятка-двійнятка (трійнятка) для перенесення обіду в поле. У четвертому – макітри, горщики, чайники, ринки тощо. Наступав холод, починали пити чай, а в наближенні Різдва – купували нові горшки для узвару та куті. Новий горщик потрібний був і для школяра, який першого грудня починав навчання, бо в ньому варили для нього кашу. Така циклічність підкаже вихователю орієнтовну тематику дитячого гончарства – ліплення.

В іграшковому куточку можна виставити посуд для дітей – "монетки". Вихователь розповість дітям, чому його так назвали: "Коли гончарі їздили продавати посуд, то брали багато дрібного посуду, ним ущільнювали на возі великий посуд, щоб не торохтів, не побився. На базарі обмінювали посуд на різний товар. Якщо товар був дорожчий, ніж посуд, то на здачу давали ще і "монетку" – дитячий посуд. Це було одночасно і дарунком для дітей з базару". Значущість появи гончара на селі опосередковано відображалась і в дитячих іграх. Діти охоче розігрували сцени приїзду ремісника, купівлі-продажу посуду, наслідували дії власника глиняного краму. Ось як лаконічно дитячу гру (наслідування приїзду гончаря з горшками) описав Микола Номис: **"По горшки, по горшки** (так гончарі кричали)!

Купіть горщик... Не треба свистун (з діркою б то!).

Зробіть візок, запряжіть "конячку", хай складають діти "монетки" і їдуть на базар, продають за мірку чи півтори "зерна", "борошна", "круп" тощо, якими може бути звичайний пісок".

В Україні широко відомі дитячі пісеньки – *заклички*. Вихователі дошкільних закладів використовують їх у педагогічному процесі, але чи завжди пояснюють дітям їх сутність. Наприклад, напередодні й під час короткочасного дощу діти з насолодою вибігають на вулицю і співають: "Дощику, дощику! Зварю тобі борщику в новенькому горщику! Поставлю на дубочку: дубочок схитнувся, а дощик линувся – цебром, відром, дойничкою, над нашою пашничкою." Народ підібрав влучне порівняння. Як виливається з горщика борщ, так і з неба мав випасти дощ. В деяких віршиках – закличках з'являється символічний колір: "Іди, іди, дощику, зварю тобі борщику в зеленому горщику: сікни, рубни дійницею, холодною водицею". Для ритуалу "годування дощу" використовували горщик, облитий зеленою поливою. Подібні закликальні формули виконували і під час довготривалого, зтяжного дощу, якого теж треба було "задобрити" борщем у горщику і в такий спосіб зупинити:

Не йди, не йди, дощику,	Напийтеся комарі!
Поставимо на горі.	Поставимо на вербі –
Наваримо борщику	Вип'ють вороб'ї.
В полив'янім горщику,	Перестань, перестань!

Після такої клопіткої роботи з дітьми цікавим і зрозумілим для них буде перегляд діафільму "Чудеса з глини" (автори В. Гужва, П. Білаш). Всім відомо, що тривалість існування глиняного посуду може бути як довга, так і коротка. Про це в народних загадках говориться: "Їхав пан-копитан. Став, дівчини попитав: Що за кості лежать, що собаки не їдять?" (*Черепки*). "Жив, жив – не нажився, вмер – не поховався" (*розбитий посуд*). Але в дитячій грі можна і з "черепків" скласти посуд: горщик, глечик, макітру, куманець – все, що підготує педагог за принципом складених картинок.

Прикладом народних уявлень про посуд як символічний образ людини може бути дитяча гра "Глечики", в якій діти – "глечики", а господиня розливає молоко, щоб були вершки. Сама пішла на базар, а лисичка підкралась, позлизувала вершки, ще й глечики поперекидала. Повертаючись, господиня ловить лисичку поміж перевернутих горщиків.

На Харківщині грали в цю гру дещо по-іншому. Учасники гри символічно, уявно перевтілюються в посуд. Вони вибирають з-поміж себе "матір", "дочку" і "кота", а решта дітей сідають поряд, імітуючи ряд глечиків з молоком. Мати, розставивши глечики і зібравшись їти на базар, наказує дочці берегти від кота глечики, обіцяючи їй за це принести з базару гостинець. Тільки-но мати пішла, дочка лягає спати, а кіт підбирається до глечиків, робить вигляд, що він глитає молоко, і на завершення перекидає всі глечики і сам втікає. Діти лежать на спині, плещуть руками і кричать: "буль! буль! буль!" Прибігає мати, підхоплює глечики. Потім починає бити дочку, щоб не спала. Далі ловлять кота і, підвівши до місця шкоди, б'ють його, примовляючи: "Не кради! не кради! не кради!" Той, хто грає кота, кричить по-котячому, виривається і втікає. Діти залюбки граються в таку народну гру в сучасному дошкільному закладі, із захопленням відгадують українські народні загадки, пояснюють прислів'я та приказки.

Багатий матеріал для реконструкції соціальної та символічної значимості гончарних виробів містить *усна народна творчість*. У цих перлинах мудрості заховали архаїчні пласти народної культури. Звичайно, у загадках, посуд персоніфікується, олюдянюється. Ось яким уявляється, наприклад, горщик: "Сидить дід під лавою, замазався сметаною"; "Чернець – молодець по коліна в золоті"; "Сів Ваня на коня – не боїться огня". Горщик уявляється татом, дідом, дядьком, хлопчиком. Характерно, що цей вид посуду ототожнюється тільки з особами чоловічої статі. З бабою, панною порівнюється ринка: "Сидить бабка на припічку, а дай їсти – вона кричить"; "Сидить панна на припічку, та й говорить по-німецьки". Більшість загадок про макітру обігрують образ сім'ї, де мати – макітра, батько – макогін, діти – зерня:

"Батько з лісу, мати з міста, а діти з города";
"Батько дерев'яний, мама з глини, а діти тріскачі";
"Тато лисак, мама круглолиця, а діти дрібненькі дуже";
"Мама широка дуже, тато узенький, а діти щенята".

У деяких загадках макогін порівнюється з хлопчиком або горобчиком, а макітра – з городом, грядкою, тобто із субстанцією, яка плодоносить, щось народжує: "Маленький хлопчик плиг у горщик, та й гарчить"; "Вскочив хлопчик у городчик і гарчить"; "Вбіг горобчик у городчик та й гарчить".

ДОДАТОК № 7 УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ЗАГАДКИ, ПРИСЛІВ'Я ТА ПРИКАЗКИ

Гончар

Гончара глина годує.
Гончар у черепі їсти варить.
Нехай горшки б'ються на гончарову голову.
Так хороше зліпив, як душі не вліпив.
Швець у дерев'яних чоботях ходить, а гончар із драних горщиків їсть.
Горшки не святі ліплять.
Не святі горшки ліплять, а прості люди.
Хіба святі горшки ліплять.

Глина, глиняний

В лісі родиться, росте і вмирає,
А в селі в глиняній ямі його ховають. /Дерево/.
Глиняне поросятко, мотузяні кишечки, золотий носик. /Коганець/.
Із глини робиться, Селянинові служить;
На кружалі вертиться, А як умре,
На базарі продається, То ніхто не поховає. /Горщик/.
Стоїть дуб, на дубі липина, на липі конопля, на коноплі глина, на глині капуста, а в капусті свиня. /Стіл, скатертина, миска, борщ/.
Стоїть соснина, на сосніні конопля, на коноплі глина, на глині капуста, а в капусті свиня. /Обід на столі/.

Посуд

Битий посуд два віки живе.
Порожній посуд здаля дзвенить.
Череп'я живе довше, як цілий посуд.
Чистенько коло посуду ходить.

Горщик

Був собі пан-лакодан, весь світ годував; прийшлося йому помирати, та й нікому поховати. (Горщик).
Годун-годунець
Сто душ годував;
Як упав, то й пропав,
Ніхто костей не сховав. /Горщик/.

Був я у копаниці,
Був я у хлопанці,
Був на пожарі,
Був на базарі,
Молодим був – людей годував,
А як умер – мої кістки викинули, і собаки не їдять.
/Горицук/.

З землі робився,
На кружалі вертівся,
На огні пікся,
На базарі бував,
Людей годував;
Як упав, то й пропав,
Ніхто не поховав. */Горицук/.*

Жив-жив – не нажився,
Вмер – не поховали. *(Горицук).*

Із глини робиться,
На кружалі вертиться,
На базарі продається,
Селянинові служить;
А як умре,

То ніхто не поховає. *(Горицук).*

Із землі вийшов, покормив усіх, напоїв,
А як вмер, то його і не поховали. */Горицук/.*

Небагато жив, багатьох кормив,

Упав – пропав, ніхто кісток не зібрав. */Горицук/.*

Тато діток годує, а як умре, то його ніхто не погребє. */Горицук/.*

Упав горбач – не тужи, не плач,

Костей не ховай, за ворота викидай. */Горицук/.*

Сів Ваня на коня, не боїться огня. */Горицук і рогац/.*

Сів пан на коня та й поїхав до вогня. */Горицук і рогац/.*

Сів Тиміш на коні та й поїхав у погоні. */Горицук і рогац/.*

Всіх годує, а само голодне. */Горицук/.*

Завше гріється й іншим їсти дає, сам ніколи нічого не їсть. */Горицук/.*

На огні вариться, разом і печеться, але ніхто його не їсть.
/Горицук/.

Наш маленький капітан,

Усіх людей пропитував,

А сам догори дном став. */Горицук/.*

Тато дітей погодував, а сам на припічку догори ногами став.
/Горицук/.

Сидить дід під лавою, замурзався сметаною. */Горицук/.*

Спереду горб і ззаду горб, ніг нема, а замість голови – дірка.
/Горицук/.

Чернець-молодець по коліна в золоті. */Горицук на вогні/.*

Чорна овечка в огні не згорить. */Горицук/.*

Чорний пень, а золотий верх. */Гречана каша в горнятку/.*

* * *

З горщика з'їв, а покришки не здійняв. */Оборіг і дах/.*

Іде в горщик чорне, а з горщика червоне. */Рак/.*

Маленький горщечок, та добра кашка. */Горіх/.*

Маленький хлопчик плиг у горщик та й гарчить. */Макогін у макітрі/.*

У маленькому горщатку кашка солоденька. */Горіх/.*

У маленькому горщечку смачна каша. */Горіх/.*

Скільки в горщик влізе води? */Повен/.*

Що найперше в горщик кидають, як варять в нім їсти? */Очі, бо передовсім дивляться чи чистий/.*

Іде полем – цоркоче,

Зайде в воду – булькоче. */Кочерга/.*

Коло ями-ями б'ються хлопці киями. */Коло миски люди з ложками/.*

По лужках, бережках ходить чудо в двох мисках. */Черепаша/.*

Ліз карасик через перелазик та в воду плюсь. */Кухоль/.*

У животі лазня, в носі сито, на голові гудзик, одна рука і та на спині. */Чайник/.*

* * *

Нашо золота миска, як вона порожня.

Хоч умирай, але у свій горнець заглядай.

Від горшка два вершка.

Дорікав горщик чавунцеві, що чорний, а сам у сажі.

Дірявого горшка не заллеш.

Діти, діти, де вас подіти, – чи на піч загнати, чи горщик каші дати.

І горщик з горщиком стрівається, як страва вариться.

Найдеться покупець і на дірявий горнець.

Навіщо й покришка, коли горщик пустий.

Порожній горнець дзвенить, а повний мовчить.

Хай і горшком називають, аби у піч не ставляли.
 Чим горнець накупів, тим його й чути.
 Що з горщика вибіжить, те не позбираєш!
 Видно в глеку молоко, та голова не влізе.
 Є в глеку молоко, та голова не влізе, глек розбить та в корито
 налить – можна без ложки наїстись.

Глечик пополам – ні тобі, ні нам.

Пішов глечик за водою та й пропав там з головою.

Про працю гончарів і гончарні вироби можна прочитати в:
 Степана Васильченка "Неслухняний глечик"; Тамари Коломісць –
 "Гончарний круг"; записаній Марком Вовчком, народній казці
 "Тромсин", Олексія Дмитренка – "Опішня" тощо. Нижче наводимо
 з цієї теми деякі поезії.

Т. Майданович

ГЛИНЯНИЙ ПІВНИК

Відпало свято Купала,	То найбільше був тоді радий
Це ж тепер які роковини?	На вікні залишений півник.
Де ж це ми його купували –	Добре, що із ним перестрілись ми!
Півника з червоної глини?	Над усі образи й провини
А як потім дружки, бояри,	Лопотить зеленими крильми
І музика, й танці невинні,	Голосистий глиняний півник.

В. Рисцов

БАГАТТЯ ГОНЧАРЯ

Я поступово піднімаю жар...	Що рубав охоче...
Немов пекельне диво, горно	Душею паленію
Полум'ям полоще	Перед цим багаттям
Прямо в очі.	Старань і волі гончаря.
І рветься в іскрах	Усе, як на долоні, – розумію,
Пломеню межа,	Світанок жевріє на сході –
І тануть дрова,	Мої горшки випалює зоря!

Т. Коломісць

РОЗБИТИЙ ЗБАНОК

Ой же лихо! Ой нещастя!	Що матусі говорити,
Брязь – і вже в усі куточки	Як повернеться до хати?
Мій збаночок, мій квітчастий	Як це сталося – не знаю.
Розлетівсь на черепочки.	Я лиш кухлик потягнула,
Що ж тепер мені робити?	Шафу, ледь-ледь торкнула,
Як стуляти? Як зціляти?	Брязь! – і вже збанка немає.

Г. Могильницька

ДЯДЬКО ГНАТ

Дядько Гнат малює дзбанки.	А в дзбанятах – дзвону, дзвону!
Не знайдеш таких ніде!	Про дерева, про пташок.
Намугикує співанку,	І про бджілку, що сопілку
Фарби весело кладе.	Загубила між квіток.

Гарні дзбанки, що й сказати!	Про веселу хлібну ниву,
Хоч кого, а звеселять.	Неба синь і зелен-сад...
Позбігаються хлоп'ята:	Усміхається щасливо
Дайте й нам помалювать!	Світлочубий дядько Гнат.

Ще й послухать, дядьку Гнате,	А ясний, веселий ранок
Пісню дзбаників ясних!...	Сонця дзбан гойда над ним.
І беруть до рук дзбанята	Світ як дзбанок-малюванок
І до вушок тулять їх.	Повен дзвоном золотим.

А. Качан

ГОРНЯТКА-ДВІЙНЯТКА

"Звідки ви взялися,	І жар у печі
Горнятка-двійнятка?"	Своїм духом обдав".
"З гончарного круга	"А хто ж вас, горнятка,
Зійшли ми спочатку.	Із глини ліпив?"
А потім нам пензель	"Дівчатка-близнятка
Боки розписав	З сім'ї гончарів".

ТКАЦТВО

Залежно від місцевих умов, матеріальної бази дошкільного закладу, здібностей та нахилів дітей, педагог вибирає вид роботи для художньої праці дітей. Цікавим для них є декоративне плетіння. Готуючи до цього дітей, вихователь проводить певну підготовчу роботу, знайомить дітей з ткацтвом як ремеслом, що було поширене на всіх землях України з часів Київської Русі.

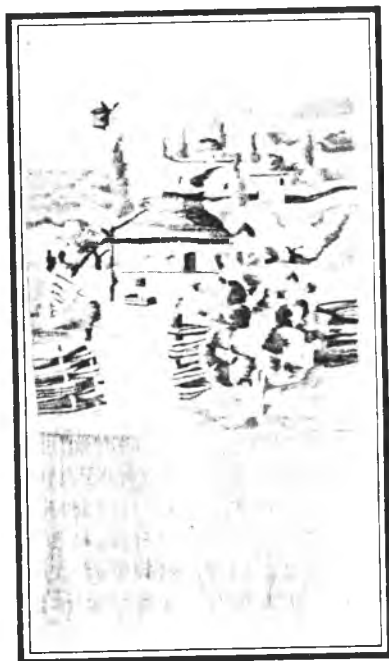
На території Полтавської області створено кілька художньо-промислових артілей, які об'єднали на кооперативних засадах народних майстрів різних спеціальностей: гончарів, вишивальниць, ткачів. В Опішні з 1929 р. успішно працює завод "Художній керамік", у Решетилівці – традиційному центрі килимарства, ткацтва й вишивки – розміщена фабрика художніх виробів ім. К. Цеткін. Вироби народного мистецтва з Решетилівки дістали високу оцінку на виставках

у Брюсселі, Марселі, Дамаску, Монреалі. До цього доклалися народні умільці, ветерани фабрики Х. Грушко, яка віддала виробництву 42 роки і з рядової робітниці виросла до директора фабрики, неперевершені майстрині В. Кулик, П. Ткаченко, В. Ребрик, Г. Зленко, Н. Куян, М. Черкун, Є. Самійленко, В. Олійник та ін.

Оглядаючи дитячий одяг, вихователь пояснить дітям, що він зроблений з тканини, а виготовлення тканини потребує довготривалої праці людей. Щоб одержати її, потрібні ниточки. Більше дізнатися про те, як робили колись тканини, допоможе читання книги М. Махінчука "Народження веселки" та перегляд у ній малюнків. Під час одягання чи роздягання дітей можна порівняти різні види тканин на дотик, чи підібрати різні види полотна, щоб детально розглянути їх. Після цього можна приступати і до художньої праці. Виготовити необхідний інструмент допоможуть батьки: татусі зроблять ручні рамки чи станочки, мами підберуть

Серед відомих митців слід назвати
Сергія Вакулєнка, члена Спільки
народних майстрів України

Наведемо для ілюстрації його
творчості килим за мотивами поезії
Т. Шевченка.
"Село на нашій Україні"

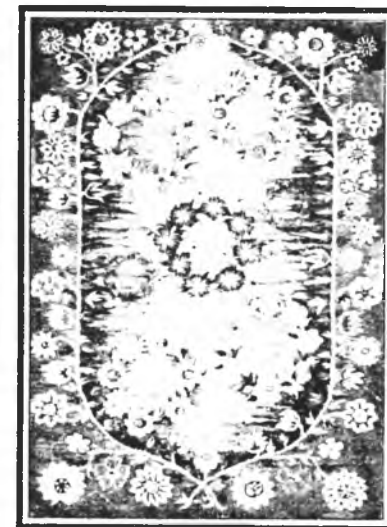

Лауреат Державної премії УРСР
ім. Т. Шевченка Леонід Товстуха
багато років очолював
Решетилівську фабрику художніх
виробів.

Творінням його рук є ось ці два
килими "Волошка польова" та
"Свято Івана Купала"

"Волошка польова"

"Свято Івана Купала"

Гордістю Решетилівщини є також художники мати і син Бабенки, твори яких відомі не тільки в Україні, а й у всьому світі

ниточки, вихователь обладнає з дітьми відповідне місце. Тут у нагоді стане книга "Прикрась свій дім" (К., 1988р., укладач В. В. Царук). У результаті спільної праці дітей і дорослих (це може бути й гурток) у ляльок появляться ковдри, ліжники, килимки, шалики, пояси, вироби для художнього оформлення кімнати тощо. У ході роботи вивчіть з дітьми такі вірші:

Л. Костенко
ПРАЛЯ

Сидить праля та й пряде –
сніг іде-іде-іде –
нитка рветься де-не-де,
а вона пряде й пряде.
Вже напярля хуртовин
на шапки для верховин,
на сувої полотна,
на завіску для вікна,
на хустину й укривало –
мало-мало-мало-мало-
сніг іде-іде-іде –
а вона пряде й пряде...

М. Познанська
ТКАЛЯ

Із ткацького верстата
Тече униз ріка.
А та ріка, малята,
Чи знаєте яка?
Не проста, а шовкова,
У ній блискуча нить –
Тканина для обнови,
Щоб гарні плаття шить.

А. Григорчук
КИЛИМОК

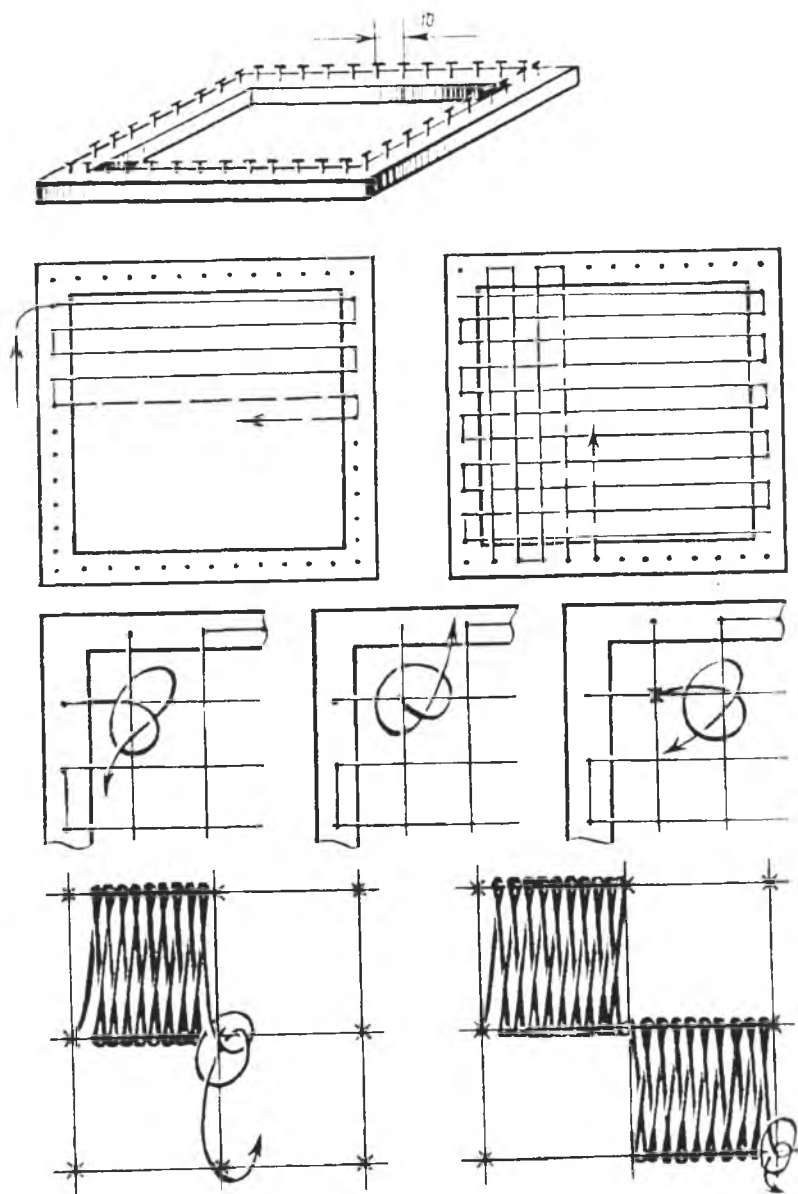
Як візьмем ниток,
Витчем килимок,
Витчем килимок –
В квітах бережок.

Технологія *плетіння серветок* доступна дітям. Спільно з батьками необхідно приготувати рамочки.

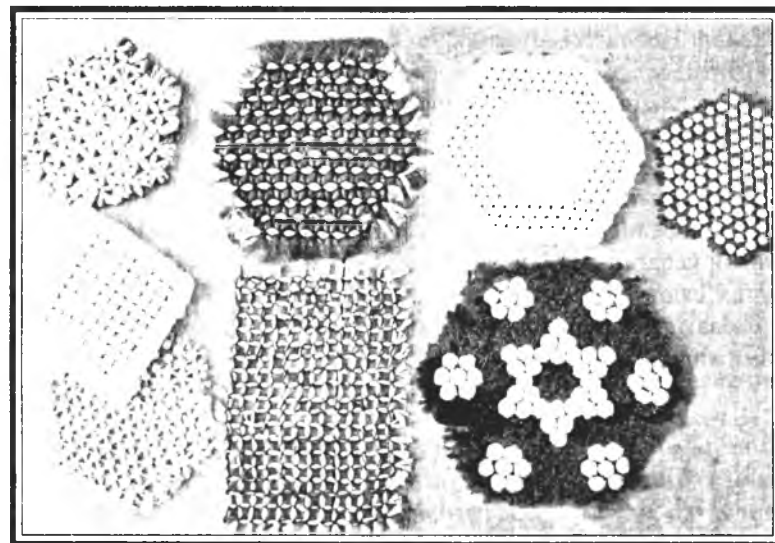
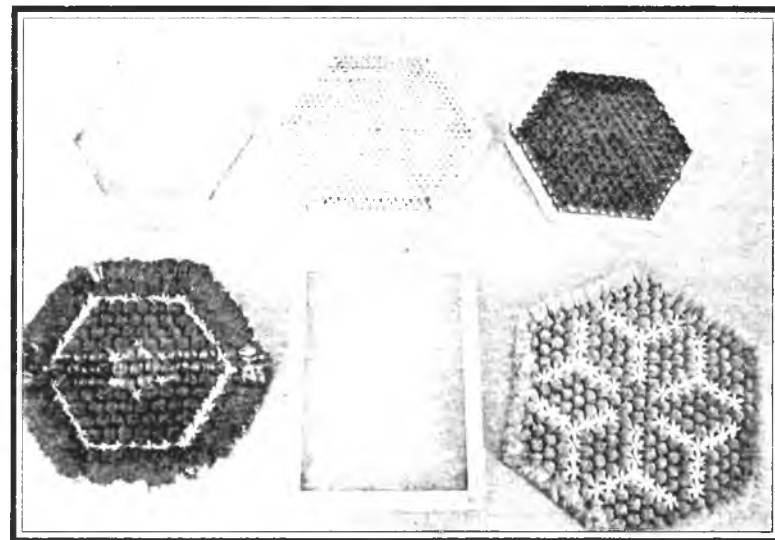
Спершу готуємо клубки різнокольорових ниток. Беремо за основу, наприклад, клубок чорної нитки і починаємо плести: прив'язавши кінець до гвіздка № 1, протягуємо нитку до гвіздка № 2, потім до сусіднього і так далі, зигзагом до кінця рамки, де переходимо на другий виток, який починається з гвіздка 3 до 4, і так далі до гвіздка 5. Далі третій "виток" у третьому напрямку. Таким чином отримуємо сітку, що складається з правильних рівносторонніх трикутників. Нитки потрібно прокласти не один, а чотири-шість раз і більше /якщо плетемо з "ірису"/.

Далі беремо нитку іншого кольору /для оздоблення/ і так само прокладаємо її між тими ж гвіздками у тих же напрямках.

Потім, перевернувши рамку на інший бік, зв'язуємо вузликами всі перехрестя. Зв'язувати потрібно як можна тугіше, ниткою іншого кольору, щоб вузлики служили прикрасою. Від міцності цих вузликів буде залежати міцність серветки. Тому нитку потрібно прокладати у всіх трьох напрямках.

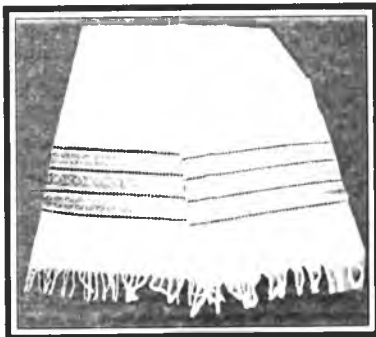

Техніка плетіння з ниток

Рамки та вироби дитячого плетіння

Перевернувши рамку знову на лицевий бік, робимо найвідповідальнішу роботу: ножицями розрізаємо нитки, що прикрашають, в середині між кожними двома вузликами, і все поле перетво-

Решетилівські рушники (ткані)

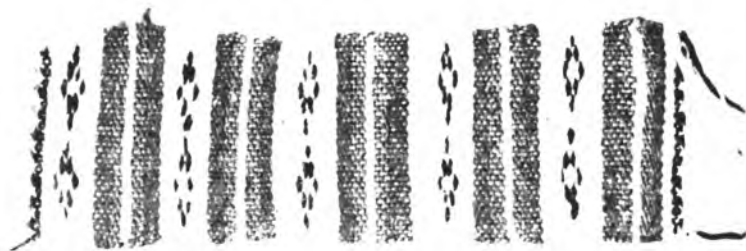
рюється в поле квітів, а натягнутими залишаються тільки нитки основи (чорні).

Тепер можна намітити малюнок і згідно з ним тягнути зайві верхні (оздоблювальні) нитки, залишивши на їх місцях лише вузлики.

Потім розрізаємо нитки основи між гвіздками і знімаємо серветку зі "станка" (рамки). Стряхуємо кисті та рівно підрізаємо краї.

Далеко за межами України відомі ткані рушники, килими чи гобелени, виготовлені майстрами з Решетилівки.

Орнаментика і кольорове вирішення решетилівських килимів ніби увібрали у себе всю красу полтавської землі: чистоту її неба, спокій небагатоводних річок, щедрість безкраїх ланів, пахощі квітучих садів. Розгляньте ці витвори мистецтва з дітьми, вчіть їх малювати такі рушники, килими чи гобелени, виготовляти разом з вами килимки для ляльок.

Дитяча робота "Доріжка"

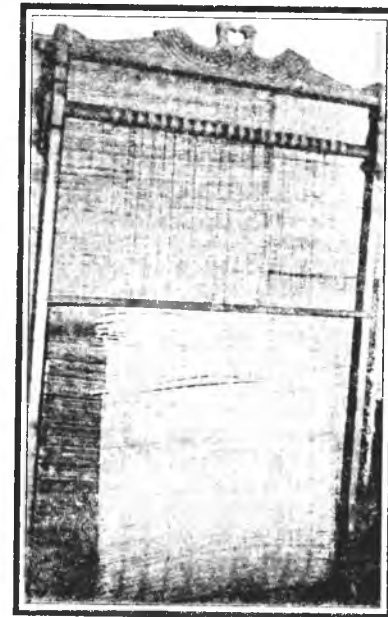
ПЛЕТІННЯ

Знахідки археологів свідчать про те, що плетіння – таке ж давнє заняття людей, як і гончарство. Людина почала займатися ним ще в період неоліту, коли навчилася плести із трави, папірусу, коренів різних дерев. Здавна не можна було собі уявити селянського господарства без плетених виробів. У плетених виробах мав потребу і рибалка, і сівач, і мірошник. Без них не обійтися, коли збираєш гриби та ягоди. А подорожі?! Раніше і валізи були здебільшого плетені.

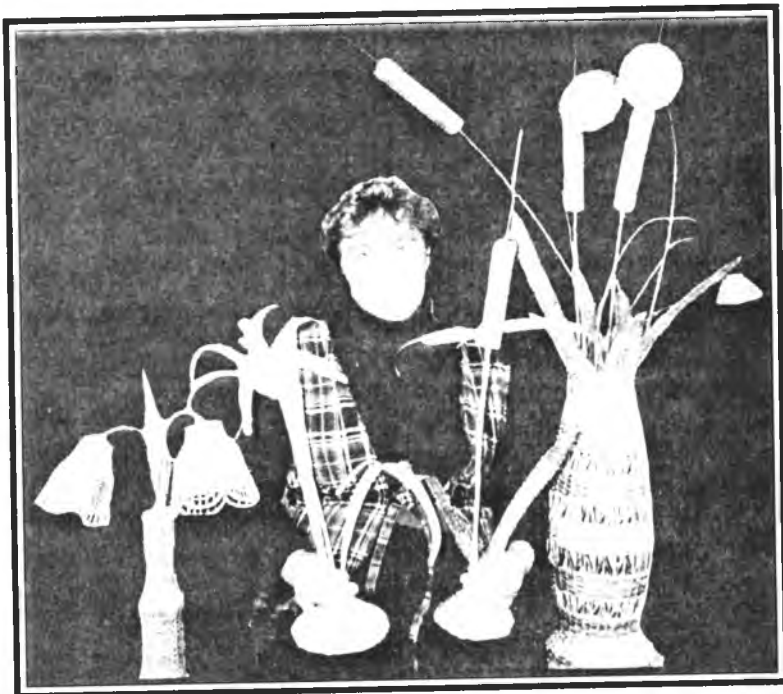
Тисячі людей займалися цим промислом в Україні. Лоза, луб, рогіз, солома були доступними та облюбованими людиною матеріалами. Ця дешева сировина росла по берегах річок та озер.

Народний майстер Валерій Федоров зазначає: "В занятті лозоплетінням поєднуються користь з утіхою – прогулянка на свіжому повітрі із заготовленням лози та спілкування з природою". Постійні заняття з дітьми плетінням з лози сприяють формуванню у них спеціальних навичок і вмінь, удосконалюють координацію рухів; виготовлення ж самих виробів із лози розвиває логічне мислення, увагу.

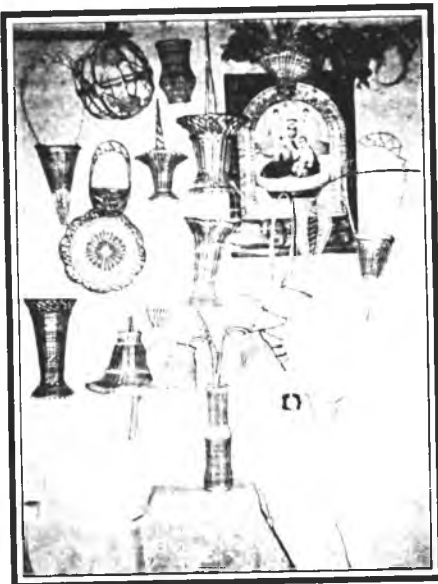
В умовах дошкільного закладу такий вид художньої праці може організовуватись як гурток за участю, батьків чи навіть під їхнім керівництвом, особливо у сільській місцевості. З методикою роботи знайомить Валерій Федоров через публікації "Вербові мережева" у журналі "Дошкільне виховання" № 2, 5, 7 за 1996р. При нагоді можна запросити народного майстра до дитячого садка. Так роблять окремі дитячі садки м. Полтави, співпрацюючи з народною майстринею з лозоплетіння Катериною Федоренко, що проживає в с. Шмиглі Полтавського району.

Верстат для плетіння з розгозу

Народна майстриня Катерина Федоренко з виробами із лози

Вироби з лози

ДОДАТОК № 8

Конспект розваги з елементами художньої праці

ТЕМА: Плетіння з рогозу

Мета: Формувати у дітей навички роботи з рогозом. Розвивати пізнавальні інтереси, бажання продовжувати традиції українського народу, почуття прекрасного; виховувати любов до рідного краю, бережне ставлення до природи.

Матеріал: рогіз, підставка, клей, серветки, вироби з рогозу.

Обладнання групової кімнати

У "бабусиній світлиці", обладнаній в українському стилі, стоять стіл, лава, ліжко. Стіл та ліжко застелені вишивками. В кутку макет печі. Біля печі – рогачі, лопата, кочерга, речі, виготовлені з глини: глечики, макітра, горщики, миски, полумиски, дерев'яні ложки. На одній з стін висить жердка з українським національним одягом, хустинами, під нею старовинна скриня та прядка. Над вікнами рушники, вишиті картини та портрет Т. Шевченка, прикрашені решетилівськими рушниками.

На столі лежить коровай, прикрашений калиною. Поряд зі столом – скатертина. На поличках етажерки – різні старовинні речі, серед них "Кобзар" дореволюційного видання. На долівці – ткани доріжки.

Посередині кімнати стоять зсунуті попарно 4 столи, підготовлені до праці з рогозом.

Хід заняття

(Діти з вихователем сидять, в'яжуть. Заходять гості, вітаються, сідають. Стук в двері, входить Кіт).

Кіт: Добрий день! Хух! – нарешті я знайшов те, що шукав. Мені сказали, що в дитячому садку навчають в'язати з рогозу, а мені вкрай потрібний бриль. Ось я й вирішив: будь-що, а знайти вас. Гадаю, ви мені в цьому допоможете.

Вихователь: Передовсім, скажи хто ти?

Кіт: А ви мене не впізнали?

Вихователь: Діти, хто це до нас прийшов?

Діти: Пан Коцький!

Кіт: О, я бачу, що діти тут не тільки вміють плести, а й казочки знають. А може, ще й віршики. Ану, хто про мене віршика розкаже?

Діти читають вірші: 1. "Мій котик" Д. Чередниченко
2. "Хвостик ніде діти" П. Воронька
3. "А у мене киця Мурка" П. Воронька
4. "Ой котику-коточку" М. Познанської

Діти: А ми ще й пісеньку знаємо про тебе.

(Співають пісню колискову "Котику сіренький").

Кіт: Ну, й молодці діти. Дозвольте подивитись, що ви тут плетете?

(Кіт йде до дітей, запитує, хто що плете. Діти відповідають. Кіт хвалить).

Вихователь: Сідай, Котику, ми і тебе навчимо.

(Кіт сідає. Вихователь показує, як треба плести, і Кіт плете).

Вихователь: Наші діти за роботою не сумують, а працювати їм допомагає українська пісня. Ось, Котику, відгадай загадку і ти дізнаєшся, про що наша пісенька:

Загадка:

Голосок тоненький має,	Хто вона – впізнаєте...?
Всіх маляток звеселяє.	Не палочка, не гілочка –
Ви на ній всі граєте,	Зовуть мене... <i>(Сопілочка).</i>

Кіт: Сопілочка! Тож заспівайте, діти, обіцяну пісню.

(Діти співають пісню "Ой у саду Калинонька", Кіт плете, потім вдає, що до чогось принохується).

Кіт: Ой, щось я тут заплутався, мабуть, тому, що зголоднів. *(Знову нюхає).* Тут у вас щось пахне.

Вихователь: Тебе нюх не підводить.

(Вихователь витягує з печі вареники, несе, а Кіт хоче забрати макітру).

Вихователь: Вас чекають у макітрі,
Вареники дуже ситні,
Білолиці, круглолиці,
Із добірної пшениці.

(Кіт знову хоче взяти вареники). Ні, ні, Котику! Я пропоную всім присутнім змагання. Хто назве більшу кількість прислів'їв та приказок, тому дістанеться найбільший і найсмачніший вареник, згода? Починаємо змагання.

(Гості, Кіт, діти називають прислів'я, приказки).

За словом у кишеню не полізем.

Говорить, наче три дні не їв.

Переливає з пустого в порожнє.

Бережи хліб на обід, а слово – на відповідь.

Слово не стріла, а до серця лине і т. д.

(Вихователь дає вареники переможцям і Коту).

Кіт: Ой, смачні ж у вас вареники *(гладить себе по животу).*

Тепер я ситий, і побігати не завадило б. Діти, давайте пограємо в мою гру... Чи здогадався хтось, яку гру я найбільше люблю?

Діти: "Кіт і Мишка".

Кіт: Правильно. Тоді покажіть як ви вмієте гратись.

(Діти стають у коло, беруться за руки. Вибирають Кота і Мишку. Мишка стає посередині кола, Кіт – поза колом. Діти, ходячи по колу, проказують:)

"Ось кіт-мурлика ходить, за мишкою він бродить.

Ой, мишко, бережись. Дивись коту не попадись."

(Мишка тікає, Котик доганяє.)

(Діти зупиняються. Хтось один робить ворота. Кіт може вбігати тільки через ворота, а мишка може і попід руками).

Кіт: Ох і спритна у вас мишка. Так не хочеться розлучатися з вами, але, мені час поспішати до своїх друзів. Дуже вдячний вам за вареники, за те, що навчили плести, за цікаво проведений час. Тепер я всім розповім про ваш чудовий дитячий садок.

Вихователь: Дякуємо, Котику тобі, що ти до нас завітав, нам з тобою теж було цікаво. І на згадку ми подаруємо тобі ось цього бриля *(Вручає Коту бриль).*

Кіт: Дякую. Дякую! До побачення. *(Кіт виходить).*

Вихователь: Діти, час і нам закінчувати роботу та йти їсти вареники.

(Діти прощаються з гостями).

План-конспект заняття з художньої праці для старшого дошкільного віку "ПЛЕТІННЯ ПІДВІСКИ ДЛЯ КВІТІВ"

*(з досвіду роботи дошкільного закладу "Яблунька",
с. Щербані Полтавського району).*

Мета: продовжувати вчити дітей декоративному плетінню зі шнурків у стилі макраме. Познакомити з новим вузлом "Ягідка". Вчити спільно домовлятися про комбінування знайомих вузлів при плетінні підвіски для квітів, створювати з допомогою умовних позначень проект-схему своєї роботи. Вправляти дрібні м'язи рук. Розвивати окомір, чіткість і зладженість рухів, конструктивні

здібності, творчу уяву. Виховувати інтерес до плетіння, бережливість, естетичний смак.

Матеріал: 24 шнури по 5м кожний, 5 ножиць, 4 гребінці, підставки, магнітофонна плівка з записом народних пісень, таблиці-схеми послідовності в'язання вузлів, підставка для квітів – зразок.

Хід заняття

Вихователь: Шановні гості, ласкаво просимо вас до нашої майстерні. *(Підходить до дверей, намагається відкрити їх).* Діти, чому це двері не відчиняються?

Діти: Тому, що вони зав'язані!

Вихователь: Справді, вони зав'язані чарівним вузлом. Давайте спробуємо їх розв'язати. *(Усі разом тягнуть за нитку, двері відчиняються, з'являється Сова).*

Вихователь: О, та тут якийсь дивний птах. Хто це, діти?

Діти: Сова.

Сова:

Я сова, вам всім привіт,

Я прожила багато літ.

Облітала я весь світ!

Багато бачила людей робочих.

Що працюють дні і ночі.

Роблять вироби з лози і рогози,

Із соломки, кукурудзи.

І ось ці умілі люди

Говорили мені всюди,

Вихователь: Дякуємо, тобі, Сово, за хороші слова. А роботу свою ми тобі обов'язково покажемо, правда, діти?

Діти: Так!

Вихователь: Ми дуже раді, Совонько, що ти до нас прилетіла. Адже Сова, діти, це символ мудрості.

Сова: Мудрими, діти, ніхто не родився, а навчився. Я поважаю і ціную народну мудрість. А до залу вхідний шнурок одержить лише той, хто знає прислів'я та приказки про працю та умільців.

Вихователь: Що ж, тоді запрошуємо до залу всіх тих, хто знає народну мудрість про працюючих людей. *(Діти говорять приказки, Сова вручає їм вхідні шнури та пропускає до залу).* І вас, гості дорогі, і тебе, Совонько, ласкаво просимо до нашого клубу. *(Всі заходять).*

Вихователь (Продовжує): Діти, давайте виконаємо прохання Сови і розповімо їй та всім іншим гостям про своє захоплення. Отож, наш клуб називається ...

Діти: МАКРОМУШКА!

Вихователь: А чому він так називається?

Діти: Тому, що у нашому клубі ми плетемо вироби способом макраме.

Вихователь: Що таке макраме?

Діти: Це плетіння різних виробів із ниток та шнурів з допомогою вузлів.

Вихователь: Хто знає історію виникнення макраме?

Діти: Макраме виникло дуже давно, ще в ті часи, коли люди ще не могли зшивати, збивати, зварювати, і з'єднували з допомогою зв'язування вузлів, виготовляли таким способом пастки для звірів, сітки для риби, декоративні предмети. В старовину плетені вироби використовували в медицині при лікуванні переломів. Моряки вважали, що талісман із шнурів врятує їх від лиха на морі. Потім почали використовувати плетиво як прикраси, плели скатерті, покривала, прикрашали одяг.

Вихователь: Що виготовляють способом макраме зараз?

Діти: Сумки, прикраси для одягу.

Вихователь: Які матеріали та інструменти використовують?

Діти: Шнури синтетичні, бавовняні та вовняні, кольорові нитки, сутаж, тасьму. Інструментами служать станочки, ножиці, гребінці, лінійка та допоміжні матеріали – палиці, кільця, гудзики, ножиці.

Вихователь: Як з ними поводитись?

Діти: Матеріал слід економити, інструменти берегти, з ножицями поводитись обережно, щоб не було травм.

Вихователь: Діти, подивіться, будь ласка, ось на ці підвіски та розкажіть з допомогою яких вузлів вони зв'язані? *(Діти розглядають підвіски, відшукують знайомі вузли, Вихователь показує на схемі, як вони позначаються).* Сьогодні ми закріпимо з вами новий вузол "Ягідка", який ви використаєте під час в'язання підвісок *(нагадує дітям, як виконати цей вузол).* Підвіски потрібні для того, щоб прикрасити кімнату нашої групи. А ще виберемо роботи на виставку народних умільців. Уважно розгляньте підвіску і подумайте, як можна її плести по-іншому, комбінуючи вузли; складіть проект-схему вашої роботи і розпочинайте працювати. Не забудьте, що працювати треба швидко, охайно, економно витрачати матеріали та обережно поводитись з інструментами.

Вихователь: Що, Совонько? *(Сова заметушилась)*. Я щось забула? *(Сова кивнула головою)*. Вибач, я ж зовсім забула, що ти до нашого клубу запросила ще й рукодільниць. Вони хочуть передати деякі тасмниці своєї майстерності. Діти, ви впізнали їх?

Діти: Так.

Вихователь: Так, це ваші мами, вони, як завжди, допоможуть вам у роботі. А я вмикаю музику, яка навіє вам цікаві задуми ваших робіт.

(Далі проводиться фізкультхвилинка. Нагадуються правила користування ножицями та взаємодопомоги. Діти закінчують роботу. Вихователь з Совою вибирають роботи на виставку. Дякують мамам за допомогу. Сова знову метушиться).

Вихователь: Совонько, ти хочеш щось сказати? *(Сова киває головою)*.

Сова: Діти, сьогодні я побачила, як вправно ваші маленькі пальчики заплітають шнурки у вузлики. Ви так майстерно всі працювали, що, мабуть, у вас уже багато плетених виробів?

Діти: Ти, Совонько, так була заклопотана, що навіть не помітила, що весь наш зал прикрашений роботами, виплєтеними з мотузків. Сьогодні у нас багато гостей, тож давайте подаруємо їм зроблене нашими руками, на згадку.

Вихователь: Справді, діти, найцінніший і найдорожчий подарунок той, який від чистого серця зроблений своїми руками. Подаруємо нашим гостям на згадку про наш дитячий садок, про рукодільниць маленьких із клубу "Макромушка" наші сувеніри та пригостимо яблучками.

ВИШИВКА

Українська вишивка славиться великою різноманітністю узорів і райдугною кольорів. Чарівні в своїй красі, неповторні в рисунку і барвах орнаменти традицій народних вишивок. Вишивка – це орнаментальне або сюжетне зображення на тканині, шкірі, повсті, виконане різними ручними або машинними швами. Основним матеріалом для вишивки є нитки (льняні, конопляні, бавовняні, шовкові, вовняні та інші). Іноді як дорогі матеріали використовують золото, срібло, самоцвіти, намисто, бісер, монети тощо.

Вишивка виникла з появою шитва. Уже в першому тисячолітті до н. е. вона досягла високого художнього рівня у народів Вавилону, Греції, Риму, Індії, Ірану. Особливою пишністю матеріалів відзначається вишивка Візантії. Вплив її позначився на вишивці Західної

Європи. У XVIII–XIX ст. на вишивку європейських країн значно вплинула вишивка Стародавнього Китаю.

Народна вишивка завжди тісно пов'язана з побутом народу, відображає його художні смаки і національну своєрідність, у ній зберігаються й розвиваються традиційні художні форми і технічні прийоми.

На Україні вишивка при всіх своїх національних особливостях має багато спільних рис з вишивкою різних народів. Спочатку вона виконувалась на матеріалах, виготовлених в натуральному господарстві (льняних, конопляних, шерстяних тканинах, шкірі). Вишивали червоним, жовтим, темно-синім та чорними кольорами. З кінця XIX ст. в українській народній вишивці застосовують фабричні матеріали (бісер, шовкові тканини, нитки гарус тощо).

Народна вишивка відзначається багатством і різноманітністю орнаменту з зображенням геометричних елементів, тварин, рослин, чіткою композицією. Розрізняють близько ста видів різноманітних технічних прийомів вишивання: мережання, вирізування, низь, хрестик є основними. В сюжетних вишивках використовують гладь, хрестик, портретно-пейзажний шов.

Своєрідність української народної вишивки особливо яскраво відображається в однобарвних вишивках на грубому полотні. Такими є, наприклад, білі вишивки Чернігівщини та північної Полтавщини. Вони виконані настилуванням, вирізуванням і мережками на білому або суровому полотні. Іноді орнаментальну композицію виконували одним швом, частіше ж у сполученні двох або кількох швів, поєднуючи, наприклад, шви прозорі – викол, вирізування, мережку, з щільним настилуванням.

Для розкриття змісту геометричних і рослинних орнаментів велике значення має термінологія узорів. Назви орнаментів пов'язані з фольклорною символікою, практичною діяльністю людей ("сухарці", "грабельки", "старчики", "гречка", "вітряки"), а також їхніми уявленнями про тваринний світ ("курячі лапи", "павучки", "раки"). Геометричні мотиви в українській традиційній вишивці зберігають такі назви: "прутик", "кривулька" (пряма і ламана лінії), "клинчики" (кути і трикутники), "кружечки", "круги" (квадрати, ромби). Геометризовані рослинні мотиви мають такі назви: "хмелик", "барвінок" (витка гілка), "калина", "сосонки", "рожа" (квітка), "виноград", "гвоздика" та ін. З небесною сферою пов'язана назва "зірки". Можливі також різноманітні варіанти місцевих назв.

Характеризуючи співвідношення геометричних, рослинних, зооморфних і антропоморфних узорів, потрібно відзначити, що межі

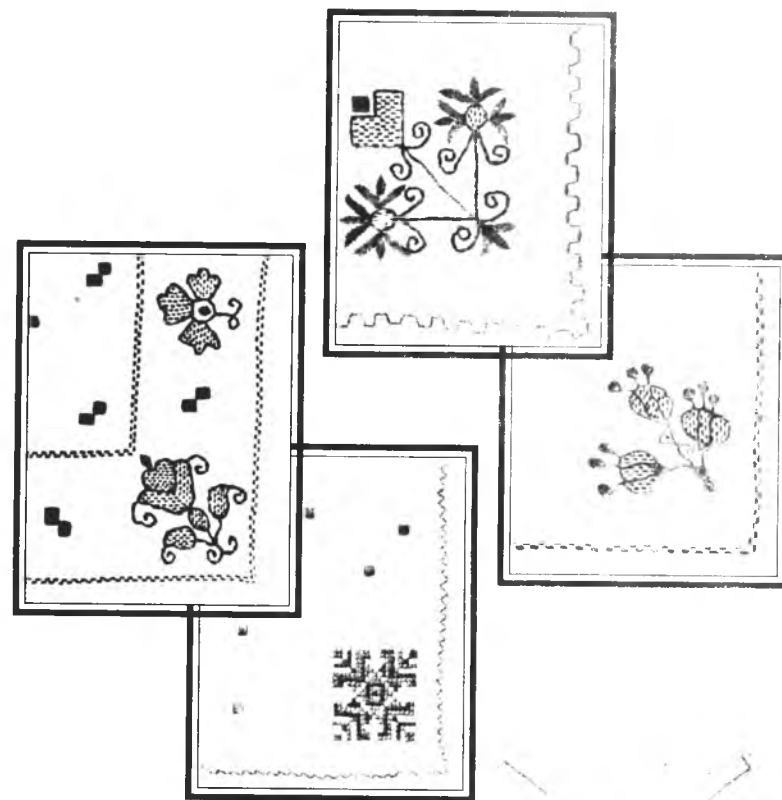
між ними нестійкі, наприклад, рослинна орнаментика може виступати у дещо геометризovanій формі.

До технік вільного малюнка належать "рушниковий" і "тамбурний" шви, "полтавська" та "художня" гладь. Тобто вони виконуються не за рахунок ниток на тканині, а за попередньо нанесеним на полотно малюнком, який потім вишивається. Цією технікою вишивають хусточки та здебільшого рушники, завдяки чому вона дістала назву "полтавського рушникового шва". Контур малюнка, найчастіше дерева-квітки, обводять "стебловим швом", а площини зображення пелюстків, листя, птахів вишивають "рушниковим заповненням". Це різноманітні невеликі квадратики, прямокутники, розміщені у шаховому порядку (в народі їх називають "драбинка", "насіпочка", "бігунець", "прикріп"), чергування вертикальних смуг, хвилястих ліній, штрихів неоднакової густоти, площин різного наповнення кольором – усе це створює враження динаміки внутрішнього руху. Нитки лягають у різних напрямках, що створює багату гру червоної барви, яка ніби сяє. Декоративність підсилюється чітко окресленим контуром, і вся композиція стає легкою, ажурною.

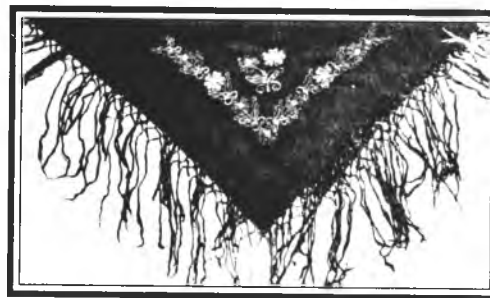
"Дерево життя", – один із ведучих рослинних мотивів у прикладному мистецтві східних слов'ян, який символізує універсальні закони світобудови. Центральне місце розміщення "дерева життя", симетричність і врівноваженість композиції відбивають характер зв'язків між частинами всесвіту. Популярність образу дерева (збірного чи конкретно якогось виду – сосни, берези, калини тощо) у народному мистецтві українців, росіян і білорусів генетично пов'язаний з язическими віруваннями стародавніх слов'ян, а саме культом дерев (поклоніння деревам, прикрашення дерев у священних гаях).

У вишивках "дерево життя" зображується так: від центрального стовбура у ритмічному порядку (парно-симетричному або в порядку чергування) відходять гілки з листям і квітами; на химерно зігнутих гілках можна бачити казкових птахів з пишним пір'ям, що нагадує квіти. "Дерево життя" трактується по-різному: це і крупний узор, що займає всю площину декоративної тканини, і комбінація із кількох рослин.

Близький за своєю композиційною структурою до "дерева життя" мотив "вазона", найбільш поширений в українській вишивці. Це площинне, схематичне зображення посудини, з якої піднімається дерево або квітучий кущ.

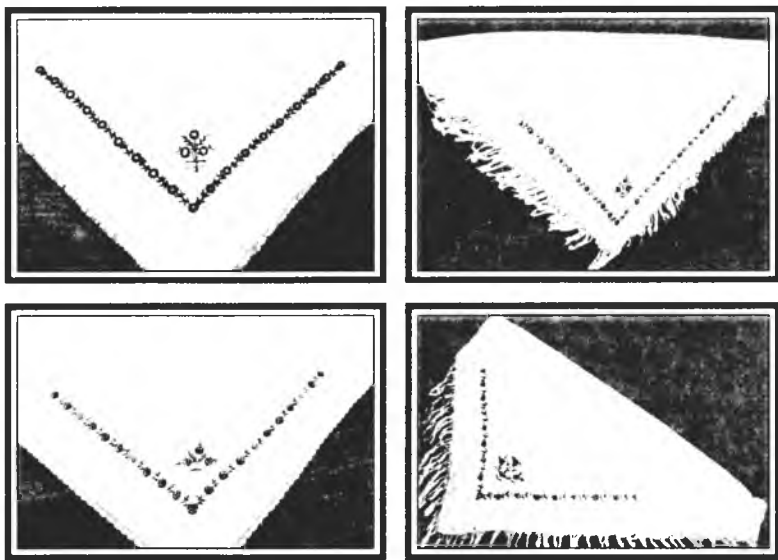
Зразки вишивок полтавських хустин

Хустка. Початок XX ст. Фабрична тканина, машинна вишивка шовком

Полтавські хустини для ляльок

Хустки. Початок ХХ ст. Фабрична тканина, гладь, настил, муліне

Не лише в Україні, а й далеко за її межами відомі вишиті червоною ниткою полтавські рушники, візерунки українських жіночих блуз і чоловічих сорочок, дивовижні у своїй святковості вишивані скатертини, серветки, доріжки. Вражає чарівність решетилівських вишивок, винахідлива в'язь орнаментів, побудованих на сполученні легких ажурних і щільних настільних швів, тонка колірна гармонія світло-сірих, бежевих, сріблясто-блакитних та оливкових тонів.

На побілених стінах українських хат палахкотіли, а подекуди і сьогодні радують око, решетилівські квіткові килими; обрамляють картини, фотографії, отвори вікон вишивані рушники зі споконвічним, оспівуваним у тисячах варіацій мотивом "дерева життя".

Вишивка ще й сьогодні є особливим видом мистецтва. Під час проектування сучасного одягу українську народну вишивку використовують як у чоловічих і жіночих, так і дитячих виробках різного призначення: святкового, буденного, робочого, спортивного.

Кілкові рушники мали багато вишитих елементів, а утиральники скромно декорували однією-двома орнаментальними смужками на кінцях. Окремо зберігали ритуальні рушники. Плечові – для сватів, весільні – для весільних обрядів. Згідно з тематичною класифікацією, виділяють такі групи орнаментальних сюжетів: гео-

метричні, рослинні, зооморфні (зображення звірів, птахів), антропоморфні (зображення людей).

У наших далеких предків полотнище (обрус) – було і скартиною, і вузликом, де зберігали харчі, а за необхідності елементом одягу й оздобою оселі. З часом це полотнище стали називати рушником (ручником). Діти потребують пояснень, чому це так. Руками рушники були виткані та вишиті, руки їм знаходили застосування у побуті, врешті-решт неможливо собі уявити руки господині, які хоча б раз на день не доторкнулися до того чи іншого рушника.

Ознакою охайності, працьовитості кожної господині є прибрана хата і чистий рушник напoxваті. Не випадково в народній пісні мати навчас дочку:

Тримай хаточку, як у віночку,
І рушничок на кілочку;
Тримай відерця всі чистесенькі
І водиці повнесенькі.

"Кілкові" рушники можна використовувати в інтер'єрі групової кімнати. Наприклад, прикрасити портрет Т. Шевченка чи Л. Українки, групову фотографію, а також на такому рушнику може висіти в групі віковий віночок. Більше таких рушників діти бачать у світлиці, на свята. Можна також у музичній залі організувати виставку рушників, запросити майстриню чи відвідати музей, шкільну світлицю. По всій Україні поширений звичай накривати рушником хліб на столі. Його слід упроваджувати в дошкільний заклад, хай вихователь познайомить з ним дітей у режимі дня. Колись у сім'ї дорослі та діти мали свої утирачі (для хлопчика – грайлик, для дівчинки – росяничка).

Квіточки стежечкою вишиті: цвіт яблуні та вишні, нижче ромашки й незабудки, а між ними дрібненькі листочки барвінку і вишеньки. Так колись вишивали рушнички для малих дівчаток-дошкільнят і називали їх *рушничками-росяничками*. Вишиті посередині чорнобривці, збоку волошки та синій барвінок, а між ними листячко дуба, листя любистку й вусики хмелю, схожі на виноградні – це *грайлик*, рушничок для хлопчика. Такі рушнички варто повісити в умивальній кімнаті, дати ними втертись ще й загадати під час умивання дітям загадку:

Гарно вмилася Марічка,
Витирає руки, личко...
Всіх охайних діточок
Витирає... (*рушничок*).

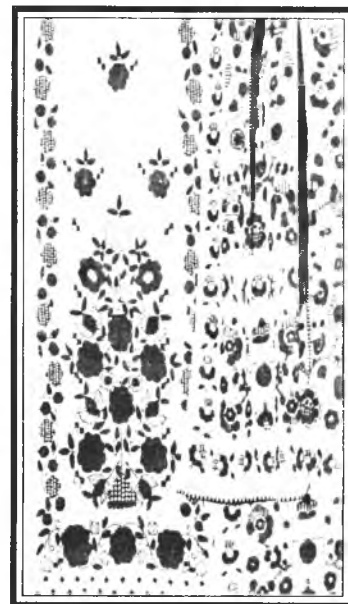
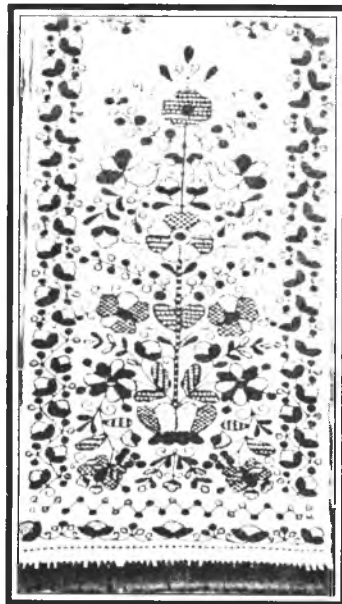
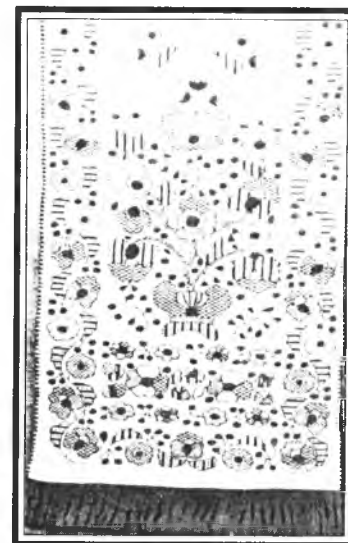
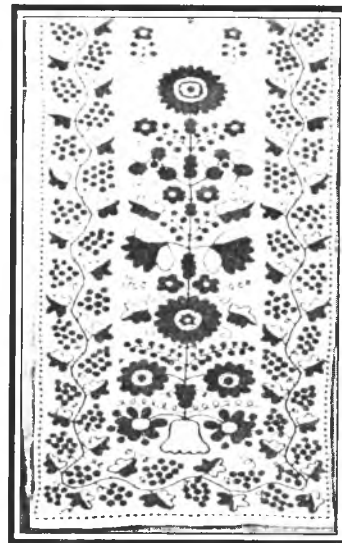
Можна використати розповідь О. Волосюк "Рушники веселики" (ж. Дошкільне виховання, 1991 р., № 7). Потім такі рушнички з допомогою мам та бабусь не зайве виготовити для дітей, чи ляльок.

Епізодично, розглядаючи з дітьми рушники, дорослі мають вивчити на цю тему вірші (самі, чи з дітьми), підібрати легенди.

Ознайомлення дітей з рушниками необхідно розпочинати з мистецьких витворів майстрів рідного краю. Доцільно розглядати рушники у розгорнутому вигляді, а потім прикрасити ним групову кімнату, домашню оселю.

Решетилівська вишивка. Білим по білому

Зразки вишивок полтавських рушників:
"Вазон", "Дерево життя", (дерево-квітка, вазон-квітка).
Полотно, муліне, рушниковий шов

ДОДАТОК № 9

Конспект заняття на тему "ДЕРЕВО ЖИТТЯ" для 5 р. ж.

Мета: Розширити знання про рідний край, його береги-символи та народних майстрів. Ознайомити дітей з новим для них видом композиції "Дерево життя" – квітуче дерево у вишивках на полтавських рушниках. Вчити дітей малювати елементи "Дерева життя" на папері: листя (подвійний мазок), пуп'янки, квітка зі сітчастою серединкою, чи пелюстками, обвідна лінія, завитки. Вдосконалювати відчуття і сприймання дітей, пам'ять, розвивати образне мислення. Виховувати любов до рідного краю, допитливість, шанобливе ставлення до берегів дому.

Матеріал: полтавський рушник "Дерево життя", гуаш червоного кольору, пензлики, серветки, папір.

Хід заняття

(Діти розташовуються півколом навколо мольберта).

– Діти, послухайте уважно вірш. Про що в ньому розповідається?

Про тебе слава гордо лине,
І пісня Чураївни нас єдна.
Мій краю, серце України,
Полтавщино, прадавня сторона.

– Ким славиться наша Полтавщина?

– Що вміють виготовляти полтавські майстри?

– Діти, сьогодні я для вас принесла ще один символ-оберіг, яким славиться наша Полтавщина не лише в Україні, а й за її межами. Подивіться уважно (вивішує рушник), може, хтось знає, як він називається?

– Це оберіг нашого дому – полтавський рушник, його вишила моя бабуся. Вона чудова майстриня з вишивання.

– Що нагадує вам вишитий орнамент?

– Де розміщений орнамент?

– З яких елементів складається символічне дерево?

– Яким кольором виконаний орнамент?

– Що означає цей колір?

(Червоні барви ніби сяють на нашому рушнику).

– Ось ми і прочитали орнамент. Як би ви його назвали? ("Дерево життя").

– Чи сподобався вам наш полтавський рушник?

(Заздалегідь підготовлені дівчатка висловлюють свої думки, читають такі віршики):

Якби я вміла вишивати –	Якби я вміла малювати –
Розшила б "Дерево життя",	Намалювала б ніжні квіти,
Щоби батькам подарувати,	Щоб їх усім подарувати,
Якби ж я вміла вишивати.	Якби ж я вміла малювати.

– Ваші бажання, діти, здійсненні. Сьогодні ми повчимося малювати елементи з орнаменту "Дерева життя".

(Вихователь виставляє підготовлені зразки листя (подвійний мазок), пуп'янка, квітка із сітчастою серединкою або пелюстками, обвідна лінія навколо, завитки, ягідки).

– Давайте відшукаємо такі елементи у композиції орнаменту.

(Далі вихователь, враховуючи дитячі можливості, роздає дітям злегка намальовані елементи на листочках паперу, які діти виконують після показу вихователя. Відбувається самостійна робота дітей).

– Гарні елементи орнаменту "Дерева життя" ми навчилися малювати сьогодні, а наступного разу будемо малювати рушник.

У народі кажуть: "Хто сам малюнок долі вибирає, той пустоцвіту у житті не знає". Поспілкуйтесь дома з батьками, розкажіть їм про рушник, з яким ми сьогодні знайомились, і подумайте, який малюнок свого життя Ви б хотіли намалювати наступного разу.

ЛЕГЕНДА ПРО РУШНИК

Було це дуже давно. Коли зродилися кришталеві сльозинки-намистинки, що россою в народі зветься; коли пташки до сонечка літали та тією россою щоранку його вмивали. Жила тоді в одному селі мати, і мала вона трьох синів-красенів. Що вже працювати були та до всього здібні – про те не лише матуся знала. І люди їх поважали. Одне лишень хлопці не вміли – вишивати, як їх ненька. Сядуть коло неї, коли з усім упорються, та й кажуть:

– "Ви, матусенько, шийте-вишивайте та пісню співайте, як народжуються у ваших руках квіти та птахи".

Горнулась мати до синів і такі мудрі слова говорила: "Долю я вам кожному вигаптую, а пам'ять про себе в рушниках залишу, тож бережіть їх".

Багато вишила мати за своє життя рушників і всі між синами розділила. А даруючи, навчала: "Сини мої, мої голуби! Пам'ятайте повік прохання своєї неньки. Куди б не їхали, не йшли, а рушник у дорогу беріть. Хліб у нього загортайте та людей пригощайте. Хліб на рушнику життя величає, здоров'я береже".

Та життя людини, як і днина, швидко минає. Померла старенька мати. Осиротіли сини. Поховали неньку, а на могилі рушник білий прослали, щоб вітер порошок на неї не трусив. Правду люди кажуть, а чи ні – та чутка про те диво й донині ходить. Переповідають, що на тому рушникові квіти через три дні розцвіли. Хто вишив їх, ніхто не знає. Лише вітер про те розповідає і просить вишити на згадку рушник, як і той, червоними і чорними нитками.

В. Кочевський

МІЙ РУШНИК

На моєму рушникові	Я вмивався із відерця,
Голівки соняшникові	Рушничком своїм утерся.
Золотіють. На здоров'я.	Маму півні будять зрання,
Із ткани на білій нитці,	Тож не даром вишивання
Жаром жевріють суніці,	Їй вдається:
Півні піють.	Полотно в руках у мами
Підняли мене з постелі	Із полями і гаями
Ранні півники веселі	Аж сміється.
В узголів'ї...	

В. Лучук

РУШНИК

Вишивала я рушник	Під мережею, внизу,
власними руками.	книжка і сопілка.
Гаптувала залюбки	До ладу все довела,
всіма кольорами.	хоч іще маленька, –
Мов жива на полотні –	І оздобила як слід
калинова гілка,	Я портрет Шевченка!

М. Павленко

Доріжки ненька білі вишивала,
А заповоч блакитну з хвилі брала.
З клубочка свого серця – жар-червону
Із пасма ночі та із смутку – чорну...
П'ять ниточок на голку.
П'ять – під голку,
Ой білий шовку, непокірний шовку!
За матір'ю ласкавою моєю
Швидкі роки ковзнули п'ятірнею.
Та в'ю із хмелю радощі зелені,

Бо вірю я у вишивання нені!
Хто сам малюнок долі вибирає,
Той пустоцвіту у житті не знає!

В. Рисцов

Він причаївся на бильці мого ліжка –
Вишиваний із країв пташками та вишнями.
Увесь білий, а впоперек – червона стрічка,
Наче сонця схід над криницею...
Вишивала бабуса його молодого,
Тягнула голкою радість і біль,
І вплітався рушник цей в шербатую долю,
А на ньому – хліб і сіль...
Крізь сторічну даль,
Крізь журбу і печаль
Він до мене прийшов
І мені приніс щебетання птахів,
Мрії жагу, солоність бабусиних сліз,
І народного генія невмирущу печаль...

* * *

Я вишиваю рушничок
До маминого свята,
Фіалки сині, і бузок,
І пролісків багато.
Я вишиваю рушничок,
Мережки шию білі,
Розцвів букетик із квіток
Моїй матусі милій.
Нехай весняний ніжний цвіт
На рушничку іскриться.
Ми березневий шлем привіт
Всім мамам-чарівницям.

М. Стельмах

РУШНИК

На тихім льнянім полотні	І вишивала на зорі
Воркує пара голубків.	Любов'ю милому рушник.
Що нагадав мені рушник	Ти смерть зустріла на війні
Під шепіт рідних берегів?	Під шепіт дальніх берегів...
Білила ти сувій в Дніпрі,	А на живому полотні
Де гнувсь на хвилях молодик,	Воркує пара голубів.

РУШНИК

Хто розкаже,
Чиї ж то сини
На далеких лежать перегонах?
Інші
Будуть ставать на рушник,
Цілуватись під вальс Мендельсона.
Їм
Кохання нуртуючий шал
Таємничі не викриє чари,
Десь лишився чужий перевал
І розстріляна з ними гітара.
Вже даремно
Чекає струна
Теплих пальців зволожений дотик.
І кому відгукнеться вона!
Запитає стривожено
Хто ти?
Мамо! Мамо!
Чиї ж то сини
На далеких лежать перегонах?

Інна Кульська

РОЗУМНІ РУЧЕНЯТА

В мене голочка слухняна	Підрубити фартушок,
День у день працює зрана,	Помережить рушничок.
Щоб квітки на рукаві	Хвалить мама, хвалить тато:
Зацвіли, немов живі.	Ой, розумні рученята! –
Вміє голка вишивати,	Я сміюся: – Це не я,
Вміє голка керувати,	Це все голочка моя!

І. Михайловська

Дивлюся мовчки на рушник,	Десь тихо бджоли загули,
Що мати вишивала.	Всміхнулась любя мати.
І чую: гуси зняли крик,	І біль із серця раптом зник,
Зозуля закувала.	Так тепло-тепло стало.
Знов чорнобривці зацвіли,	Цілую мовчки той рушник,
Запахла рута-м'ята.	Що мати вишивала.

РУШНИКИ

Розвісила дружина рушники,
Хоч каже дехто: «Вже виходять з моди»,
Та чую я, як б'ється із віків
Минуле мого рідного народу.
В гарячих візерунках пломенить
Пролита кров за правду і за волю,
І кожна нитка райдужно горить –
Розказує про України долю.
Розвісила дружина рушники,
Запахли в хаті трави, сонце, квіти,
І почали поля, ліси, струмки –
Та вся земля зі мною говорити.

Андрій Малишко

Щось, брате, ти про рушничок завів,
Не життєва, сказать одверто, тема
От якби уже роман або поема –
Ушкварив би вже епохальний спів,
Ото б було!
Ну що ж би, всяк було...
Отак воно у пісні зацвіло,
Як склалося. В осінні темні ночі
Той рушничок попавсь мені на очі,
В червоно-чорнім кольорі двійнім
Землі й пожари, туги й перемоги,
Багрець зорі і чорнота дороги,
Ночей війни, що вишита на нім.
Його мені подарувала мати,
Щоб я не смів ту землю забувати,
Де їв хліб-сіль і знав солоний піт,
І перші смутки, серцю не відомі,
Із багрецем зорі біля воріт.
І я його, мов долю, простелив,
Мов юності далекої відлунок,
Той найдорожчий матері дарунок,
На молодий, грядущих днів, налив.
І ще скажу, тих слів мені не жаль:
Як ним утрюся – краще бачу даль.

В. Гринько

ДО СВЯТА

Дуже гарно шиє бабуся!
Я від неї шити навчуся.
Помережу ляльці кофтинку.
І собі пошию хустинку.
Вийде гарний одяг до свята,
Не пізнають мама і тато!

ВИШИВАНКА

Вишиваю вишиваночку
Я для братика Іваночка.
Вишиваночка у вишеньках,
Вишеньками рясно вишита.
Вся в мережках вишиваночка –
Подарунок для Іваночка.

Орієнтовна тематика роботи гуртка художньої праці "Вишиваночка"

для дітей старшого дошкільного віку

Яке волокно, таке і полотно. Ознайомлення дітей з появою ниток, їх видами, обстеження тканин різного виду, на яких можна вишивати.

День на місці не стоїть. З історії вишивання. Розглядання вишивок різних періодів життя людини, їх тематика.

Чого навчишся, те ніколи не пропаде. Ознайомлення з інструментами, пристосуваннями для вишивання.

Мудрим ніхто не народився, а навчився. Шов "вперед голкою". Оздоблення серветки.

Добрі люди добре радять. Переведення узорів на хустину для ляльки.

Взявся за діло – доведи до кінця. Вишивання утирача "занизуванням".

Не почавши – не кінчиш. Обробка країв хустини. Шов "через край з накидом".

Чим більше науки, тим розумніші руки. Тамбурний шов "ланцюжок".

Руками творяться чудеса. Прикрашання рушничка тамбурним швом "козлик".

Де хотіння – там уміння. Ознайомлення із швом "хрестик".

Ніс стальний, хвіст лляний. Вишивання скатертини для іграшкового столу швом "хрестик".

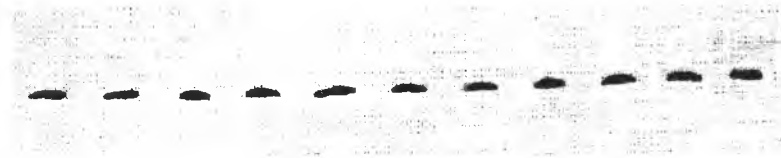
Не бійся, коли не знаєш. Прикрашання сорочечки-льолі для ляльки (техніка за власним вибором).

За будь-яке діло берись уміло. Подарунок мамі.

Червоними і чорними нитками. Сорочка для ляльки.

Без охоти нема роботи. Штрихова гладь.

Не журись та за діло берись. Мережка "прутик одинарний".

Шов уперед голку

Ланцюжок

Шов через край

ЗРАЗКИ ДИТЯЧИХ РОБІТ

Маленьке діло краще великого безділля. Обробка країв виробу торочками.

**Підсумкове заняття. У ВМІЛОГО РУКИ НЕ БОЛЯТЬ.
КІНЕЦЬ ДІЛО ХВАЛИТЬ.**

Сценарій розваги "СОРОЧИНСЬКИЙ ЯРМАРОК" для старшого дошкільного віку

Майданчик оформлено у вигляді ярмарку. На лотках з написами "Городина", "Стрічки", "Вишивки", "Гончарні вироби", "Намисто", "Іграшки", "Сопілки" розкладено та розвішано відповідні товари. У зручному місці поставлено лави для тих, хто захоче відпочити.

У виконанні Раїси Кириченко (магнітофонний запис) звучить пісня О. Чухрая, А. Лихошвая "Ой, купила півня".

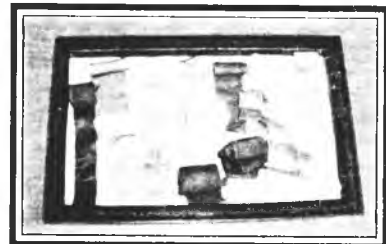
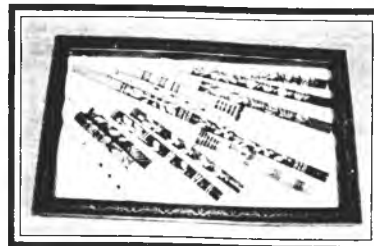
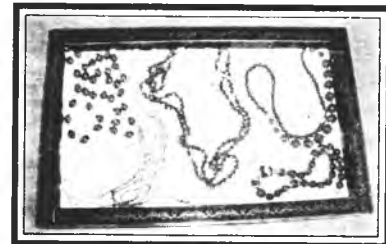
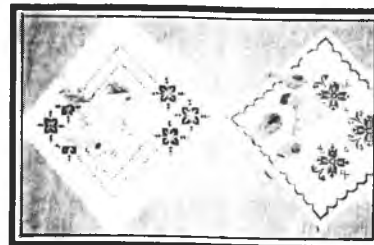
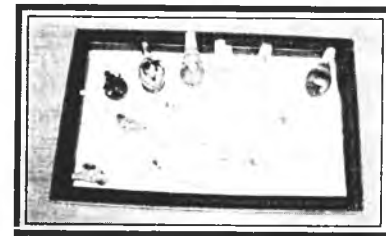
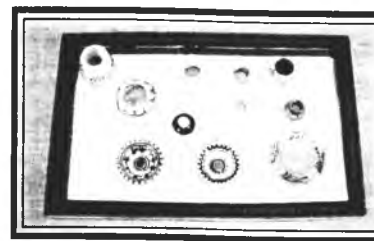
Діти з кошиками, грошиками у гаманцях, зерном у торбинках заходять до залу, після першого куплета музика стихає.

Ведуча: Ярмарки на Полтавщині не лише для того, щоб купувати та продавати, а щоб ще й душею, тілом відпочити, людей побачити і себе показати...

Ласкаво запрошуюю на Жабокрицький майдан (так називається ярмаркова площа у Великих Сорочинцях). Діти розходяться до лотків. Хтось з них має продавати, а хтось купувати.

Запрошення на "Сорочинський ярмарок"

Ярмарковий товар

- Ведуча:** Хто підкаже, що купити,
Де знайти потрібну річ?
Допоможе нам реклама,
Що не спить і день, і ніч.
- 1-й хлопчик** (в українському народному костюмі):
Увага! Увага! Спішіть-поспішайте
Господарі й гості, глядіть не минайте!
2-й хлопчик: На ярмарок прошу гуртом, поодинці.
Чекають на вас тут чудові гостинці.
Є чим дивувати і що купувати!
- 1-й хлопчик:** Тут речі умільців ні з чим не зрівнянні,
Барвисті стрічки, рушники вишивані.
- 2-й хлопчик:** Полив'яний посуд, макітри, горнята,
Сопілки – хлоп'ятам, намисто – дівчатам.

Разом: Мерщій-бо на ярмарок всі поспішайте,
Купуйте, торгуйте, танцюйте і грайте.

(Під музику "Ой, там на товчку, на базарі" діти ходять між прилавками, розглядають вироби. Продавці рекламують свій товар):

Гей, хлоп'ята та дівчата,
Розкупувайте горнята.
Миски, глеки, куманці,
Опішнянські свистунці.

(Купують за зерно, яке всипають у потрібну річ).

(Ведуча уточнює, як слід купувати глиняний посуд – по бартеру, тобто, коли покупець необхідний йому посуд має наповнити своїм зерном як плату за цей товар).

Ідіть, ідіть, летіть, біжіть,
Наш товар хутчіш купіть.

(Виходить дівчинка з селезнем в руках співає):

Ой, ходила дівчина бережком, Іди, іди, селезню, додому –
Заганяла селезня батіжком. Продам тебе дідові рудому.

(У залі з'являється Солопій Черевик, купує селезня у дівчинки і походить по ярмарку. Назустріч йому іде кума Солоха):

Солоха: Добрий день, куме!
З святом, будьте здорові!
А що це у вас в руках?

Солопій: Та ось, селезня купив. А ви, кумо, що тут робите?

Солоха *(показує на бичків):* А я... бичків продаю.

Діти *(разом):* Та продай, бабусю, бичка!

(Виконується пісня – гра "А продай, бабусю, бичка").

Солоха: Куме Солопію! Ви ж тільки гляньте, який ярмарок! І чого тут тільки немає: і хліб, і до хліба, і одежина, і килими, і горшки... Та все таке гарне, що весь би ярмарок закупила.

(До Солохи підбігає хлопчик і запитує: А хочете, ми вам портрет зробимо?)

Солоха: Сфотографуєте?

Діти хором: І не вгадали!

Солоха: То намальуйте?

Діти хором: І не вгадали!

Солоха: А як же? *(Сідає на лаву, задумується).*

(Відбувається гра "Хто швидше складе картинку") (2 учасники).

Солопій: Ну й розумні діти. Ти диви, і схожа, і на ярмарку.

Солоха *(підходить, розглядає, хвалить дітей):*

Діти! А хочете розкажу казку?

Портрет Солохи

Діти: Розкажіть! Розкажіть!

Солоха: Був собі чоловік Сашка,
На ньому сіра семиряжка,
На голові шапочка...
Чи хороша моя казочка?

Діти: Хороша!

Солоха: Казати далі?

Діти: Казати!

Солоха: Ви кажете казати і я кажу казати *(ї починає читати як скоромовку, повторює свою казку декілька разів. Дітям набридає, вони голосно кричать):* А ми теж знаєм казку!

Солопій: Ну, ну, розкажіть!

Діти *(декілька чоловік):*

Жили були дід та баба,
Була в них вівця...
Почнемо з кінця.
Жили були дід та баба,

Була в них вівця.
Почнемо з кінця.
Жили були дід та баба...

Солопій: Досить, досить, гарна нам наука! (звертається до *Солохи*): А подивіться, кумо, якого ось гарбуза гарного продають! (Показує на гурт, де продають овочі діти в шапочках гарбуза, дині, буряків, огірків, моркви, квасолі, картоплі, бобу). (Проводиться гра "Ходить гарбуз по городу". Солоха та Солопій вихваляють гарбуза).

Солопій: Кумо, а ви тільки гляньте, які Миргородські парубки гарні. Давайте подивимось, чи справді вони такі дужі та міцні. (Проводиться гра "Перетягування каната").

Солоха: Справді, хлопці дужі. А ви тільки погляньте, куме, які в нас дівчата спритні.

(Проводиться гра "Хто швидше зіпнить вареник?").

Солопій: Я бачу, що молодь все вміє. (На середину зали виходить хлопчик Гриць і лягає. До нього підбігає дівчинка):

Ковальок, ковальок,
Підкуй мені чобіток.
А я тобі, ковальок,
Дам за тес п'ятачок.

Гриць: Я не хочу кувать, в мене ручки болять.

(Виконується пісня "Грицю, Грицю, до роботи. Після гри виходить дівчина-циганка і походить ярмарком).

Солопій (побачивши циганку звертається до неї):

Ворожка, ворожка,
Де твоя дорожка?
Чи до пекла, чи до неба?
Поворожи мені, як треба!

Циганка (бере його руку, дивиться на неї): Колихала баба діда ізвечора до обіда: "Ой, спи, діду, масш біду. Я на ярмарок поїду. Куплю тобі козушину – будеш ходити літо й зиму. Куплю тобі чоботиська, щоб не мерзли ножиська!"

Солопій (чуває потилицю): Дивись, вгадала!

Циганка (тим часом знімає з Солопія пояс, чого він не помічає, й співає):

Я ж тебе підманула,
Я ж тебе підвела,
Я ж тебе старенького
З ума-розуму звела (Тікає).

Солопій (схаменувшись, намагається наздогнати її): Ах ти, пройдисвітко! Я ж тебе...

(Циганка тікає з поясом до дітей, які стають у коло і передають пояс по руках, а Солопій ганяється за ним).

Дівчинка: Дівчата, а ми що, танцювати не вміємо? А ну виходьте!

Зозуленько рябенька,
Пташино маленька,
Закуй мені по звичаю,
Доки в світі жити маю.

(Дівчата співають і танцюють "Ой, є в лісі калина").

Хлопчик (підходить до дівчинки, кланяється їй):

Ой, дівчино малесенька,
Яка ж ти гарнесенька,
За косою барвіночок,
Йди зі мною у таночок.

(Виконується танок "Чорнобривий корольок").

Ведуча: Ярмарок, ярмарок,
Сорочинський ярмарок,
І вирує, і гуде
Сорочинський ярмарок.

Чи всі скупились, хустки придбали, рушники, намисто, стрічки?

(Діти обходять прилавки, докуповують речі).

Солоха: Так, ярмарок завжди має те, що вироблено і зроблено влітку. Куме, ось подивіться, яке гарне жито! (Підходить до снопа).

(Діти співають пісню): Як діждали літа,
Та й нажали жита.
Житечко рясненьке,
Літо – золотеньке.

Солопій: Та й добре ж ми поярмаркували. Оце б ще вареників поїсти.

Солоха: Вареників? Так я зараз! (Виносить макітру з варениками).

Всі виходять з зали, дорослі забирають вареники до групи, а діти, отримавши свистунці зі свистом вибігають за ними.

Завдання для вихователів, батьків і студентів

1. Заплануйте систему роботи з ознайомлення дошкільників із народним ремеслом (за власним вибором).
2. Виберіть найдоступніший вид ремесла для вашої сім'ї, залучіть до нього дітей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- *Абетка чесноті української дитини*. Практико-орієнтований збірник методичних матеріалів / Авт. -упор. Л. В. Калуська. – Тернопіль: Мадрівець, 2008.
- *Базовий компонент дошкільної освіти в Україні*. – К.: Дошк. вих., 1999.
- *Булашин Г.* Український народ в легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К., 1992.
- *Великдень в Україні*. – К., 1993.
- *Верховинець В.* Весняночка К., 1989.
- *Волосюк О.* Про бабку-повитуху, сонце-Ярило та глиняне намисто // ж. Україна. – 1991. – № 8.
- *Воропай О.* Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. – Мюнхен, 1958.
- *Данилюк А. Г.* Українська хата. – К., 1991.
- *Державна національна програма // "Освіта"*. Україна ХХІ століття. – К., 1994.
- *Дитяча розвага*. Збірка забавок для дітей. Склад С. Титаренко. – К., 1918.
- *Дмитренко М.* Всеукраїнський часопис // Народознавство.
- *Зубанич Ф.* Писанка на кленовому листку. – К., 1991.
- *Калуська Л.* Про символи та обереги дому нашого // ж. Писанка. – 1995. – № 1.
- *Кара-Васильєва Т. В., Заволокіна А. О.* Українська народна вишивка. – К., 1996.
- *Кириченко О. М.* Український віночок // ж. Україна. – 1999. – № 3.
- *Литвинець Е. М.* Дитячі руки не знають скуки. – К., 1990.
- *Махінчук М.* Народження веселки. – К., 1984.
- *Милорадович В. П.* Життє-бытє лубенского крестянина. – Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. – К., 1992.
- *Мудре слово*. Прислів'я та приказки в говірках Нижньої Наддніпряниці // Зібрав і впорядкував В. Чабаненко. – Запоріжжя, 1992.
- *Педагогіка народознавства // Радянська освіта*. – 1990. – 27 липня.
- *Посиденько Г.* Український віночок // ж. Україна. – 1991. – № 3.
- *Пономарьов А.* та ін. Українська минувшина. Ілюстративний етнографічний довідник. – К., 1993.
- *Пошивайло О.* Гончарство Лівобережної України ХІХ – початку ХХ століть і відображення в ньому основних духовних настанов української народної свідомості. – К., 1991.
- *Пошивайло О.* Етнографія українського гончарства. Лівобережна Україна. – К., 1993.
- *Русова С.* Вибрані твори. – К., 1996.
- *Скуратівський В.* Березиня. – К., 1987.
- *Скуратівський В.* Погостини. – К., 1990.
- *Скуратівський В.* Покуть. – К., 1992.
- *Скуратівський В.* Місяцелік. – К., 1993.
- *Стельмахович М.* Народна педагогіка. – К., 1985.
- *Стельмахович М.* Народне дитинознавство. – К., 1991.
- *Стельмахович М.* Феномен народних звичаїв і традицій // Народознавство. – 1994. – № 10–11.
- *Супруненко В.* Народини. – Запоріжжя, 1993.
- *Федоров В.* Вербові мережева // Дошкільне виховання. – 1996. – № 2, 5, 7.
- *Хоросницька М.* Матусина радість. – Львів, 1991.
- *Храплива Л.* Писанка українським дітям. – К., 1993.
- *Шуляєва Л.* Мистецтво, народжене вогнем // Народознавство. – 1995. – № 3.
- *Щербань П. М.* Прикладна педагогіка. – К., 2002.

ЗМІСТ

Передмова	3
Орієнтовна тематика українознавчої роботи (регіональний аспект)	6
Сім'я, рід, родовід	10
Додаток № 1	18
Українська хата та хатні обереги	26
Додаток № 2	38
Правила народної моралі	46
Додаток № 3	58
Гра. Українська народна іграшка	62
Додаток № 4	72
Український одяг	84
Додаток № 5	98
Календарно-обрядові свята	111
Коляда	111
Свято весни	117
Великдень	120
Зелена Неділя	126
Свято Купала	131
Додаток № 6	136
Народні ремесла	151
Гончарство	152
Додаток № 7	165
Ткацтво	169
Плетіння	177
Додаток № 8	179
Вишивка	184
Додаток № 9	192
Список літератури	206

